

FACULTEIT
RECHTSGELEERDHEID

Noden en behoeften op het vlak van hulp- en dienstverlening aan gedetineerde vrouwen. Een explorerende studie.

Masterproef neergelegd tot het behalen van
de graad van Master in de criminologische wetenschappen
door (00900679) Spelters Veerle

Academiejaar 2013-2014

Promotor :
Vander Laenen Freya

Commissarissen :
Vanhaelemeesch Delphine
Tack Sylvie

VERKLARING INZAKE TOEGANKELIJKHEID VAN DE MASTERPROEF CRIMINOLOGISCHE WETENSCHAPPEN

Ondergetekende,

Spelters Veerle 00900679

geeft hierbij aan derden,

zijnde andere personen dan de promotor (en eventuele co-promotor), de commissarissen of leden van de examencommissie van de master in de criminologische wetenschappen,

[de toelating] ~~[geen toelating]~~

om deze masterproef in te zien, deze geheel of gedeeltelijk te kopiëren of er, indien beschikbaar, een elektronische kopie van te bekomen, waarbij deze derden er uiteraard slechts zullen kunnen naar verwijzen of uit citeren mits zij correct en volledig de bron vermelden.

Deze verklaring wordt in zoveel exemplaren opgemaakt als het aantal exemplaren waarin de masterproef moet worden ingediend, en dient in elk van die exemplaren ingebonden onmiddellijk na het titelblad.

Datum:

Handtekening

DANKWOORD

Een masterproef schrijven doe je niet alleen. Van deze pagina wil ik dus graag gebruik maken om een aantal mensen te bedanken. Dit zowel in het kader van deze masterproef als in het kader van mijn ganse opleiding Criminologische Wetenschappen aan de UGent.

Eerst en vooral wil ik de twee belangrijkste personen in mijn leven bedanken, mijn ouders. Dankzij hen heb ik de mogelijkheid gekregen om de afgelopen vijf jaar volledig te gaan voor deze studie. Ze hebben mij altijd gesteund en stonden achter elke beslissing die ik nam. Wanneer er moeilijke momenten waren stonden zij altijd klaar met een troostend en oppeppend woord zodat ik toch weer mijn moed bij elkaar raapte om verder te gaan. Ik was al die tijd zeker niet van de gemakkelijkste wanneer de stress hoog opliep.

Ook wil ik mijn vriend Hans bedanken. Het afgelopen jaar was een heel zwaar jaar waardoor veel niet evident was. Ik moest mijn prioriteiten stellen waardoor hij vaak op de tweede of zelfs derde plaats terecht kwam. Ik wil hem dan ook bedanken om mij toch, hoe moeilijk soms ook, te blijven steunen en mij telkens weer nieuwe moed te geven om verder te gaan.

Niet te vergeten zijn mijn vrienden die mij ook weer dit jaar zoveel als mogelijk gesteund hebben. Bedankt Annelies G., Annelies V.H., Björn, Brenda, Ilse, Nele, Mieke en Rinne om er geweest te zijn in deze moeilijke periode.

Bij het schrijven van deze masterproef heb ik de hulp gekregen van mijn promotor Prof. Dr. Freya Vander Laenen. Bij haar kon ik steeds terecht voor feedback of tips voor de verdere aanpak van de masterproef.

Voor wat betreft de interviews wil ik graag de trajectbegeleiders en organisatieondersteuners van gevangenissen B en C bedanken voor hun bereidwillige medewerking aan dit onderzoek. Daarnaast wil ik ook de trajectbegeleider en de beleidsverantwoordelijken van gevangenis A bedanken voor de mogelijkheid hen te interviewen.

Tot slot nog een speciaal woord van dank voor Rudi Oltenfreiter en mijn vader, Marc Spelters, voor het vele naleeswerk van deze masterproef.

INHOUDSOPGAVE

Dankwoord.....	I
Inhoudsopgave.....	II
Trefwoorden	VII
Lijst met gebruikte afkortingen	VIII
Inleiding	1

Deel 1 literatuurstudie

Hoofdstuk 1 Mensenrechten en Regelgeving.....	7
1.1 Europees niveau	7
1.1.1 Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing van 1989.....	7
1.1.2 European Prison Rules	8
1.2 Federaal niveau	9
1.2.1 Basiswet 2005	9
1.3 Vlaams niveau	9
1.3.1 Strategisch Plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden.....	9
1.3.2 Vlaams Decreet 8 maart 2013.....	10
1.4 Conclusie.....	10
Hoofdstuk 2 Vrouwelijke gedetineerden.....	12
2.1 Profiel.....	12
2.1.1 Impact verleden op gedetineerde vrouwen	12
2.1.2 Sociaaleconomische situatie	13
2.1.3 Zelfbeeld, zelfvertrouwen en zelf-effectiviteit	13
2.2 Het gevangenisleven.....	14
2.3 Preventieve programma's	15
2.4 Noden versus risico.....	15
2.5 Conclusie.....	16
Hoofdstuk 3 Hulpverlening	18
3.1 Gezondheidszorg.....	18
3.1.1 Algemene gezondheidszorg.....	18

3.1.2	Zwangere vrouwen	19
3.1.3	Zorg voor middelengebruikers.....	19
3.1.4	Persoonlijke hygiëne.....	19
3.2	Drughulpverlening.....	20
3.3	Geestelijke gezondheid(szorg)	20
3.3.1	De impact van het verleden op de geestelijke gezondheid.....	20
3.3.2	De impact van de gevangenis op de geestelijke gezondheid	21
3.3.3	Zelfverwonding en zelfdoding.....	21
3.4	Naastbestaanden en slachtoffers	22
3.4.1	Naastbestaanden.....	22
3.4.2	Slachtoffers.....	22
3.5	Moeders in de gevangenis	22
3.6	Welzijn.....	23
3.6.1	Implicaties van een verblijf in de gevangenis.....	23
3.6.2	Begeleiding tijdens detentie en na detentie	24
3.6.3	Huisvesting.....	24
3.6.4	Financiën.....	24
3.7	Conclusie.....	25
Hoofdstuk 4	Dienstverlening	26
4.1	Arbeidstoeleiding	26
4.1.1	Arbeid tijdens detentie.....	26
4.1.2	Arbeid na detentie.....	27
4.2	Onderwijs.....	27
4.3	Sport.....	28
4.4	Sociaal-cultureel werk	28
4.4.1	Literatuurvoorziening	29
4.4.2	Ontspanning en creativiteit.....	29
4.4.3	Cursussen	29
4.5	Conclusie.....	30

Deel 2 Empirisch luik

Hoofdstuk 5 Methodologie.....	31
5.1 Onderzoeksstrategie	31
5.2 Onderzoekspopulatie en respondenten	32
5.3 Steekproef	32
5.4 Keuze van de onderzoekstechniek	33
5.4.1 Literatuurstudie	33
5.4.2 Semi-gestructureerde interviews	34
5.5 Validiteit en betrouwbaarheid	35
5.5.1 Validiteit.....	35
5.5.2 Betrouwbaarheid.....	35
5.6 Ethiek van het onderzoek.....	36
5.6.1 Contact met de respondenten	36
5.6.2 Informed consent – geïnformeerde toestemming.....	36
5.6.3 Anonimiteit en vertrouwelijkheid	36
5.7 Omschrijving van de kernbegrippen	37
5.7.1 Exploratief en beschrijvend onderzoek	37
5.7.2 Hulpverlening.....	37
5.7.3 Dienstverlening	37
5.7.4 Trajectbegeleider	37
5.7.5 Organisatieondersteuners	38
5.7.6 Vrouwelijke gedetineerden	38
5.8 Het onderzoek	38
5.8.1 Vragenlijst.....	38
5.8.2 Interviewsetting.....	38
5.8.3 Data-analyse en rapportage.....	39
Hoofdstuk 6 Resultaten	41
6.1 Hulpverlening.....	42
6.1.1 Informatiebehoefte	42
6.1.2 Gezondheid	43
6.1.3 Drughulpverlening.....	44

6.1.4	Geestelijke gezondheidszorg	45
6.1.5	Naastbestaanden.....	46
6.1.6	Bezoek	46
6.1.7	Moeders in de gevangenis	47
6.1.8	Welzijn.....	48
6.1.9	Slachtoffers.....	50
6.1.10	Reclassering	51
6.1.11	Spiritualiteit	51
6.2	Dienstverlening	51
6.2.1	Onderwijs	51
6.2.2	Arbeid.....	52
6.2.3	Sociaal-cultureel werk.....	53
6.2.4	Sport.....	56
6.2.5	Kantine	56
6.3	Problemen in de gevangenis	57
6.3.1	Medege-detineerden	57
6.3.2	Overbevolking.....	57
6.3.3	Organisatie	58
6.3.4	Overplaatsing	58
Hoofdstuk 7 Toetsing aan de literatuur		60
7.1	Hulpverlening.....	60
7.1.1	Gezondheidszorg.....	60
7.1.2	Drug-hulpverlening.....	60
7.1.3	Geestelijke gezondheid.....	60
7.1.4	Naastbestaanden.....	61
7.1.5	Slachtoffers.....	61
7.1.6	Spiritualiteit.....	61
7.1.7	Moeder zijn in de gevangenis.....	61
7.1.8	Reclassering.....	61
7.2	Dienstverlening	62
7.2.1	Onderwijs	62

7.2.2	Arbeid.....	62
7.2.3	Sociaal-cultureel werk.....	62
7.2.4	Sport.....	63
7.3	Problemen in de gevangenis	63
Hoofdstuk 8 Conclusie en aanbevelingen		65
Bibliografie		70
Bijlage 1 – Geïnformeerde Toestemming		IX
Bijlage 2 – Vragenlijst		X
Bijlage 3 – Code Boomdiagram		XIV

TREFWOORDEN

Hulpverlening detentie

Dienstverlening detentie

Gedetineerde vrouwen

Behoeftenonderzoek

Explorerende studie

LIJST MET GEBRUIKTE AFKORTINGEN

AA	Anonieme Alcoholisten
Bloso	Agentschap voor de Bevordering van de Lichamelijke Ontwikkeling, de Sport en de Openluchtrecreatie
CAP	Centraal Aanmeldingspunt
CPT	Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing
CVO	Centrum voor Volwassenenonderwijs
ILLO	Inter Levensbeschouwelijk Overleg
JWW	Justitieel Welzijns Werk
OCMW	Openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn
PSD	Psychosociale Dienst
PTSS	Post Traumatische Stressstoornis
RvE	Raad van Europa
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
VOKANS	Vormings-en OpleidingsKANSen

INLEIDING

Personen die worden opgesloten in de gevangenis komen na het uitzitten van hun straf, of een gedeelte ervan, weer vrij. De gevangenis wordt niet langer als louter repressief middel ingezet. Na de Tweede Wereldoorlog is er sprake van een meer *humanistisch beleid*, de persoon van de dader wordt belangrijk. Door gebruik te maken van herstelgerichte detentie probeert men de verstoorde relatie tussen de dader, het slachtoffer en de samenleving, te herstellen (Christiaensen, 2002). De gevangenis blijft echter een *totale institutie* zoals dit door Goffman (1975) wordt beschreven. Hierbij wordt men verplicht met andere individuen, in een gelijkaardige situatie, voor een aanzienlijke periode samen te leven. Bovendien dient men activiteiten en/of taken geschematiseerd uit te voeren onder hetzelfde gezag (Goffman, 1975).

Hulp- en dienstverlening aanbieden aan gedetineerden, helpt hen om hun leven weer in eigen handen te nemen. Zo kunnen zij zich voorbereiden op de re-integratie binnen de maatschappij. Toch heeft niet iedereen hulp- en dienstverlening nodig, het is van belang om inzicht te hebben in de noden en behoeften van gedetineerden zodat het hulp- en dienstverleningsaanbod hierop kan worden afgestemd. Daarnaast zijn de financiële middelen in de zorgsector beperkt (FOD justitie, 2012). Het is zodoende noodzakelijk om inzicht te verwerven in de noden per subgroep in de gevangenis, om gebaseerd op deze inzichten, de middelen efficiënt(er) aan te wenden. Momenteel kan in veel gevallen slechts *aanbodgericht* worden gewerkt. Bovendien is men vaak afhankelijk van de bereidheid van de organisaties om met gedetineerden te werken (Vanherk & Paterson, 2011). Ideaal zou zijn dat de behoeften *vraaggestuurd* ingevuld kunnen worden. Bijgevolg kan worden ingegaan op de individuele vraag van de gedetineerde. Omwille van de complexe problematiek, die zich vaak op verschillende echelons bevindt, is het niet evident om te zorgen voor een vlekkeloze re-integratie in de maatschappij (Vanherk & Paterson, 2011).

In België is sinds de jaren '80 het één en ander in beweging gekomen omtrent de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. De Staatshervorming van 1980 zorgde voor een overheveling van deze bevoegdheid van de Federale Overheid naar de Vlaamse Overheid (Bijzondere wet, 8 augustus 1980). De uitvoering van vrijheidsstraffen daarentegen is nog steeds de exclusieve bevoegdheid van de Federale Overheid. Een samenwerkingsakkoord tussen deze twee instanties was nodig om samenwerking tussen strafuitvoering en hulpverlening mogelijk te maken (Samenwerkingsakkoord, 28 februari 1994).

In 2000 werd een strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden opgesteld, met als uitgangspunt dat de gedetineerden ook binnen de gevangenis moeten kunnen genieten van de maatschappelijke hulp- en dienstverlening. Hierbij werd gekozen voor een *inclusieve benadering* waardoor alle bevoegde departementen hun verantwoordelijkheid dienen op te nemen met betrekking tot de doelgroep (Strategisch Plan, 2000).

Op federaal niveau trad in 2005 de Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden in voege. Deze wet voorziet de *interne rechtspositie* van gedetineerden (Basiswet, 12 januari 2005).

In 2007 volgde het 'Gezamenlijk Bijkomend Implementatieplan Vlaamse Gemeenschap- Justitie Betreffende het Vlaams Strategisch Plan 'Hulp en Dienstverlening aan Gedetineerden''. Dit plan beoogde op basis van een externe evaluatie in 2003 het eerdere strategisch plan bij te sturen. Door middel van aanbevelingen werden aanvullende richtlijnen opgesteld om dit te bewerkstelligen (Bijkomend implementatieplan, 2007).

In navolging van dit strategisch plan en het bijkomende implementatieplan kwam in maart 2013 een decreet hulp- en dienstverlening aan gedetineerden tot stand waardoor een wettelijke basis werd gecreëerd voor de hulp- en dienstverleningsinitiatieven in de gevangenis (Decreet, 8 maart 2013). Op 13 december 2013 keurde de Vlaamse Regering het Besluit goed dat uitvoering geeft aan dit decreet (Besluit, 13 december 2013).

In de media is er steeds meer aandacht voor de gevangenis en haar bewoners. In het televisieprogramma 'Terzake' werd de toestand in de gevangenis van Dendermonde aangekaart op het gebied van de beperkte hulp bij de terugkeer naar de samenleving en de hoge recidivecijfers na een gevangenisstraf (Verstraete, 2013). Ook wensen bepaalde programmamakers en schrijvers het fenomeen onder de aandacht te brengen zoals Luc Alloo met 'Alloo in/uit de (vrouwen) gevangenis' en Sabine De Vos met haar boek 'Traliemama's' (Alloo, 2012; De Vos, 2013). Daarnaast volgde naar aanleiding van de voorstelling van de nieuwe gevangenissen in Marche-en-Famenne en Beveren, passend in het masterplan voor een gevangenisstraf met humane detentieomstandigheden, een storm van protest en ongenoegen op sociale media. De gedetineerden zouden worden ondergebracht in een resort voorzien van de nodige luxe waar velen buiten de gevangensmuren slechts van kunnen dromen (De Standaard, 2013). Deze twee gevangenissen bieden plaats aan zeshonderdentwaalf mannelijke gedetineerden, dit om soelaas te bieden aan het nijpende probleem van overbevolking dat heerst binnen het gevangeniswezen. Dit protest op de manier hoe de nieuwe gevangenissen zijn opgevat op het gebied van inrichting en faciliteiten doet het debat weer oplaaien over de functie van de straf. Het strategisch plan (2000) wijst in haar doelstelling op het feit dat de gedetineerde uitsluitend haar/zijn vrijheid verliest. Verder moet zij/hij kunnen blijven genieten van het recht op hulp- en dienstverlening zoals elke vrije burger.

Wat kunnen we verstaan onder de noden en behoeften van gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening? Met *hulpverlening* wordt in deze masterproef bedoeld, de hulpverlening die gedetineerden nodig hebben tijdens hun verblijf in de penitentiaire inrichting. Dit is onder meer algemene gezondheidszorg, geestelijke gezondheidszorg, drughulpverlening, begeleiding bij het verblijf in de penitentiaire inrichting. Onder *dienstverlening* wordt onder meer onderwijs, werkgelegenheid, cultuur, sport, bibliotheekwerking, huisvesting, juridische en financiële bijstand verstaan. Deze lijsten zijn echter niet exhaustief en veranderlijk. Zoals vermeld valt de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden momenteel onder Vlaamse bevoegdheid. Gezondheidszorg valt echter nog steeds onder de bevoegdheid van de Federale overheid op drughulpverlening, preventie van besmettelijke ziekten en hulp aan gedetineerden met een ernstige psychische problematiek na (Polfliet, 2009). In het strategisch plan hulp- en dienstverlening worden een aantal deelnemende organisaties genoemd zoals 'de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding' (VDAB), 'De Rode Antraciet' en 'het Agentschap

voor de Bevordering van de Lichamelijke Ontwikkeling, de Sport en de Openluchtrecreatie' (Blos). In praktijk zijn dit niet de enige organisaties die zich bezighouden met de organisatie van hulp- en dienstverlening in de gevangenissen (Polfliet, 2009; Polfliet et al., 2012).

Binnen dit ruimer kader is het de bedoeling om slechts één groep gedetineerden te bestuderen, namelijk de *vrouwen*. Mannen zijn over het algemeen oververtegenwoordigd in het gevangenisstelsel, vrouwen daarentegen vormen een kwetsbare categorie binnen de strafrechtsbedeling. Op 1 maart 2014 zijn er slechts 502 vrouwelijke gedetineerden in de Belgische gevangenissen of 4,3% (FOD Economie, 2014). De meest recente cijfers van de Raad van Europa geven aan dat er gemiddeld in Europa 5,4% vrouwen in de gevangenis verblijven. Het aantal schommelt echter wel tussen de 0 en de 25%, de mediaan bedraagt 5% (Aebi & Delgrande, 2010). België bevindt zich dus in de Europese middenmoot.

Het gevangenisstelsel is log van aard waardoor het moeilijk is om binnen zo'n instelling onderzoek te doen. Toch is het nodig omdat dit tot op heden, op het vlak van noden en behoeften, nog niet vaak gebeurd is in Vlaanderen. Bovendien ontbreekt elke focus op vrouwelijke gedetineerden. Recent onderzoek besteedt geen aandacht aan de vrouwelijke populatie in de gevangenis (Snacken & Tournel, 2009; Van de Weygaert & Vander Laenen, 2011). Eerder onderzoek zoals werd uitgevoerd door Van Haegendoren, Lenaers, & Valgaeren, (2001) en Hellemaans, Aertsens, & Goethals, (2008) hebben slechts minimale aandacht besteed aan de vrouwelijke populatie in de gevangenis. Toch wordt in recent onderzoek in de gevangenis van Antwerpen naar de behoefte van gedetineerden wel ingegaan op de vrouwelijke populatie, waarbij vrouwen eveneens aan het woord gelaten worden. Daarnaast wordt er een vergelijking gemaakt tussen mannen en vrouwen (Brosens, Donder, & Verté, 2013). Ondanks deze bijdragen is het onderzoek dat bij deze populatie in Vlaanderen verricht werd summier te noemen.

Internationaal onderzoek heeft reeds aangewezen dat mannen en vrouwen verschillen op *emotioneel* en *cognitief* gebied (Bennett, Farrington, & Huesmann, 2005). Vrouwelijke delinquenten zijn volgens internationaal onderzoek vaker slachtoffer geweest van (seksueel) misbruik. Ook hebben zij vaker een verleden van drugsmisbruik en psychologische problemen zoals psychose en depressie. Deze verschillen impliceren dat mannen en vrouwen verschillende noden en behoeften hebben op het vlak van hulp- en dienstverlening (Wright, Salisbury, & Van Voorhis, 2007). Om effectieve hulp- en dienstverlening aan te bieden is het dus van belang om inzicht te hebben in de noden die vrouwen hebben (Staton, Leukefeld, & Webster, 2003). De gevangenis is een zwaar systeem, ontwikkeld door mannen, voor mannen (van Wormer, 2010).

Enkele bevindingen uit internationaal onderzoek die hier reeds kunnen worden aangehaald zijn onder meer dat vrouwen vaak bij verschillende vormen van hulp- en dienstverlening uit de boot vallen omwille van het feit dat zij slechts een kleine groep vormen binnen de meeste gevangenissen (Belknap, 2001). Bovendien hebben vrouwen andere noden op het vlak van persoonlijke hygiëne dan mannen waarmee rekening dient gehouden te worden in de gevangeniscontext (Palmer, 2007). Daarnaast kampen vrouwen vaker met drugsproblemen en een psychologische problematiek dan mannen, in veel gevallen omwille van hun problematisch verleden (Lynch, Fritch & Health, 2012). De gevangenis daarenboven implicaties voor de moederrol die de vrouw kan opnemen in de gevangenis (Taylor, 2004; Chesney-Lind & Pasko, 2004).

In de internationale literatuur wordt vaak vertrokken vanuit de *criminogene factoren* (Andrews et al., 2012; Lowenkamp et al., 2001; Wright, Salisbury, & Van Voorhis, 2007). Hier wordt een onderscheid gemaakt tussen statische en dynamische factoren. De statische zijn onveranderbaar en eigen aan het verleden van de persoon zoals bijvoorbeeld het strafrechtelijk verleden. De dynamische risicofactoren daarentegen zijn wel modificeerbaar zoals bijvoorbeeld de financiële situatie. Op deze factoren dient men in te spelen om voor vrouwen te voorzien in een gedegen aanbod aan hulp- en dienstverlening (Andrews et al., 2012; Wright, Salisbury, & Van Voorhis, 2007). Dit uitgangspunt is niet zozeer gericht op waar vrouwen zelf nood aan hebben maar wel op wat anderen zoals de gevangenisdirectie en de overheid belangrijk vinden, met andere woorden het risicoperspectief. Aan dit risicoperspectief zal in deze masterproef in mindere mate aandacht worden besteed.

De vraag is in hoeverre dit allemaal toepasbaar is in Vlaanderen. In 2001 kwamen Van Haegendoren, Lenaers, & Valgaeren tot de conclusie dat er enkele verschillen zijn in gedrag tussen mannen en vrouwen tijdens detentie, maar dat de noden op het vlak van hulp- en dienstverlening grotendeels gelijklopend zijn.

Zoals hierboven al vermeld, is het onderzoek naar de noden en behoeften van gedetineerden beperkt en ligt de focus voor het grootste deel op de mannelijke populatie. Met dit onderzoek, is het de bedoeling een bescheiden bijdrage te leveren aan het in kaart brengen van de noden en behoeften van de vrouwelijke gedetineerden. Dit weerspiegelt mede de *relevantie* van deze masterproef, zo wordt dit onderwerp opnieuw onder de aandacht gebracht. Vrouwen worden omwille van hun kleine aandeel in de gevangenispopulatie niet erkend als een beleidsprioriteit (Lippens et al., 2009; Slotboom & Bijleveld, 2007; Vogelvang et al., 2003). Toch hebben zij die in de gevangenis terecht komen veelal zware feiten gepleegd, en recht op gepaste hulp- en dienstverlening (Lippens, Nuytiens, & Scheirs, 2009). Het is dan ook aangewezen een beeld te krijgen van deze noden en behoeften, zodat hiermee in de mate van het mogelijke rekening kan gehouden worden bij het aanbieden van hulp- en dienstverlening. Wanneer men oog heeft op een terugkeer naar de maatschappij moet er continuïteit zijn tussen de hulp- en dienstverlening binnen en buiten de gevangenis zodat de investering binnen de gevangenis niet voor niets is geweest (Brosens, Donder, & Verté, 2013; Snacken, De Ron, & Tournel, 2009). Tot slot heeft het in kaart brengen van de noden en behoeften een *tweezijdig doel/voordeel*. Namelijk enerzijds het verbeteren van de gezondheid en het welzijn van vrouwen en anderzijds zicht krijgen op de onderliggende factoren van de oorzaken van criminaliteit om recidivisme te beperken (Moloney, van den Bergh, & Moller, 2009).

Het betreft hier een *probleemanalytisch praktijkgericht onderzoek* (Decorte, Tieberghien, & Petintseva, 2012) waarin wordt nagegaan welke de noden en behoeften zijn van vrouwelijke gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening. In dit onderzoek zal een antwoord worden gegeven op drie vragen die Decorte, Tieberghien, & Petintseva (2012) voorop stellen bij probleemanalyse. Wat is het probleem? Waarom is het een probleem? En tot slot, van wie is het een probleem? Het probleem wordt als het ware op de agenda geplaatst.

In dit onderzoek zal getracht worden om een antwoord te formuleren op volgende twee centrale onderzoeksvragen:

Onderzoeksvraag 1: Wat zijn de noden en behoeften voor vrouwelijke gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening?

- “Waar hebben vrouwen nood aan op het vlak van hulpverlening?”
- “Waar hebben vrouwen nood aan op het vlak van dienstverlening?”
- “Welke problemen ondervinden vrouwen binnen de mannelijke gevangencultuur?”
- “Wat wordt door vrouwelijke gedetineerden als een gemis ervaren binnen de gevangenis op het vlak van hulp- en dienstverlening?”

Onderzoeksvraag 2: Welke initiatieven bestaan er reeds voor vrouwen op het vlak van hulp- en dienstverlening tijdens hun verblijf in de gevangenis?

Om te beantwoorden aan deze onderzoeksvragen werd enerzijds een literatuurstudie uitgevoerd en anderzijds werden informanten geïnterviewd, met name trajectbegeleiders en organisatieondersteuners van het justitiële welzijnswerk. Decorte, Tieberghien, & Petintseva (2012) omschrijven informanten als personen die data verschaffen over anderen of door haar/hem gekende situaties. Deze keuze vloeit voort uit pragmatische motieven. Door een gebrek aan stage-ervaring binnen de gevangenis van de onderzoeker en omwille van privacy en organisatorische redenen binnen de gevangenis, was het onmogelijk om vrouwelijke gedetineerden te interviewen. Trajectbegeleiders zijn bij uitstek de personen die het beste geplaatst zijn om een inzicht te hebben in de noden en behoeften van deze doelgroep. Zij werken zowel met mannelijke als met vrouwelijke gedetineerden, op die manier kunnen zij inzicht verschaffen in de noden van vrouwen. Daarnaast zijn de organisatieondersteuners op de hoogte van de praktische organisatie van hulp- en dienstverlening binnen de gevangenis. Elke gevangenis werkt samen met een aantal grote nationale organisaties en kleinere lokale organisaties die instaan voor de hulp- en dienstverlening in de gevangenis (Nuyts, Patterson, Clark, & De Groof, 2012). Het is de bedoeling om door middel van de interviews inzicht te krijgen in welke organisaties hier van belang zijn. Afsluitend worden de bevindingen van het gevoerde onderzoek getoetst aan de bevindingen die naar voren kwamen in de geconsulteerde literatuur.

Bij het lezen en interpreteren van deze masterproef moeten enkele beperkingen in rekening worden gebracht. Zo gaat het hier om een kwalitatief onderzoek door middel van een beperkt aantal interviews. Hierdoor zijn de resultaten van het onderzoek niet generaliseerbaar. De bedoeling is om diepgang te genereren. Bovendien worden de gedetineerden zelf niet aan het woord gelaten maar wordt er gewerkt met informanten, de trajectbegeleiders en de organisatieondersteuners. Deze informanten kunnen veel informatie aandragen maar dit kan gekleurde informatie zijn omdat zij niet in alle gevallen voor de vrouwelijke gedetineerden zelf kunnen spreken. Een volgende beperking betreft de verschillende hoedanigheid van de gevangenen A, B en C. gevangenis C betreft een arresthuis wat als consequentie heeft dat gedetineerden hier slechts voor een beperkte periode verblijven. Daarnaast zijn gevangenen A en B gemengde strafinrichtingen en arrestuizen voor vrouwelijke gedetineerden waardoor de meerderheid die hier verblijft reeds haar straf kent. Tot slot zijn er de conclusies uit

buitenlandse onderzoek die niet zomaar mogen worden vergeleken met de Vlaamse situatie. Dit omwille van verschillende rechtssystemen en omgevingskenmerken, verschillend van de Vlaamse, die een invloed kunnen hebben op de resultaten van onderzoek.

Deze masterproef bestaat uit twee delen. Deel 1 zal de literatuurstudie omvatten. In hoofdstuk 1 worden de relevante wet- en regelgeving besproken op Europees, Federaal en Vlaams niveau. Hoofdstuk 2 gaat in op het profiel van vrouwelijke gedetineerden. Hoofdstuk 3 zal handelen over hulpverlening en hoofdstuk 4 over dienstverlening. Deel 2 bevat het empirisch luik waar in hoofdstuk 5 de methodologie zal worden uiteengezet. Vervolgens worden in hoofdstuk 6 de resultaten van het kwalitatief onderzoek besproken waarna in hoofdstuk 7 de resultaten van dit onderzoek zullen worden getoetst aan de literatuur. In hoofdstuk 8 volgen dan tot slot de algemene conclusie en de aanbevelingen voor verder onderzoek.

DEEL 1 LITERATUURSTUDIE

HOOFDSTUK 1 MENSENRECHTEN EN REGELGEVING

In dit hoofdstuk zal het onderwerp van deze masterproef worden gekaderd binnen de bestaande regelgevingen en instanties. Eerst zal worden ingegaan op het Europees niveau waarbij het Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing van 1989 en de European Prison Rules zullen worden besproken. Verder wordt ingegaan op het Federaal niveau in België waar de Basiswet van het gevangeniswezen wordt behandeld. Tot slot komt het Vlaams niveau aan bod waar het strategisch plan hulp- en dienstverlening en het decreet hulp- en dienstverlening wordt bestudeerd.

1.1 Europees niveau

Twee belangrijke verwezenlijkingen binnen dit kader door de Raad van Europa (RvE) zijn enerzijds het Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing van 1989 en anderzijds de European Prison Rules. Aangezien deze Raad gebaseerd is op een intergouvernementele samenwerking kan de regelgeving die in dit opzicht gemaakt wordt niet worden afgedwongen bij haar leden. Wel worden de lidstaten van de RvE aanbevolen om zich te laten leiden door deze regels bij het opstellen van de nationale wetgeving met betrekking tot penitentiaire zaken (Vermeulen, 2009).

1.1.1 *Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing van 1989*

De RvE heeft in 1989 het Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing geformuleerd (Verdrag, 1989). Naar aanleiding van dit Verdrag is het Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing opgericht (CPT). Dit comité ziet er op toe dat mensen op een *humane manier* worden behandeld in forensische instellingen zoals gevangenissen, psychiatrische centra, etc.,... Zij stelden een *aantal basisregels* op waaraan een gevangenis moet voldoen om de mensenrechten te eerbiedigen. Om dit te controleren bezoekt dit comité geregeld de lidstaten van de Europese Unie waarna een rapport gepubliceerd wordt met de resultaten van hun bezoek (CPT, 2014). Door deze functie uit te oefenen is het CPT een belangrijke speler geworden in de bescherming van de mensenrechten in Europa (Daems, 2010b).

Tijdens deze bezoeken baseert de CPT zich op een aantal *minimumstandaarden* waaraan een gevangenis moet voldoen en voor *vrouwen* hebben zij hierin een *apart luik* opgenomen. Zo moeten voor vrouwen aparte verblijfsruimten gescheiden van mannen voorzien worden. Het personeel bestaat idealiter zowel uit mannen als vrouwen zodat gedetineerden kunnen gefouilleerd worden door personen van hetzelfde geslacht. Vrouwen dienen, net zoals mannen, gebruik te kunnen maken van een gelijk aanbod aan activiteiten zoals werk, onderwijs, sport, en andere. Voor zwangere vrouwen moeten een aantal bijkomende maatregelen genomen worden met betrekking tot voeding en de mogelijkheid moet worden voorzien om buiten de gevangenis te bevallen. Kinderen tot een bepaalde leeftijd kunnen mogelijks bij hun moeder verblijven op voorwaarde dat de nodige voorzieningen aanwezig zijn voor deze kinderen. Wel dienen zij dan onder toezicht van specialisten op het gebied van de ontwikkeling

van kinderen te staan. Vrouwen moeten de mogelijkheid krijgen om vaker gebruik te maken van het sanitair. Daarnaast is het de bedoeling dat zij kunnen beschikken over maandverband en tampons. Ook wat gezondheidszorg betreft is het van belang dat zij gebruik kunnen maken van dezelfde faciliteiten als buiten de gevangenis op het gebied van gynaecologie en preventieve gezondheidszorg ter voorkoming van borst- en baarmoederkanker (CPT, 2006).

In 1993 werd na een bezoek van het CPT aan België vastgesteld dat er een gebrek was aan afdoende regelgeving met betrekking tot de uitvoering van vrijheidsstraffen en de rechtspositie van gedetineerden. Als gevolg van de aanbevelingen door het CPT werd de commissie 'basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden' ingesteld met als opdracht het uitwerken van het wetsontwerp van de basiswet (Eindverslag, 2001). Op deze basiswet wordt in §1.2.1 dieper ingegaan (*infra.*).

Eveneens bij het eerste bezoek in 1993 werd in de gevangenis van Brugge vastgesteld dat er een grotere aanwezigheid diende te zijn van medisch personeel op de vrouwenafdeling, alsook een betere regeling voor de afdeling moeder-kind waar vrouwen verplicht werden huishoudelijke taken te verrichten ten koste van de zorg voor hun eigen kind (Raad van Europa, 1994). Bij de overige bezoeken van het CPT werden geen noemenswaardige specifieke problemen vastgesteld in verband met vrouwen in de Belgische gevangenissen.

De werking van het CPT is grotendeels gebaseerd op samenwerking en dialoog. Het is de bedoeling dat de lidstaten de aanbevelingen van de CPT waarmaken in de praktijk. De praktijk wijst echter uit dat de aanbevelingen die het CPT opstelt vaak 'dode letter' blijven en er geen gevolg aan gegeven wordt vanuit de lidstaten (Daems, 2010b).

1.1.2 *European Prison Rules*

De European Prison Rules zijn in 1973 in het leven geroepen zodat in alle Europese gevangenissen aan de minimumstandaarden van de Verenigde Naties zou worden voldaan. Later in 1987 volgde een herziening van deze European Prison Rules (Raad van Europa, 2006a). In 2006 werd de tekst van de 'European Prison Rules' voor de tweede keer herzien door de Raad van Europa (RvE) (Raad van Europa, 2006b).

Deze tweede herziening bevat, zoals de twee voorgaande, een vermelding dat vrouwen moeten worden gescheiden van mannen en dat zij de mogelijkheid moeten krijgen om buiten de gevangenis te bevallen. Daarnaast bevat deze herziening een nieuwe afdeling met betrekking tot vrouwen in de gevangenis. Het feit dat vrouwen een minderheid vormen binnen de gevangenispopulatie mag er niet toe leiden dat zij gediscrimineerd worden. Bovendien moeten speciale diensten geleverd worden aan vrouwen die in het verleden: fysiek, mentaal of seksueel misbruikt zijn. Verder wordt van de gevangenissen verwacht dat ze voorzien in de speciale behoeften die vrouwen hebben op het gebied van hygiëne (Raad van Europa, 2006a).

1.2 Federaal niveau

1.2.1 Basiswet 2005

De Basiswet betreffende het gevangeniswezen welke in 2005 in werking trad voorziet in een aantal duidelijke bepalingen met betrekking tot de rechten en plichten van de gedetineerden binnen de gevangenis, ofwel de *interne rechtspositie* (Basiswet, 12 januari 2005).

In deze wet wordt de gedetineerde beschouwd als een rechtsburger, dit wil zeggen dat zij/hij nog steeds dezelfde rechten en plichten geniet als een vrije burger op haar/zijn vrijheid na. Gedetineerden dienen niet langer aan hun lot te worden overgelaten en de gevangenis mag niet louter als tijdelijke veiligheidsmaatregel dienen. Gedetineerden moeten worden voorzien van gedegen onderwijs, opleiding, vorming en psychosociale begeleiding, dit opdat zij zichzelf kunnen ontplooiën en op een zinvolle manier de dag kunnen doorkomen. Niet alleen de gedetineerde zelf heeft baat bij een gedegen hulp- en dienstverleningsaanbod, ook de maatschappij plukt hiervan de vruchten. De meeste gedetineerden komen immers na het uitzitten van hun straf opnieuw terecht in de samenleving, waarop ze best op een goede manier worden voorbereid (Eindverslag, 2001).

Het maken van deze wet was een stap in de goede richting, al moet er rekening mee gehouden worden dat deze wet nog steeds niet volledig in werking is. De gestage onsystematische inwerkingtreding en bovendien de ettelijke wijzigingen hebben ervoor gezorgd dat het moeilijk wordt om het overzicht te bewaren (Daems, Eechaut, Maes, & Vander Beken, 2014). De artikels waarvoor nog geen uitvoeringsbesluiten werden opgemaakt, zijn dan vooral de artikels die de belangen van de gedetineerden behartigen (Daems, 2010a). Zo zouden gedetineerden volgens de basiswet het grootste deel van de dag buiten hun cel dienen te spenderen zodat zij zich kunnen toeleggen op opleiding, onderwijs en werk. De actuele praktijk in de gevangenissen laat dit echter niet toe. Daarnaast ontbreekt momenteel een Commissie van toezicht waarbinnen klachten van gedetineerden kunnen ontvangen en behandeld worden. Wegens gebrek aan middelen, kan de uitwerking hiervan niet geschieden (Hermans, 2010).

Over vrouwelijke gedetineerden is echter in de basiswet weinig sprake. Deze wet wijst in artikel 15 op het feit dat vrouwen op een andere afdeling dienen te worden ondergebracht dan mannen. Vervolgens zijn er nog aparte bepalingen voor zwangere gedetineerden met betrekking tot overbrenging naar een ziekenhuis bij bevalling en bij zwangerschapsafbreking (art. 91 § 2 & 3). Voor wat de overige artikels betreft wordt er geen expliciete aandacht besteed aan de noden van vrouwelijke gedetineerden (Basiswet, 12 januari 2005).

1.3 Vlaams niveau

1.3.1 Strategisch Plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden

Zoals vermeld in de inleiding heeft de Staatshervorming van 1980 ervoor gezorgd dat de bevoegdheden omtrent hulp- en dienstverlening aan gedetineerden werden overgeheveld van de Federale Overheid naar de Vlaamse Gemeenschap (Bijzondere wet, 8 augustus 1980). Door middel van een samenwerkingsakkoord tussen deze twee instanties werd het mogelijk om via de Vlaamse Overheid

hulp- en dienstverlening aan te bieden in de gevangenis (Samenwerkingsakkoord, 28 februari 1994). In navolging hiervan werd in 2000 het strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden opgesteld.

Het *uitgangspunt* van dit strategisch plan is; dat de gedetineerde lid blijft van de samenleving en steeds het recht blijft uitoefenen om aanspraak te maken op de hulp- en dienstverlening zoals dit in de vrije samenleving wordt aangeboden, waarbij herstelgerichte detentie het einddoel is. De gedetineerde moet kansen krijgen om zich na de gevangenisstraf opnieuw te integreren in de samenleving, dit onder meer door de ontwrichte band met de samenleving en de slachtoffers te herstellen door verantwoordelijkheid op te nemen. In het Strategisch Plan wordt opgenomen wat de doelstellingen zijn op het vlak van hulp- en dienstverlening en wat van de verschillende partners wordt verwacht. Het expliciet bepalen van doelstellingen laat toe om te evalueren en bij te sturen.

Het Strategisch Plan schenkt echter geen specifieke aandacht aan vrouwen, gedetineerden worden hier in het algemeen besproken (Strategisch plan, 2000).

Na drie jaar vond een eerste *externe evaluatie* plaats van het strategisch plan. Op basis hiervan werd het 'Bijkomend Implementatieplan Vlaamse Gemeenschap-Justitie Betreffende het Vlaams Strategisch Plan 'hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' (2007) opgesteld. Hierin werd opgenomen wat in praktijk moest bijgestuurd worden bij de toepassing van het strategisch plan. De opgenomen richtlijnen zijn van organisatorische aard en hebben betrekking op de verduidelijking van de opdrachten van de Vlaamse Gemeenschap en het realiseren van verbeterde samenwerking tussen de verschillende partners (Bijkomend implementatieplan, 2007). Verder vond in 2008 nog een externe evaluatie plaats van het Strategisch Plan. In deze externe evaluatie heeft men gepeild naar de tevredenheid bij de gedetineerden en de stand van zaken bij de implementatie van het Strategisch Plan (Hellemans, Aertsen, & Goethals, 2008).

1.3.2 Vlaams Decreet 8 maart 2013

Op 8 maart 2013 werd het Vlaams decreet betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden goedgekeurd (Decreet, 8 maart 2013). Met dit decreet wordt de aansturing, coördinatie en sturende rol van de beleidscoördinatoren verankerd. Hierdoor krijgen de betrokken actoren in de hulp- en dienstverlening meer duidelijkheid rond hun rol zodat ze een kwaliteitsvol hulp- en dienstverleningsaanbod kunnen uitbouwen. Tot slot geeft het besluit van 13 december 2013 uitvoering aan dit decreet (Uitvoeringsbesluit, 13 december 2013).

In dit decreet wordt eveneens niets vermeld over vrouwelijke gedetineerden, ook hier spreekt men van gedetineerden in het algemeen (Decreet, 8 maart 2013).

1.4 Conclusie

We kunnen concluderen dat er reeds belangrijke stappen ondernomen zijn naar verbeterde leefomstandigheden van gedetineerden. Een internationaal controleorgaan, het CPT, moet toezien op mensonterende praktijken in de penitentiaire instellingen. Op internationaal vlak beschikken we over richtlijnen waarop de Belgische en Vlaamse wetgeving zich kan baseren. Op federaal vlak zijn deze

richtlijnen omgezet in wetteksten, met name de Basiswet gevangeniswezen van 2005. Het ontbreekt echter aan een aantal belangrijke uitvoeringsbesluiten waardoor deze Basiswet slechts met mondjesmaat in werking treedt.

Op Vlaams niveau heeft men een gedegen hulp- en dienstverleningsplan uitgetekend wat uiteindelijk heeft geresulteerd in het Vlaams decreet van 8 maart 2013. Bij de verwezenlijkingen op Federaal en Vlaams niveau valt toch nog op te merken dat de focus op vrouwelijke gedetineerden ontbreekt. Deze focus is van belang aangezien vrouwen op gebied van hygiëne en geestelijke gezondheidszorg andere noden hebben dan mannen waaraan binnen de hulp- en dienstverlening aandacht moet besteed worden.

Na de bespreking van de regelgeving en belangrijke instanties hieromtrent wordt in het volgende hoofdstuk aandacht besteed aan het profiel en de achtergrond van vrouwelijke gedetineerden.

HOOFDSTUK 2 VROUWELIJKE GEDETINEERDEN

Na in hoofdstuk 1 de regelgeving en instanties behandeld te hebben wordt in dit hoofdstuk de focus gelegd op het profiel van vrouwelijke gedetineerden. Wat is de prevalentie van vrouwen in de gevangenis? Welke lijdensweg hebben zij reeds afgelegd voorafgaand aan hun opsluiting? Waar op de sociale ladder zijn zij te situeren? En tot slot, hoe is het gesteld met hun zelfbeeld, zelfvertrouwen en zelf-effectiviteit? Er zal hier getracht worden een antwoord te formuleren op bovenstaande vragen.

2.1 Profiel

Alvorens van start te gaan met de beschrijving van de noden en behoeften van vrouwelijke gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening is het van belang inzicht te krijgen in het profiel van vrouwelijke gedetineerden. Algemeen wordt gesteld dat de *populatie vrouwen* in detentie met de jaren toeneemt. Als voornaamste oorzaak van deze stijging wijzen verschillende onderzoekers in de richting van de ‘war on drugs’ waardoor vrouwen vaker in de gevangenis terecht komen (Calhoun et al., 2010; Chesney-Lind & Pasko, 2004). Vrouwen plegen naast drugsmisdriven ook eigendomsdelicten zoals diefstal (Bloom, Owen, & Covington, 2003). Het plegen van geweldsmisdrijven komt niet vaak voor bij vrouwen (Belenko & Houser, 2012; Chesney-Lind & Pasko, 2004; Holtfreter, Reisig, & Morash, 2004). Op 1 maart 2014 telden de Belgische gevangnissen 502 vrouwelijke gedetineerden (FOD Economie, 2014). In dit aandeel gedetineerden is er sprake van ongeveer 40% gedetineerden met een niet-Belgische nationaliteit (Nuytiens, 2008). Recente cijfers met betrekking tot de feiten die gepleegd werden door vrouwen zijn niet vrij toegankelijk en werden niet opgevraagd in het kader van deze masterproef. Op basis van de beschikbare gegevens van 2008 kan worden vastgesteld dat, ook in België, diefstal en drugsmisdriven de meest voorkomende delict-types zijn bij vrouwen (Nuytiens, 2008).

2.1.1 Impact verleden op gedetineerde vrouwen

Uit buitenlands onderzoek blijkt dat vrouwen in detentie een verleden van *slachtofferschap* van emotioneel, fysiek of seksueel misbruik hebben. Dit slachtofferschap kan zich zowel in de kindertijd als veel later hebben voorgedaan (Richie, 2001; Johnson & Lynch, 2012; Lynch, Fritch, & Heath, 2012; Messina, Burdon, Hagopian, & Prendergast, 2006; Taylor, 2004; Fuentes, 2014; Severson, Berry, & Postmus, 2007; Leigey & Reed, 2010; Moloney, van den Bergh, & Moller, 2009). Daarnaast wordt het geassocieerd met *psychologische trauma's* (Bloom, Owen, & Covington, 2003; Moloney, van den Bergh, & Moller, 2009). Vrouwen zoeken vaker hun toevlucht in druggebruik (Peters, Strozier, Murrin, & Kearns, 1997), bovendien gebruiken zij om andere redenen dan mannen. Mannen gebruiken vooral om er plezier aan te beleven, als *genotsmiddel*. Bij vrouwen daarentegen, is het een middel dat zij gebruiken als zelfmedicatie om *fysieke* en *emotionele pijn* te verlichten (Langan & Pelissier, 2001). Bovendien groeiden zij vaak op in gezinnen waar een cultuur van drugs(misbruik) aanwezig was (Langan & Pelissier, 2001; Chesney-Lind & Pasko, 2004).

De keerzijde van dit wegvluchten in middelengebruik is dat men onderhevig is aan de *negatieve bijwerkingen*. Men voelt zich achteraf slechter door het gebruik van deze middelen. Hierdoor worden onder meer sociale en professionele relaties aangetast. (Grayson & Nolen-Hoeksema, 2005). Vrouwen geven zelf aan dat hun verslaving geleid heeft tot het plegen van strafbare feiten (De Cou, 2002).

Een extra opleiding voor bewakend personeel is aangewezen zodat zij weten om te gaan met vrouwen met een specifieke problematiek (Fuentes, 2014; Slotboom, Kruttschnitt, Bijleveld, & Menting, 2011). Het is bovendien belangrijk om dit traumatisch verleden van vrouwen in acht te nemen wanneer de noden van vrouwen op het hulp- en dienstverleningsvlak worden bestudeerd (Leigey & Reed, 2010).

2.1.2 Sociaaleconomische situatie

Vrouwelijke gedetineerden behoren vaak tot de onderste lagen van de samenleving. *Economische marginalisatie* zoals financiële problemen en werkloosheid treft hen vaak (Richie, 2001; Holtfreter & Cupp, 2007; Bloom, Owen, & Covington, 2003). Bovendien hebben zij in veel gevallen een lage opleiding genoten en beschikken zij over weinig vaardigheden (Bloom, Owen, & Covington, 2003). De situatie waarin deze vrouwen zich bevinden, met weinig of geen legitieme jobs voorhanden, leidt ertoe dat zij starten met het dealen van drugs ten einde te voorzien in hun maandelijks onderhoud. Bovendien zijn deze vrouwen grotendeels alleenstaande moeders (Chesney-Lind & Pasko, 2004). Wanneer zij toch een partner hebben dan is hier in de meeste gevallen geen sprake van een gezonde relatie. Zoals reeds vermeld in §2.1.1 (*supra.*) zijn ook volwassen vrouwen vaak slachtoffer van geweld, zij worden mishandeld door hun partner die bovendien meestal drugsverslaafd is. Om deze drugsverslaving te financieren plegen deze vrouwen criminaliteit voor hun partner of ze prostitueren zichzelf. Sommigen worden hierdoor na enige tijd ook zelf verslaafd (Fuentes, 2014).

Uit onderzoek blijkt dat vrouwen die in armoede leven sneller recidiveren in tegenstelling tot vrouwen die welvarender zijn. Wanneer ze gespecialiseerde hulp krijgen van de overheid bij hun economische problemen is de kans op recidive minder groot. Ondanks deze vaststelling vanuit het risico-perspectief zou men meer moeten focussen op de gemarginaliseerde situatie 'an sich' waarin deze vrouwen zich bevinden (Holtfreter, Reisig, & Morash, 2004).

2.1.3 Zelfbeeld, zelfvertrouwen en zelf-effectiviteit

Zelfbeeld, zelfvertrouwen, en zelf-effectiviteit zijn drie belangrijke nauw samenhangende eigenschappen voor vrouwen binnen de gevangeniscontext.

Vrouwelijke gedetineerden worden over het algemeen gekarakteriseerd door een *laag zelfbeeld* (Covington, 2003; Wright, Salisbury, & Van Voorhis, 2007). Dit wordt vooral in de hand gewerkt door de sociale stigma's die zij dragen welke gerelateerd zijn aan druggebruik, een eerder verblijf in de gevangenis of het slecht aanpakken van ouderschap (Covington, 2000).

Daarnaast is *zelfvertrouwen* een cruciaal kenmerk in de gevangeniscontext. Het hebben van veel zelfvertrouwen heeft een negatieve impact tijdens het verblijf in de gevangenis, terwijl dit als beschermende factor wordt ervaren wanneer de vrouwen worden vrijgelaten (Salisbury, Van Voorhis, & Spiropoulos, 2009).

Zelf-effectiviteit, of het geloof in de mogelijkheid om doelen te bereiken, wordt vooral genoemd in het opzicht van het risicoperspectief. De aanwezigheid van zelf-effectiviteit wordt gezien als een sterkte in het reduceren van recidivisme (Van Voorhis, Salisbury, Emily Wright, Ashley Bauman, & Holsinger, 2003). Als voordeel van deze eigenschap voor de vrouwen zelf, kan gesteld worden dat het ontwikkelen

van zelf-effectiviteit tijdens detentie leidt tot een betere re-integratie in de maatschappij na vrijlating (O'Brien, 2001). Door een verblijf in de gevangenis verandert het dagelijkse leven van vrouwelijke gedetineerden. Sommigen grijpen deze verandering aan om op een betere manier waarde te geven aan hun leven, en belangrijke beslissingen te nemen die hierop een invloed hebben (O'Brien, 2001).

Het *bereiken van doelen* tijdens het sporten of het werken tijdens detentie kunnen zorgen voor een verbeterd zelfvertrouwen en geloof in zichzelf (Ozono, 2008). Werken in een sector die bovendien meer gericht is op mannen, geeft vrouwen naar eigen zeggen meer zelfvertrouwen en gevoel van onafhankelijkheid. Algemeen kan gesteld worden dat hun gevoel van eigenwaarde hierdoor verbetert (Owen & Bloom, 1995). Ook een studie van recentere datum geeft aan dat werken een positieve invloed heeft op de zelfwaardering van de gedetineerde (Batchelder & Pippert, 2002). Het volgen van onderwijs is een andere manier waarop vrouwen hun zelfvertrouwen een boost kunnen geven in de periode die ze in de gevangenis doorbrengen (United Nations, 2008), al wordt een gebrek aan zelfvertrouwen aanzien als reden waarom vrouwen niet zouden deelnemen aan onderwijsactiviteiten (Koudahl, 2009). In hoofdstuk 4 wordt dieper ingegaan op de rol van sport, werk en onderwijs voor vrouwelijke gedetineerden (*infra.*).

2.2 Het gevangenisleven

Het leven in de gevangenis is niet vanzelfsprekend, de gedetineerde moet een manier vinden om met de *vrijheidsbeneming* om te gaan. Sommige vrouwen ervaren hun verblijf in de gevangenis als *positief*, als een moment om hun leven over een andere boeg te gooien (O'Brien, 2001), andere *rebelleren* tegen het systeem. Zo is er een relatie te vinden tussen het vroeger misbruik en het gedrag in de gevangenis. Vrouwen die ooit misbruikt zijn zouden meer wangedrag vertonen in de gevangenis dan anderen (Salisbury, Van Voorhis, & Spiropoulos, 2009; Wright, Salisbury, & Van Voorhis, 2007). Daartegenover staat dat sociale steun gezien wordt als een remmende factor bij het vertonen van wangedrag in de gevangenis. Zo komen vrouwen die gehuwd zijn minder vaak in de problemen dan zij die niet gehuwd zijn (Jiang & Winfree, 2006).

Omwille van het grote aantal vrouwen die in het verleden misbruikt zijn geweest, vaak door mannen, is het van belang dat vrouwen zich veilig voelen in de gevangenis (Fawcett Society, 2009). Ook projecten aangeboden aan een gemengd publiek van mannen en vrouwen moeten weloverwogen worden aangezien vrouwen hier opnieuw in contact kunnen komen met geweld of intimidatie (Carlen, 2002).

Daarnaast stelt zich de problematiek van de naaktfouillering, wat door veel vrouwen als denigrerend, beschamend, vernederend, niet menswaardig en als een schending van hun privacy wordt ervaren. Bovendien is het voor zij die in het verleden misbruikt zijn des te meer traumatiserend. Zowel voor de gedetineerde zelf als voor het gevangenispersoneel is dit geen aangename ervaring (Covington, 2003; Home Office, 2007; Anti-Discrimination Commission Queensland, 2006). De naaktfouillering mag uitsluitend worden toegepast mits hiervoor een grondige reden, en mag nooit worden gebruikt als een straf (Bastick & Townhead, 2008). Onderzoek hieromtrent heeft reeds aangewezen dat de naaktfouillering geen efficiënte manier blijkt te zijn om drugs en dergelijke te weren uit de gevangenis (Bogdanic, 2007).

2.3 Preventieve programma's

Een vraag op het niveau van het beleid die in de literatuur gesteld wordt is: of het beter zou zijn om het geld dat nu besteed wordt aan vrouwen in de gevangenis, te besteden aan *preventieprogramma's* voor vrouwen in de samenleving. Op die manier kan men trachten om de situatie van de vrouw in de samenleving te verbeteren waardoor detentie eventueel kan vermeden worden (O'Brien, 2001; Chesney-Lind & Pasko, 2004).

In het Verenigd Koninkrijk is men gestart met het '*Together Women Model*'. Dit is een voorbeeld waar rekening gehouden wordt met de noden van vrouwelijke daders. Het programma werkt preventief en moet ervoor zorgen dat vrouwen niet in de gevangenis terecht komen. Vrouwen worden begeleid bij allerlei problemen in hun leven zoals bij het ouderschap, hun mentale gezondheid en andere alledaagse problemen. Het is de bedoeling om hun zelfvertrouwen een boost te geven. Vrouwen ervaren dit programma als positief voor een groeiend vertrouwen in- en controle over hun leven (Hedderman, Gunby, & Shelton, 2011; Home Office, 2007).

Twee 'stok-achter-de-deur' pilootprojecten die in Gent worden aangeboden aan zowel vrouwen als mannen, zijn de projecten '*proefzorg*' en '*de drugbehandelingskamer*'. Deze programma's beperken zich echter tot personen met een drugproblematiek. Men moet in beide gevallen een hulpverleningstraject volgen, waar eveneens gekeken wordt naar andere problematische levensdomeinen. Bij proefzorg kan, bij een gunstig verloop, het proces verbaal geseponeerd worden door het parket. Bij de drugbehandelingskamer kan, op het niveau van de rechtbank, opschorting of uitstel van straf verkregen worden (Vander Laenen et al., 2012).

2.4 Noden versus risico

De gevangenis is vaak een plaats waar vooral mannen verblijven, er heerst dus vooral een *mannencultuur* (Palmer, 2007; Fawcett Society, 2009; van den Bergh, Møller, & Hayton, 2010). De stijgende vrouwenpopulatie in de gevangenissen heeft als gevolg dat het aanbod hulp- en dienstverlening ook op de noden van vrouwen moet afgesteld worden (Covington, 2003; MacDonald, 2013).

Veel onderzoek is verricht naar het *risico* dat vrouwen vormen wanneer ze weer vrij komen (Andrews et al., 2012; Lowenkamp et al., 2001; Van Voorhis, Salisbury, Emily Wright, Ashley Bauman, & Holsinger, 2003; Wright, Salisbury, & Van Voorhis, 2007). Er zijn specifieke noden en behoeften beschreven waarop men kan inwerken zodat het *recidivisme* beperkt kan blijven na vrijlating, de criminogene noden, zoals in de inleiding kort werd aangehaald.

De lijsten waarop men de risico-inschatting uitvoert zijn vaak gebaseerd op de mannelijke gedetineerden. In dit opzicht waarschuwen Amerikaanse studies zoals die van Kruttschnitt & Gartner, (2003) en Wright, Van Voorhis, Bauman, & Salisbury, (2007) dat vrouwen op die manier ten onrechte onder een te hoog risico kunnen worden geclassificeerd. Hierdoor kan het zijn dat de beveiliging op de vrouwenafdeling onnodig wordt opgedreven.

Na een studie van de literatuur is gebleken dat er weinig publicaties bestaan over wat vrouwen zelf als belangrijk ervaren op het gebied van hulp- en dienstverlening (Richie, 2001; O'Brien, 2001; Slotboom, Kruttschnitt, Bijleveld, & Menting, 2011; Fuentes, 2014).

In deze masterproef zal vooral worden gefocust op het *belang* van de *hulp- en dienstverlening* voor de *vrouwen zelf* en niet zo zeer op het risico dat zij vormen voor de samenleving. Geregeld zal worden ingegaan op de kans op recidive, dit echter vanuit het gezichtspunt van de vrouw zelf en de kansen op een beter levenskwaliteit buiten de criminaliteit.

2.5 Conclusie

De populatie vrouwelijke gedetineerden is de laatste jaren gestegen. Vrouwen komen, ook in België, over het algemeen in detentie terecht omwille van drugs en eigendomsdelicten. Velen hebben een verleden als slachtoffer van (seksueel) misbruik waardoor ze trauma's hebben opgelopen, bij sommigen duurt dit slachtofferschap nog voort tot in de volwassenheid. Om met deze (psychologische) problemen om te gaan kiezen sommigen ervoor om verslavende middelen te gebruiken. Ze bevinden zich vaker in de onderste lagen van de samenleving waardoor ze meestal op het gebied van onderwijs en tewerkstelling een achterstand hebben. Velen zijn genoodzaakt te werken in niet-legitieme jobs of prostitutie om de eindjes aan elkaar te knopen en de drugsverslaving te financieren. Het verleden van deze vrouwen heeft een invloed op de noden en behoeften in detentie. Het slachtofferschap kan worden doorgetrokken in detentie, daarom moet voor vrouwen een veilige omgeving in de gevangenis gegarandeerd worden. Een betere omgang van het gevangenispersoneel met vrouwelijke gedetineerden kan worden bewerkstelligd door opleidingen te organiseren voor het gevangenispersoneel.

Het zelfbeeld, het zelfvertrouwen en het geloof in de mogelijkheid om doelen te bereiken zijn de belangrijkste eigenschappen die een invloed hebben op een succesvolle re-integratie in de samenleving. Deze eigenschappen zijn echter vaak niet goed ontwikkeld bij gedetineerde vrouwen. Onderwijsprogramma's, arbeid en sportactiviteiten zijn manieren die er kunnen toe bijdragen om deze eigenschappen te ontwikkelen of te verbeteren.

Een belangrijke stap naar de toekomst toe is het bepalen en uitwerken van alternatieven voor de gevangenisstraf of vroeg-preventie en dit door de problemen op de verschillende levensdomeinen van de gedetineerden aan te pakken. In Vlaanderen beperken deze voorbeelden zich tot programma's voor problematische druggebruikers (proefzorg en de drugbehandelingskamer). Mensen die andere structurele problemen dan verslaving het hoofd moeten bieden, vallen hier dus uit te boot. In het buitenland zijn er wel voorbeelden van dergelijke programma's zoals het 'Together Women Model' in het Verenigd Koninkrijk.

Een stijgende vrouwenpopulatie in de gevangnissen vereist dat in deze mannencultuur, toenemend aandacht moet worden besteed aan vrouwelijke gedetineerden. Algemeen ligt de focus op de problemen die de overheid belangrijk vindt om op in te werken, en worden de zaken die vrouwen zelf belangrijk vinden uit het oog verloren of in ondergeschikte orde behandeld.

Volgend hoofdstuk zal handelen over de noden op het vlak van hulpverlening van vrouwelijke gedetineerden. Er wordt hier ruim ingegaan op de verschillende domeinen van de hulpverlening. Zo zal worden omschreven wat de noden zijn, waar ze vandaan komen en op welke manier er kan op worden ingewerkt.

HOOFDSTUK 3 HULPVERLENING

In voorgaand hoofdstuk werd ingegaan op het profiel van de vrouwelijke gedetineerde, haar achtergrond en sociaaleconomische situatie. Ook werd ingegaan op hoe de instellingen de noden van deze vrouwen ombuigt in een risico, en hoe dit aangepakt dient te worden. In dit hoofdstuk wordt het onderdeel hulpverlening besproken. Hier worden achtereenvolgens de noden besproken van vrouwen op het gebied van algemene gezondheidszorg, drughulpverlening, geestelijke gezondheidszorg, naastbestaanden en slachtoffers, moeders in de gevangenis en welzijn.

3.1 Gezondheidszorg

3.1.1 Algemene gezondheidszorg

Op het gebied van gezondheidszorg zijn mannen en vrouwen in de gevangeniscontext grotendeels vergelijkbaar. Toch is de *gynaecologische problematiek*, net zoals in de vrije samenleving, een unieke nood voor de vrouw (Watson, Stimpson, & Hostick, 2004).

Veel vrouwelijke gedetineerden hadden voor hun detentieperiode weinig of geen contact met de reguliere gezondheidszorg (Staton, Leukefeld, & Webster, 2003). Het positieve aspect van de aanwezigheid van medische diensten in de gevangenis is dat velen een *verbeterde gezondheid* ervaren (Douglas, Plugge, & Fitzpatrick, 2009).

Detentie is bovendien het moment bij uitstek om programma's en informatiemomenten aan te bieden in verband met de *preventie van ziekten* en het volgen van een gezonde levenswijze. Hierbij kunnen externe organisaties betrokken worden, zodat gedetineerden bij hun vrijlating kunnen terugvallen op vertrouwde organisaties in geval van problemen. Echter de manier waarop de gezondheidszorg in de meeste gevangenissen wordt georganiseerd, zorgt voor de onmogelijkheid om preventieve programma's te organiseren wegens gebrek aan tijd (Zoia, 2005). Daarnaast moeten vrouwen op het gebied van ziektepreventie eveneens toegang krijgen tot *gespecialiseerde apparatuur* voor het opsporen van bijvoorbeeld borstkanker (The Quaker Council for European Affairs, 2007).

In de Nederlandse gevangenissen is slechts een vijfde van de vrouwen tevreden over de medische zorg (Slotboom, Kruttschnitt, Bijleveld, & Menting, 2011). Uit onderzoek in het Verenigd Koninkrijk blijkt dat de *toegang tot de medische voorzieningen* tijdens de detentie als omslachtig wordt beschouwd. Wanneer de toegang uiteindelijk werd verkregen, werden niet de nodig geachte medicijnen verschaft. De manier waarop met de patiënten wordt omgegaan, wordt bovendien als respectloos ervaren. Dit zorgt voor frustratie bij vrouwelijke gedetineerden (Plugge, Douglas, & Fitzpatrick, 2008).

Een belangrijke bedenking hierbij is dat de gevangenis niet de eerste plaats mag zijn waar vrouwen in contact komen met de hulpverlening. Buiten de gevangensmuren moet het aanbod aan gezondheidszorg betaalbaar blijven zodat iedereen hier toegang tot kan krijgen. In Amerikaanse gevangenissen waar hulpverlening vaak verplicht wordt opgelegd, rapporteren vrouwen dat ze vaker toegang krijgen tot hulpverlening in de gevangenis dan erbuiten (Blitz, Wolff, & Paap, 2006). Dit geldt overigens voor alle hulpverlening.

3.1.2 Zwangere vrouwen

Vrouwen kunnen bij aankomst in de gevangenis reeds zwanger zijn, of zwanger worden als ze in de gevangenis verblijven door de mogelijkheid om ongestoord bezoek te ontvangen. Bij zwangerschap zijn er echter een aantal zaken waarmee in de gevangenis rekening dient gehouden te worden.

Zwangerschap gaat gepaard met een aantal *lichamelijke veranderingen* en een veranderende eetlust. Op het vlak van gezondheid hebben zwangere vrouwen bijgevolg nood aan aangepaste voeding. Ochtendmisselijkheid is één van de moeilijkheden inherent aan de zwangerschap waarmee rekening dient gehouden te worden en vrouwen moeten mee omgaan (UNODC, 2009). Een adequate opvolging van de zwangerschap is ook een nood die vrouwen ervaren (Borrill et al., 2003; The Quaker Council for European Affairs, 2007), aangezien uit onderzoek blijkt dat dit niet overal kan worden gegarandeerd (Borrill et al., 2003).

Daarnaast zijn *zwangerschapsoefeningen* nodig om de toekomstige moeder goed voor te bereiden op de geboorte van het kind en de geboorte op een goede manier te laten verlopen. Niet alle zwangere vrouwen hebben de mogelijkheid om hieraan deel te nemen, omdat het soms niet of onvoldoende wordt aangeboden. Dit wordt dus als een behoefte ervaren door zwangere vrouwen. Aangepaste kledij is eveneens een van de noden die vrouwen hebben tijdens de zwangerschap (Bastick & Townhead, 2008).

In de gevangenis moet er bovendien extra aandacht worden besteed aan zwangere vrouwen met een drugsproblematiek (Bloom, Owen, & Covington, 2003).

3.1.3 Zorg voor middelengebruikers

Het gebruik van drugs heeft een aantal implicaties op het lichaam die niet aanwezig zijn bij niet-gebruikers.

Middelenverslaafde gedetineerde vrouwen hebben een verhoogd risico op een besmetting met *seksueel overdraagbare aandoeningen*. Een van de redenen is het feit dat zij zich vaker prostitueren om aan voldoende geld te komen om hun middelen te bekostigen (Palmer, 2007), hierop werd eerder ingegaan bij de bespreking van de sociaaleconomische situatie van gedetineerde vrouwen in §2.1.2 (*supra*). Een minderheid was voor arrestatie gebruiker van intraveneuze toediening van middelen, maar dit neemt niet weg dat zij passende hulpverlening nodig hebben inherent aan de consequenties van dit gebruik. Luizen en schurft zijn vaak voorkomende aandoeningen. Daarnaast blijft de menstruatie uit bij vrouwen die gebruik maken van opiaten, maar bij een gevangenisverblijf en bijgevolg abstinentie, menstrueren zij opnieuw (Palmer, 2007).

Tandverzorging voor middelengebruikers is eveneens aangewezen. Onder invloed van verslavende middelen wordt de *tandpijn* gecamoufleerd waardoor deze pas gevoeld wordt als ze in detentie deze middelen niet meer kunnen gebruiken. Dit was een gevolg van hun ongezonde levensstijl (Staton, Leukefeld, & Webster, 2003).

3.1.4 Persoonlijke hygiëne

Vrouwen hebben op het gebied van *lichamelijke hygiëne* andere en meer noden dan mannen. Vrouwen hebben nood aan acceptabel maandverband, tampons en extra mogelijkheid om zichzelf te wassen

(Palmer, 2007; The Quaker Council for European Affairs, 2007). Deze standaarden worden ook vooropgesteld door het CPT bij hun controles van de lidstaten van de Europese Unie (CPT, 2006). Vrouwen die niet- of in onvoldoende mate kunnen genieten van deze voorzieningen ervaren dit als een stress-factor tijdens hun verblijf in de gevangenis (Davila Figueroa, 2011).

3.2 Drughulpverlening

Zoals eerder vermeld worden er binnen de gevangensmuren verdovende middelen gebruikt. Vrouwen gebruiken echter vaak om andere redenen dan mannen. Vrouwen gebruiken daarnaast, in tegenstelling tot mannen, verschillende '*copingstrategieën*' om hun problemen op te lossen in stressvolle situaties. Zij zoeken bijvoorbeeld naar sociale hulp, zij accepteren hun verantwoordelijkheid of zij trachten de situatie te ontvluchten. Middelenmisbruik hangt dus vaak samen met een psychische problematiek die bij vrouwen vaak voorkomt omwille van een problematisch verleden. De hulpverlening moet erop gericht zijn hen een gezonde manieren aan te reiken om met hun depressie om te gaan en andere copingstrategieën te ontwikkelen (Fuentes, 2014). Uit het onderzoek van Lynch, Fritch & Health (2012) kwam in dit opzicht toch naar voren dat vrouwen zich er van bewust zijn dat het gebruik van drugs niet de oplossing is voor hun problemen. Dit impliceert dat zij nood hebben aan andere drughulpverleningsprogramma's dan mannen (Pelissier & Jones, 2006).

Hoewel deze nood onmiskenbaar aanwezig is, wordt er tot op vandaag in de meeste gevangenissen nog altijd geen of *onvoldoende drughulpverlening* voorzien (Belenko & Houser, 2012). Wel worden er geregeld *substitutieprogramma's* aangeboden door de medische dienst door middel van het verschaffen van methadon aan opiaten verslaafden (Staton-Tindall, Duvall, Leukefeld, & Oser, 2007). In gevangenissen waar wel drughulpverlening aanwezig is, wordt dit als zeer positief ervaren. De omgeving van de gevangenis waar dit wordt aangeboden zorgt ervoor dat deze vrouwen extra gestimuleerd worden. Ze zitten namelijk samen met 'lotgenoten', die dezelfde problemen (hebben) ervaren (Fuentes, 2014).

De in de gevangenis aangeboden drughulpverlening moet dus verder gaan dan de drugsproblematiek 'an sich'. Er moet voldoende aandacht worden geschonken aan de andere problematische levensdomeinen van vrouwen aangezien deze vaak de aanleiding zijn van het drugsprobleem.

3.3 Geestelijke gezondheid(szorg)

3.3.1 *De impact van het verleden op de geestelijke gezondheid*

Uit Amerikaanse studies blijkt dat vrouwen vaker dan mannen aan geestelijke gezondheidsproblemen lijden in een detentiecontext. Voorafgaand aan een verblijf in de gevangenis worden er door vrouwen problemen als posttraumatische stressstoornis (PTSS), depressie en druggebruik gemeld (Lynch, Fritch & Heath, 2012).

Vrouwen die in hun kindertijd werden blootgesteld aan misbruik, kunnen op latere leeftijd problemen hebben met het onder controle houden van hun emoties, en bovendien ervaren zij leed doordat zij zichzelf een schuldgevoel aanpraten. Hierdoor gaan vrouwen onaangepaste strategieën ontwikkelen om met hun PTSS, die ze hier ten gevolge van hebben opgelopen, om te gaan. Voorbeelden die worden

aangehaald zijn dissociatie waarbij men bepaalde herinneringen buiten het bewustzijn plaatst en ontkenning. Deze manieren bieden echter alleen soelaas op korte termijn en zijn niet effectief op lange termijn (Johnson & Lynch, 2012).

Omwille van de PTSS is er voor vrouwen nood aan *veiligheid* en *bescherming* in de gevangenis. Vaak blijven zij (ongewild) in contact staan met hun geweldplegers (Richie, 2001). Bovendien kan een onveilig gevoel in de gevangenis en supervisie door mannelijke penitentiaire beampten, een verslechtering van de mentale toestand in de hand werken (United Nations, 2008).

3.3.2 *De impact van de gevangenis op de geestelijke gezondheid*

Voor vrouwelijke gedetineerden met een psychische problematiek, is de gevangenis niet de meest ideale plaats om te verblijven. Het bewakend personeel is niet gespecialiseerd in deze problematiek en niet getraind om met deze mensen om te gaan (Bloom, Owen, & Covington, 2003; Blaauw & van Marle, 2007; UNODC, 2009). Daarnaast is de psychische hulpverlening nihil door de beperkte aanwezigheid van psychiaters, psychologen en maatschappelijk werkers. Voor de gedetineerde is er weinig of geen mogelijkheid om haar gedrag te ontwikkelen of te veranderen omdat zij afgesloten is van de wereld (Blaauw & van Marle, 2007). Een verblijf in de gevangenis zorgt bovendien voor nieuwe mentale problemen of een verergering van bestaande problemen. Het feit dat vrouwen hun rol als verzorger voor het gezin inwisselen voor een rol als 'crimineel' heeft een slechte impact op de geestelijke gemoedstoestand (United Nations, 2008).

Als geestelijk gezond persoon is het eveneens niet evident om in de gevangenis te verblijven en bestaat de mogelijkheid tot het ontwikkelen van *psychosomatische stoornissen*, dit zijn fysieke klachten als gevolg van een psychische aandoening (Blaauw & van Marle, 2007). In de meeste Europese landen mag er vanuit gegaan worden dat vrouwen (en mannen) uiteindelijk worden vrijgelaten na het uitzitten van hun straf. In dit opzicht is het van belang te zorgen dat de omstandigheden in de gevangenis geen impact hebben op het psychologisch welzijn van de gedetineerden (Slotboom, Kruttschnitt, Bijleveld, & Menting, 2011).

3.3.3 *Zelfverwonding en zelfdoding*

Een gevangenisstraf heeft een serieuze impact op iemands' leven. Hierdoor kan het zijn dat mensen zichzelf fysiek gaan verwonden om de psychische pijn niet meer te voelen. Erger wordt het wanneer het leven uitzichtloos wordt en er gedacht wordt aan zelfdoding.

De periode in *voorarrest* kan een verhoogde angst in de hand werken, waardoor vrouwen zichzelf gaan verwonden, dit vooral wanneer zij door deze arrestatie plots de controle over hun kinderen verliezen (Fawcett Society, 2009). Wanneer vrouwen uiteindelijk kiezen voor zelfdoding kan hier een lange periode van zelfverwonding aan vooraf gaan. Daarnaast is bij een levenslange veroordeling de kans groot dat zij over gaan tot zelfdoding (Hawton, Linsell, Adeniji, Sariaslan, & Fazel, 2014). In de Verenigde Staten stelt men medegedetineerden aan ter voorkoming van zelfdoding. Deze worden eerst medisch gescreend en betaald om toezicht te houden op hun suïcidale medegedetineerden (Marshall, Simpson, & Stevens, 2000).

Vrouwen, in tegenstelling tot mannen, gaan zichzelf vaker verwonden en zelfdoding plegen wanneer zij in de gevangenis verblijven (The Quaker Council for European Affairs, 2007).

Vrouwen die in de gevangenis toekomen hebben baat bij psychologische hulpverlening om zich *aan te passen* aan de omstandigheden in de gevangenis. Soms gaat deze aanpassing gemakkelijk aangezien sommige vrouwen van oordeel zijn dat de situatie waarin ze zich bevonden voor hun gevangenisstraf niet slechter is dan deze in de gevangenis (Loper, 2002; Islam-Zwart, Vik, & Rawlins, 2007;).

3.4 Naastbestaanden en slachtoffers

3.4.1 Naastbestaanden

Ondersteunende relaties worden als belangrijk ervaren door vrouwen bij de aanpassing aan de gevangenis (Wright, Salisbury, & Van Voorhis, 2007). Vrouwen hebben over het algemeen meer sociale steun van hun omgeving dan mannen.

Toch wijst een Australisch onderzoek uit dat bijna de helft van de vrouwelijke gedetineerden nooit bezoek krijgt in de gevangenis, en slechts een kleine tien procent is hiermee tevreden (Western Australian Department of Justice Community and Juvenile Division, 2002). Ook onderzoek uit het Verenigd Koninkrijk en Nederland wijst uit dat respectievelijk slechts de helft en een derde van de vrouwen bezoek krijgt (Slotboom, Kruttschnitt, Bijleveld, & Menting, 2011).

Vrouwen klagen over de korte duur van de bezoeken. Omdat er weinig vrouwengevangenis zijn, gebeurt het vaak dat zij ver van huis worden ondergebracht. Hierdoor is het voor familie niet vanzelfsprekend om wekelijks op bezoek te komen, zowel omwille van de afstand (Slotboom, Kruttschnitt, Bijleveld, & Menting, 2011) als omwille van de onkosten van verplaatsing.

Naastbestaanden zijn nochtans heel belangrijk voor vrouwelijk gedetineerden, zowel tijdens hun verblijf in de gevangenis als bij vrijlating.

3.4.2 Slachtoffers

In de literatuur ligt de *focus niet op de slachtoffers* van vrouwelijke daders, ook de wijze waarop zij de verbroken band willen herstellen komt nauwelijks aan bod. Wel worden vrouwelijke daders zelf als slachtoffer voorgesteld naar aanleiding van hun crimineel gedrag. De reden voor deze afwezigheid in de literatuur zou kunnen te wijten zijn aan het feit dat in vele gevallen het slachtoffer afwezig is bij druggerelateerde misdrijven.

Wanneer er dan *wel een slachtoffer* aanwezig is, blijkt uit Australisch onderzoek dat 60% (N=62) van de vrouwen het slachtoffer kent, het betreft dan vooral de partner of vrienden (Western Australian Department of Justice Community and Juvenile Division, 2002) of hun eigen kinderen (Leigey & Reed, 2010). In veel gevallen gaat het om de persoon door wie zij voordien werden mishandeld (Leigey & Reed, 2010).

3.5 Moeders in de gevangenis

Van den Bergh, Gatherer, Fraser, & Moller, (2011) stellen dat de gevangenisstraf voor zwangere vrouwen en vrouwen met jonge kinderen uitsluitend als '*ultimum remedium*' zou mogen worden

aangewend, aangezien de sociale kost dat een opsluiting in deze context met zich meebrengt enorm groot is. Echter in sommige gevallen is de gevangenisstraf onvermijdelijk, waardoor er onder de gedetineerde vrouwen toch zwangere vrouwen en jonge moeders voorkomen. In een aantal gevangenis is er een afdeling waar de *moeder samen met haar kind kan verblijven*. Dit verblijf bij de moeder wordt meestal toegestaan tot wanneer het kind de leeftijd van drie jaar bereikt heeft, hier zijn echter verschillen in wetgeving vast te stellen tussen de verschillende landen. De kinderen mogen zo weinig mogelijk hinder ervaren, bovendien moet er gespecialiseerd personeel aanwezig zijn om opvolging te verzekeren (United Nations, 2008). De discussie of de gevangenis wel de meest ideale verblijfplaats is voor het kind gedurende haar/zijn eerste levensjaren, is in het kader van deze masterproef niet aan de orde.

De gevangenisstraf heeft gevolgen voor *de rol die de moeder kan spelen* voor haar kind. Vaak dragen vrouwelijke gedetineerden de grootste of belangrijkste zorg voor hun kinderen (Taylor, 2004; Chesney-Lind & Pasko, 2004; UNODC, 2009; van den Bergh, Møller, & Hayton, 2010). Volgens Celinska & Siegel, (2010) kunnen vrouwelijke gedetineerden het beste hun moederrol opnemen wanneer ze betrokken worden in het leven van hun kind en er bovendien voldoende communicatie is tussen moeder en kind. Hierbij kunnen de verzorgers van het kind een belangrijke rol spelen. Daarnaast is zichzelf distantiëren van de rol als gedetineerde een manier om ten volle de rol van moeder te kunnen opnemen (Celinska & Siegel, 2010). Een belangrijk gemis dat moeders in de gevangenis ervaren zijn de eerste ervaringen van hun kinderen zoals het eerste tandje, het eerste woordje, de eerste dag naar school,... (Foster, 2012).

Mogelijks keren kinderen hun gedetineerde moeder de rug toe omdat ze niet kunnen leven met de feiten die hun ouder gepleegd heeft. Evenwel kan het zijn dat de gedetineerde moeder niet wil dat de kinderen hen zien in de gevangenis, of zelfs op de hoogte zijn van de gevangenisstraf. Ze schamen zich voor de situatie waarin ze zich bevinden en willen niet dat hun kinderen worden blootgesteld aan de gevangenis (Hairston, 1991). Nochtans is het krijgen van bezoek en het *onderhouden* van de *communicatie* met kinderen en naastbestaanden *belangrijk* in de overgang van de gevangenis naar de samenleving (Human Rights Watch, 2002). Ongeacht de wil van de kinderen om hun gedetineerde moeder op te zoeken in de gevangenis is er de mogelijkheid dat zij plots worden ondergebracht in een gevangenis ver van huis. Dit werd reeds kort besproken in § 3.4.1 (*supra*). Dit bemoeilijkt het onderhouden van de band tussen moeder en kind (Covington, 2000; van den Bergh, Gatherer, Fraser, & Moller, 2011), financiële moeilijkheden kunnen het voor de kinderen onmogelijk maken nog op bezoek te komen bij hun moeder (Houck & Loper, 2002).

3.6 Welzijn

3.6.1 Implicaties van een verblijf in de gevangenis

In de Nederlandse gevangenis voelt een kwart van de vrouwelijke gedetineerden zich gestoord door hun *medegedetineerden*. Er is te weinig ruimte voor *privacy* en voor *zichzelf*, zoals zij worden gestoord door hun celgenoot bij het lezen, televisie kijken of slapen (Elger, 2009). Zij die buiten de groep vallen hebben bovendien een hogere kans op psychische problemen (Slotboom, Kruttschnitt, Bijleveld, &

Menting, 2011). Daartegenover staat dat er ook vrouwen zijn die in de gevangenis *vriendschappen* opbouwen waardoor ze sociale steun ervaren (Dye & Aday, 2013).

Een studie in het Verenigd Koninkrijk wijst uit dat de gevangenis als *intimiderend* en *isolerend* wordt ervaren door vrouwen. Daarnaast laat de hygiëne in de penitentiaire voorzieningen vaak te wensen over (Douglas, Plugge, & Fitzpatrick, 2009). Gebrek aan persoonlijke verzorgingsproducten, gebrek aan ventilatie in de cel en onhygiënische douches zijn problemen die ervaren worden door vrouwen. Daarnaast worden de niet of onvoldoende afgeschermd toiletten op de cel door vrouwen als vernederend ervaren, vooral gedurende de menstruatie (Home Office, 2007). Toch worden er ook enkele *positieve aspecten* aan het gevangenisleven aangehaald zoals een verzekerd onderdak, maaltijden op regelmatige tijdstippen en quasi verplichte abstinentie van verslavende middelen (Douglas, Plugge, & Fitzpatrick, 2009).

3.6.2 Begeleiding tijdens detentie en na detentie

Een *goede begeleiding* tijdens detentie en in de aanloop naar vrijlating wordt bijna unaniem als zeer waardevol ervaren. Velen danken een succesvolle overstap naar de vrije samenleving aan een goede band met de persoon die de gedetineerde begeleidt naar reclassering (O'Brien, 2001). Het is van belang dat de hulpverlening na de gevangenisstraf niet abrupt ophoudt. Bij vrijlating vallen de meeste echter terug op de netwerken die ze hadden voor ze in de gevangenis terecht kwamen. *Continuïteit* is dus nodig om herval te voorkomen (Fuentes, 2014).

3.6.3 Huisvesting

Na een lange gevangenisstraf hebben de meeste vrouwen geen toegang meer tot de *verblijfplaats* van voor de straf. De benarde financiële situatie waarin veel vrouwen zich reeds voor detentie bevonden is tijdens detentie niet verbeterd. Zij hebben in de gevangenis vrijwel niet de mogelijkheid gekregen om een groot inkomen te verwerven. Hierdoor wordt het voor velen moeilijk om na detentie een verblijfplaats te vinden. De mogelijkheid om tijdelijk te verblijven in een hulpverleningscentrum is voor een beperkt aantal vrouwen toegankelijk. De meesten zijn echter op zichzelf aangewezen om een goede verblijfplaats te vinden, met het beperkte inkomen dat ze toch verworven hebben. Vrouwen waarbij de band met de familie niet is verbroken hebben soms de mogelijkheid om in de overgangsfase bij familie of bij een (ex) partner te verblijven (Richie, 2001; O'Brien, 2001). In Amerikaanse gevangenissen is er een gebrek aan goede programma's die deze problematiek reeds bij einde detentie begeleiden (Richie, 2001). Het zou voor gedetineerde vrouwen een grote hulp zijn mochten zij begeleid worden in de zoektocht naar een verblijfplaats na detentie.

3.6.4 Financiën

Zoals in hoofdstuk twee beschreven werd, is de financiële situatie van de meeste vrouwen in de gevangenis onrustwekkend. Begeleiding door sociale diensten is hierbij dus een nood voor vrouwen. Vanuit het risicoperspectief bekeken is de kans voor vrouwen op recidivisme met meer dan de helft verlaagd wanneer zij financiële hulp krijgen van sociale diensten (Wright, Van Voorhis, Bauman, & Salisbury, 2007). Het is belangrijk voor vrouwen dat zij in aanloop naar de vrijlating financieel onafhankelijk kunnen worden door zich tijdens detentie bij te scholen in afwachting van werk (Schram,

Koons-Witt, Williams, & McShane, 2006). Dat hier de mogelijkheden voor vrouwen eveneens beperkt zijn wordt toegelicht in hoofdstuk vier (*infra.*).

3.7 Conclusie

Over het algemeen zoeken vrouwen niet vaak toenadering tot de hulpverlening buiten de gevangenis, voor velen is het dus in detentie de eerste keer dat ze hierop beroep doen. Vrouwen kampen in de gevangeniscontext grotendeels met de zelfde problematiek als mannen, op gynaecologie na. Zwangere vrouwen en middelengebruikers vereisen speciale aandacht bij de gezondheidszorg. De noden op hygiënisch vlak voor vrouwen mogen eveneens niet genegeerd worden. Hun verleden heeft een invloed op de ontwikkeling van psychologische problemen en het gebruik van verslavende middelen. Een van de grootste noden die hieruit volgen is het gebrek aan drughulpverlening in de gevangenis.

De mentale toestand van de gedetineerde vrouwen mag bovendien niet uit het oog verloren worden. Ook mentaal gezonde vrouwen kunnen onder invloed van een verblijf in de gevangenis mentale problemen ontwikkelen. Vooral vroeg in de detentie moet rekening gehouden worden met de mogelijkheid tot zelfdoding. Het ontvangen van bezoek en de sociale steun die hieraan inherent is, is voor vrouwen iets om zich tijdens hun verblijf in de gevangenis aan op te trekken. Daarnaast spelen de kinderen een belangrijke rol in het leven van de gedetineerde vrouw. Vrouwen ervaren echter moeilijkheden bij het opnemen van de moederrol in de gevangenis. Bovendien zijn vrouwen vaak ver van huis opgesloten waardoor het voor hun kinderen moeilijk is om op bezoek te komen.

Continuïteit van de hulpverlening tot na detentie en hulp bij het vinden van onderdak wordt door velen als zeer positief ervaren.

Tot slot zorgt de gevangenis zelf nog voor enkele negatieve implicaties die vaak zwaarder doorwegen op het leven in de gevangenis dan de afwezigheid van sommige hulp- en/of dienstverlening. Een voorbeeld hiervan is de band met medege-detineerden die als negatief kan worden ervaren, de uitzonderingen niet te na gesproken. Ook het gebrek aan privacy en hygiëne is voor veel vrouwen een probleem.

Volgend hoofdstuk zal handelen over de dienstverlening die voorzien wordt in de gevangenissen. Hier zullen de noden worden onderscheiden en er zal gekeken worden naar waar deze noden vandaan komen.

HOOFDSTUK 4 DIENSTVERLENING

In dit hoofdstuk zal de dienstverlening worden besproken die wordt aangeboden aan de gedetineerde vrouwen. Achtereenvolgens zal de arbeidstoeleiding, onderwijsvoorziening, sport en sociaal-cultureel werk aan bod komen. De voordelen van het instellen van dergelijke dienstverlening zal behandeld worden. Algemeen kan hier reeds gesteld worden dat alle activiteiten die worden aangeboden aan gedetineerden, een manier zijn om hun tijd op een nuttige manier door te brengen. Deze activiteiten bieden de mogelijkheid zich te ontwikkelen en ontplooien gedurende de periode die men in de gevangenis doorbrengt.

4.1 Arbeidstoeleiding

4.1.1 Arbeid tijdens detentie

Arbeid tijdens detentie biedt een *meerwaarde* naar ontwikkeling van de persoonlijkheid van de gedetineerde en naar (werk na de) vrijlating toe. Uit onderzoek van Batchelder & Pippert, (2002) blijkt echter dat vrouwen vaak niet inzien dat werkervaring tijdens detentie een meerwaarde biedt in de zoektocht naar werk na de detentie.

De *motivatie* om te werken tijdens detentie kan verschillen bij de gedetineerden. Zo zorgt werken gedurende de detentie voor *structuur* in de dag van de gedetineerde en het geeft hen een reden om aan de dag te beginnen. Daarnaast kunnen ze tijdens het uitoefenen van hun werk *fysiek moe* worden. Contact met andere personen dan gedetineerden, zorgt voor een positieve inbreng (Batchelder & Pippert, 2002). Bovendien zijn ze weg uit de *dagelijkse sleur*, ze worden minder betrokken bij de *negativiteit* die inherent is aan het gevangenisleven. Voor velen is werken een manier om '*mens*' te blijven in de gevangenis (O'Brien, 2001). Een bijkomende reden om te werken is het verwerven van een *inkomen* om op die manier zich extra's te kunnen veroorloven waaronder verzorgingsproducten, bezighedsproducten zoals breiwol of bijvoorbeeld televisie op cel. Eveneens kan er van het loon dat de gedetineerde verdiend een deel naar de vergoeding van de slachtoffers gaan (Buck, 2004). Om deze reden is werken bij velen populairder dan het volgen van onderwijs (Slotboom, Kruttschnitt, Bijleveld, & Menting, 2011).

Soms is er keuze tussen werk waar speciale *vaardigheden* voor vereist zijn en werk waar geen vaardigheden voor vereist zijn. Vaak wordt voor het werk gekozen zonder vaardigheden wanneer gedetineerden het gemakkelijk willen hebben, korte uren willen doen en zonder anderen willen werken. Men kiest voor werk met vaardigheden omdat dit voldoening geeft en omwille van de meerwaarde bij vrijlating (Batchelder & Pippert, 2002). In de meeste gevallen is het werk echter weinig uitdagend, voor de gedetineerde zelf is er weinig zin voor initiatief en creativiteit weggelegd waardoor de zelfontwikkeling eerder beperkt blijft (Lippke, 2003).

Het werk dat in de gevangenis aan vrouwen wordt toebedeeld bevestigt het stereotiepe en is vaak van *huishoudelijke aard* zoals wassen en strijken, koken en kuisen (Strimelle & Frigon, 2007). Toch moet overwogen worden om deze vrouwen toe te laten in een atypische sector te werken, aangezien dit hun gevoel van eigenwaarde en onafhankelijkheid verhoogt (Owen & Bloom, 1995).

4.1.2 Arbeid na detentie

In voorhechtenis is de kans groot dat de gedetineerde haar baan verliest. Na een langere periode van detentie is het bijgevolg nodig om opnieuw op zoek te gaan naar werk.

Eerder werd al vermeld dat veel vrouwen al voor detentie vaak geen (legitieme) job uitoefenden. Daarenboven is er gedurende detentie een gebrek aan gedegen onderwijs waardoor vrouwen geen extra vaardigheden aanleren om een job te vinden (Richie, 2001).

Los van het gebrek aan beroepsvaardigheden moeten zij ook nog omgaan met het *stigma* dat op hen rust door hun verblijf in de gevangenis. Hoewel niet alle werkgevers gewillig zijn om een ex-gedetineerde aan te werven, zijn hiervoor oplossingen mogelijk. Zo kunnen vrouwen bijvoorbeeld op proef werken in een bedrijf zodat ze kunnen bewijzen wat hun vaardigheden zijn. Velen hadden voor detentie weinig of geen werkervaring, dit is dus bovendien een manier om ervaring op te doen op de werkvloer (O'Keeffe, Otter, Roberts, & Wicks, 2003). Het hebben van werk na detentie wordt door vrouwen vaak gezien als een nieuwe kans om het leven over een andere boeg te gooien en dit zelf in handen te nemen (Opsal, 2012).

Vrouwen helpen bij het vinden van een job, heeft een positieve impact op recidivecijfers. Het hebben van werk wordt gezien als een reden om afstand te nemen van de delinquente levensstijl (Rumgay, 2004), waardoor zowel een meerwaarde voor de maatschappij als voor de werkende ex-gedetineerde vrouw in kwestie wordt gecreëerd.

4.2 Onderwijs

Naast werken is het volgen van onderwijs een andere manier om zich in de gevangenis te ontwikkelen en extra vaardigheden te verwerven. De periode van detentie is voor velen het moment om hun leven anders aan te pakken. De *motivaties* voor deelname aan onderwijsactiviteiten variëren. Ten eerste kunnen vrouwen hun *tijd nuttig besteden* door deel te nemen aan onderwijsactiviteiten in plaats van het grootste gedeelte van de dag op cel te verblijven. Vervolgens zorgt deelname aan onderwijsactiviteiten voor een mogelijkheid om werkelijk *succesvol* te zijn en iets te bereiken in het leven (Rose, 2004; Eikeland, 2009). Tot slot kunnen ze in de gevangenis de mogelijkheid krijgen om bepaalde *vaardigheden* zoals lezen en schrijven te *ontwikkelen* waarvoor ze buiten de gevangenis de mogelijkheid niet kregen (Manger, Ole-Johan, Asbjørnsen, & Langelid, 2006; United Nations, 2008).

Het aanbieden van onderwijs heeft, net zoals bij arbeid, een positieve invloed op het gevoel voor *zelfvertrouwen* en *eigenwaarde* van gedetineerde vrouwen (United Nations, 2008). Daarnaast biedt onderwijs een positieve impact op het *psychologische* en *sociale leven* van de gedetineerden. Onderwijs wordt gezien als een lichtpunt in de duisternis waarmee nieuwe mogelijkheden kunnen worden gecreëerd (Torre & Fine, 2005). Slechts weinigen krijgen tijdens detentie de kans om hogere studies aan te vatten (Batchelder & Pippert, 2002). Nochtans wordt dit door velen als zeer positief ervaren, als één van de belangrijkste verwezenlijkingen in hun leven (Torre & Fine, 2005). Onderwijs zou de eerste stap naar re-integratie moeten zijn en niet de laatste (Case & Fasenfest, 2004).

Mannen zijn op het gebied van onderwijs vaak *bevoordeeld* ten opzichte van vrouwen. Mannen krijgen de kans deel te nemen aan verschillende soorten opleidingen. Bij vrouwen zijn deze opleidingen beperkt (Schram, Koons-Witt, Williams, & McShane, 2006) en gericht op het huishouden, verzorging of administratie (Case & Fassenfest, 2004). Ook Belknap (2001) kaartte dit probleem aan waarbij ze stelde dat vrouwen vaak uit de boot vallen omdat er niet genoeg cursisten waren om een gesubsidieerde leerkracht ter beschikking te stellen. Vrouwen zouden eveneens opleidingen moeten kunnen genieten waarmee ze bij hun vrijlating gemakkelijker aan een job kunnen geraken (Pollock, 1998). Uit onderzoek blijkt immers dat vrouwen die weinig of geen onderwijsaanbod kregen in detentie, na vrijlating moeilijker aan een job geraakten. Zonder deze achtergrond lopen zij het risico opnieuw te hervallen in de criminaliteit na hun vrijlating (Schram, Koons-Witt, Williams, & McShane, 2006).

4.3 Sport

Zoals hierboven reeds uiteengezet, hebben gedetineerden baat bij nuttige activiteiten waarmee zij hun tijd dagelijks kunnen invullen. *Sporten* is hierbij een mogelijkheid om een extra uur hun cel te verlaten (Battaglia et al., 2013). Op het gebied van sport wordt in de literatuur weinig ingegaan op genderverschillen. Algemeen kan gesteld worden dat men door te sporten kan werken aan de *gezondheid en conditie*. Een Zwitsers onderzoek hieromtrent bekeek de impact van sportactiviteiten op het slapen in de gevangenis. Personen die vaak bewegen of sporten, zijn betere slapers dan zij die heel de dag stilzitten. Overbevolking kan echter leiden tot een beperking in bewegingsvrijheid in de cel waar men verblijft, hierdoor wordt ook het uitvoeren van oefeningen belemmerd (Elger, 2009).

Home Office, (2000) wijst op de positieve effecten van sport voor personen die in *voorarrest* verblijven in afwachting van hun proces. Door het sporten hebben zij de kans om met anderen om te gaan en hun zorgen even aan de kant te schuiven.

Een positieve eigenschap inherent aan *teamsporten* is het samenwerken in groep. Deze vaardigheid kan later toegepast worden op de werkvloer (Ozano, 2008).

Gedetineerden die sporten ervaren dus zowel op *lichamelijk* als op *geestelijk vlak* een verbetering.

4.4 Sociaal-cultureel werk

Tot slot zijn er de sociaal-culturele vormingsmomenten waarbij de gedetineerden kunnen ontspannen en zichzelf kunnen ontwikkelen. Deze activiteiten worden voordelig beschouwd voor het *psychisch welbevinden* van de gedetineerde (Blaauw & van Marle, 2007). Sociaal-culturele activiteiten kunnen gedetineerden aanzetten opnieuw hun *eigen identiteit* te definiëren en hun *zelfdiscipline* en *autonomie* te bevorderen (Clements, 2004). Daarnaast zorgt het voor *sociaal contact* omdat ze tijdens deze activiteiten kunnen omgaan met anderen. Bovendien kunnen deze activiteiten *interesses opwekken*, *gevoeligheden blootleggen* en kan men op deze manier *vaardigheden ontwikkelen* (Lippke, 2003). Een ander voordeel van de vormingsmomenten is dat dit zorgt voor een verbeterde aanpassing aan het gevangenisleven door vrouwen (Davila Figueroa, 2011).

4.4.1 Literatuurvoorziening

Wat betreft de bibliotheekwerking in de gevangenis werden in de literatuur geen onderzoeken gevonden die genderverschillen naar bijvoorbeeld interesse in de literatuur blootleggen. Veel gedetineerden kampen met analfabetisme, lage opleidingsniveaus, beperkte beroepsvaardigheden en ze zijn mentaal en emotioneel vaak instabiel. In dit opzicht hebben gedetineerden een aantal noden waaraan de bibliotheek voor een groot stuk aan tegemoet kan komen. De gedetineerden kunnen voorzien worden van informatie en studeermateriaal, ook met het uitzicht op vrijlating (Lehmann, 2000). Naast de educatieve functie van de bibliotheek kunnen gedetineerden hier ook ontspannende lectuur halen. Met deze ontspannende functie krijgen zij de mogelijkheid om zichzelf te ontwikkelen (Bowe, 2011). Lehmann, (2000) wijst erop dat de Amerikaanse gevangenisbibliotheek veel populairder is dan de bibliotheek in de vrije samenleving. Dit blijkt eveneens uit het behoefteonderzoek in de gevangenis van Antwerpen. Hier maakt men eveneens de vergelijking tussen het gebruik van de gevangenisbibliotheek en het gebruik van de bibliotheek in de vrije samenleving (Brosens, Donder, & Verté, 2013).

4.4.2 Ontspanning en creativiteit

Creatieve ontspannende activiteiten blijken voor de gedetineerden waardevoller te zijn dan werken in de gevangenis, werken vergt immers maar weinig initiatief en creativiteit van de gedetineerden (Lippke, 2003). Recreatieve activiteiten zorgen bij vrouwen voor een *verlaging* in het *stressniveau*, het verhoogt het *zelfvertrouwen*, de ontwikkeling van *nieuwe interesses* en *probleemoplossende vaardigheden* (Davila Figueroa, 2011). Enkele andere ontspannende activiteiten kunnen bijvoorbeeld zijn: televisie kijken, muziek beluisteren, tijd met medegedetineerden doorbrengen en lezen (Davila Figueroa, 2011; Slotboom, Kruttschnitt, Bijleveld, & Menting, 2011). Slotboom, Kruttschnitt, Bijleveld, & Menting, (2011) geven aan dat deze ontspannende activiteiten in de Nederlandse gevangenissen een lage score van appreciatie krijgen bij de vrouwelijke gedetineerden.

4.4.3 Cursussen

Naast literatuurvoorziening en ontspannende activiteiten bestaat er nog een aanbod aan cursussen welke in diverse gevangenissen aangeboden worden. Deze cursussen worden niet opgevat vanuit het onderwijs standpunt. Zij dienen wel om de gedetineerde te helpen met de dagelijkse problemen die zij zowel ervaart tijdens haar verblijf in de gevangenis als die zij zal ervaren als zij weer vrij komt. In de studie van Fuentes, (2014) komen enkele voorbeelden naar voren die vrouwen als zeer positief ervaren. Ten eerste de opvoedingsondersteunende cursussen waarbij er manieren worden aangereikt om een goede ouder te zijn. Ten tweede de cursus waarin levensvaardigheden worden aangeleerd, hier wordt eerder gedrag in vraag gesteld en wordt gekeken naar manieren om het gedrag te veranderen. Tot slot de cursus partnergeweld waarbij de ervaringen van de vrouwen gedeeld worden. Aktualnosci, (2009) (zoals geciteerd in Zybert, 2011) wijst nog op sollicitatievaardigheden en assertiviteitscursussen voor de gedetineerden die hen ten goede kunnen komen in de vrije samenleving. Uit een Spaanse studie blijkt dat er daarnaast ook veel workshops worden gegeven waarbij het 'handel thema' centraal staat zoals handwerk/knutselen, cosmetica, koken, naai cursussen, bloemschikken,... (Davila Figueroa, 2011).

Bij het aanbieden van bepaalde cursussen zoals koken of verzorging zijn er ingrediënten of toebehoren die worden verboden bij de gedetineerden omdat deze ook voor andere doeleinden kunnen gebruikt worden (Case & Fasenfest, 2004).

4.5 Conclusie

Alle activiteiten die onder deze dienstverlening vallen zorgen ervoor dat vrouwen tijdens hun verblijf in de gevangenis, hun tijd nuttig kunnen invullen. Uit de literatuur blijkt dat mannen vaak bevoordeeld zijn ten opzichte van vrouwen wat betreft arbeid en onderwijs. In de meeste gevangenissen is het voor vrouwen mogelijk om te werken, al is dit werk vaak van huishoudelijke aard en weinig uitdagend. Een goede ontwikkeling en ontplooiing kan bewerkstelligd worden door vrouwen toegang te geven tot werk waarvoor speciale vaardigheden vereist zijn zoals bijvoorbeeld hen hetzelfde werk te laten doen als mannen. Hierdoor worden ze geholpen bij hun zoektocht naar werk buiten detentie. Het sociale stigma dat zij meekrijgen met hun verleden als gedetineerde kan het echter nog bemoeilijken een job te vinden. Sporten zorgt eveneens voor een aantal vaardigheden die te gebruiken zijn in de arbeidscontext. Daarnaast zorgt het voor een verbetering van de algemene geestelijke en lichamelijke conditie zowel in voorarrest als bij veroordeelden. Tot slot zijn er de sociaal-culturele activiteiten waarin de gedetineerden zich hoofdzakelijk op een creatieve manier kunnen ontwikkelen. De mogelijkheden zijn hier van velerlei aard, met name: van puur ontspannende activiteiten over creatief ontspannende activiteiten tot creatief vormende activiteiten. Omwille van de positieve manier waarop vrouwen op dergelijke activiteiten reageren, kan geconcludeerd worden dat deze nood leeft bij hen, en dat dit idealiter in de gevangenissen zou moeten worden georganiseerd.

Het volgende deel bevat het empirische luik. Hierin wordt aandacht besteed aan het methodologische aspect van dit onderzoek. Met andere woorden zal worden ingegaan op hoe dit onderzoek tot stand kwam en welke stappen werden gevolgd in de uitvoering ervan. Daarna zullen de resultaten uiteengezet worden die uit dit onderzoek voort kwamen.

DEEL 2 EMPIRISCH LUIK

HOOFDSTUK 5 METHODOLOGIE

In dit hoofdstuk wordt het onderzoekspzetz uiteengezet. Achtereenvolgens zal worden ingegaan op de onderzoeksstrategie, de onderzoekspopulatie en respondenten, de steekproef, de keuze van de onderzoekstechniek, de validiteit en betrouwbaarheid, de ethiek van het onderzoek, de omschrijving van de kernbegrippen en tot slot het eigenlijke onderzoek.

5.1 Onderzoeksstrategie

In dit onderdeel wordt uiteengezet op welke manier het onderzoek werd uitgevoerd. Een eerste keuze die in dit opzicht gemaakt werd is *diepgang*, dit impliceert een kleinschalige aanpak. Deze kleinschalige aanpak zorgt ervoor dat generalisering van de resultaten niet mogelijk is. De diepgang werd verkregen door gebruik te maken van de kwalificerende benadering (Decorte, Tieberghien, & Petintseva, 2012).

In dit onderzoek is de collectieve *casestudy* de gebruikte onderzoeksstrategie, dit met het oog op een integraal of holistisch beeld te krijgen van de noden en behoeften van vrouwelijke gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening (Stake, 2000). Dit betekent dat op een open, niet voorgestructureerde manier aan dataverzameling werd gedaan (Baarda, et al., 2009; Decorte, et al., 2012). Deze openheid is tevens een voordeel van de casestudy, dit wil zeggen dat het onderzoek wendbaar wordt (Decorte, et al., 2012). Volgens Baarda, de Goede, & Teunissen (2009) is de casestudy aangewezen bij het schetsen van een diepgaand beeld.

Een casestudy wordt gekenmerkt door kwalitatieve dataverzamelingsmethoden. In dit onderzoek is dit vooreerst een *literatuurstudie* waarna op basis daarvan *semi-gestructureerde interviews* werden uitgevoerd. Decorte, et al. (2012) spreekt hier van methodentriangulatie. Op de keuze voor deze onderzoekstechnieken wordt later verder ingegaan §5.4 (*infra.*).

Een volgend kenmerk van de casestudy is het gebruik van de selectieve of strategische steekproef, hierop zal worden ingegaan in §5.3 (*infra.*).

De keuze voor deze kwalitatieve onderzoeksstrategie wordt als volgt verantwoord. Het gebruik van kwalitatief onderzoek is heel *flexibel* waardoor op het terrein nog kan ingegaan worden op nieuwe elementen (Decorte, et al., 2012). Bovendien gaat het hier om een domein waar ‘in se’ al veel over geweten is, maar waarvoor in Vlaanderen slechts beperkt recent onderzoek naar gebeurd is (Brosens, Donder, & Verté, 2013; Hellemans, Aertsen, & Goethals, 2008; Snacken & Tournel, 2009; Van de Weygaert & Vander Laenen, 2011; Van Haegendoren, Lenaers, & Valgaeren, 2001). Toch bestaat er zoals eerder vermeld over de doelgroep van de vrouwelijke gedetineerden niet veel literatuur in Vlaanderen, slechts Brosens, Donder, & Verté (2013) en Van Haegendoren, Lenaers, & Valgaeren (2001) gaan zeer kort in op deze doelgroep. In dit opzicht wordt via deze masterproef gewerkt aan nieuwe kennis binnen dit domein (Mortelmans, 2009). Mortelmans (2009) noemt deze vorm van onderzoek *exploratief of verkennend onderzoek*. Daarnaast is *beschrijven* ook een doel van dit onderzoek (Mortelmans, 2009).

5.2 Onderzoekspopulatie en respondenten

In wat volgt zal een verantwoording gegeven worden van de keuze voor de populatie en de respondenten waarbij het onderzoek heeft plaatsgevonden.

Vlaanderen beschikt over vier gevangenissen waar plaats is voor vrouwen. Dit zijn Brugge, Antwerpen, Gent en Hasselt. In Brugge is plaats voor vierennegentig vrouwelijke gedetineerden, in Antwerpen voor achtenveertig vrouwelijke gedetineerden, in Gent voor tweeënvijftig vrouwelijke gedetineerden en ten slotte in Hasselt voor dertig vrouwelijke gedetineerden. Voor dit onderzoek werden drie gevangenissen weerhouden die de letter A, B en C meekrijgen in deze masterproef.

De keuze voor de drie gevangenissen brengt echter ook enkele beperkingen met zich mee. Zo is gevangenis C een arresthuis en gevangenissen A en B deels arresthuis en deels strafinrichting. Dit heeft implicaties voor het hulp- en dienstverleningsaanbod. Binnen een arresthuis dient men kort op de bal te spelen en is het moeilijk om al op lange termijn herstelplannen uit te werken, de gedetineerden hebben hier nog geen toekomstperspectief. Daarnaast verschillen de gevangenissen op architecturaal vlak van elkaar. Zo zijn de gevangenissen B en C gebouwd volgens de Panopticon structuur en is gevangenis A een gevangenis onderverdeeld in leefeenheden. Dit zorgt ervoor dat hulp- en dienstverlening in deze twee soorten gevangenissen mogelijk anders wordt georganiseerd.

Bij het opzetten van dit onderzoek werd in eerste instantie gedacht aan het interviewen van de vrouwen in de gevangenis. Dit is namelijk de doelgroep waarover in dit onderzoek uitspraak zal gedaan worden. Toegang tot een dergelijke instelling is niet vanzelfsprekend en hiervoor is toestemming nodig van het Directoraat-Generaal van de penitentiaire inrichtingen. Om deze toestemming te verkrijgen werd begin januari een brief opgesteld en verstuurd naar de directeur-generaal, de heer Meurisse. Het antwoord was hier echter negatief aangezien de onderzoeker geen stage-ervaring heeft in een penitentiaire inrichting.

Omwille van dit negatieve antwoord werd geopteerd om enerzijds trajectbegeleiders en anderzijds organisatieondersteuners van het justitiële welzijnswerk te interviewen. Deze personen werden in hoedanigheid van informant geïnterviewd. Zij konden met name iets vertellen over een andere door hen goedgekeerde populatie, namelijk de vrouwelijke gedetineerden. Voor de trajectbegeleiders werd gekozen omdat zij het best op de hoogte zijn van de noden en behoeften die vrouwelijke gedetineerden ervaren. De trajectbegeleiders hebben tijdens hun begeleiding bovendien beroepsgeheim. Dit zorgt ervoor dat gedetineerden een meer open houding kunnen aannemen tegenover de trajectbegeleiders van de Vlaamse Overheid dan tegenover medewerkers van de Psychosociale Dienst. Deze laatste dienen controlerend op te treden en verantwoording af te leggen aan justitie. De organisatieondersteuners kunnen een heldere weergave geven omtrent de aanwezige hulp- en dienstverlening (organisaties) die aanwezig zijn in betreffende gevangenis.

5.3 Steekproef

Beide onderzoeksvragen zijn van explorerende aard, hier wordt dan ook gebruik gemaakt van een doelgerichte steekproef – *purposive sample*. Bijleveld (2013) noemt het ook ‘key-informant sampling’,

“Waar men met deskundigen spreekt over anderen (die voor de onderzoeker zelf niet benaderbaar zijn).”

(Bijleveld, 2013, p. 166)

Respondenten voor de semi-gestructureerde interviews werden geselecteerd op basis van de hoeveelheid informatie die ze kunnen aandragen. Generalisering is geen doel van (dit) kwalitatief onderzoek, wel was het de bedoeling om een goed beeld te krijgen van de onderzochte situatie, namelijk de noden en behoeften van vrouwelijke gedetineerden. In dit geval was het dus niet nodig om de respondenten op toevalsbasis te selecteren (Mortelmans, 2010).

Wanneer verschillende cases worden bestudeerd om een fenomeen te begrijpen of te beschrijven noemt men dit een ‘collectieve case study’. De cases dienen hier zo weinig mogelijk van elkaar te verschillen (Stake, 2000). In dit opzicht werd, zoals vermeld, gekozen voor de trajectbegeleiders en organisatieondersteuners van het justitieel welzijnswerk (JWW) binnen gevangenissen A, B en C.

5.4 Keuze van de onderzoekstechniek

5.4.1 Literatuurstudie

Vooreerst werd de techniek van de verkennende literatuurstudie toegepast bij dit onderzoek. Decorte, Tieberghien, & Petintseva (2012) stellen dat bij elk type onderzoek gebruik dient gemaakt te worden van een studie van de literatuur. Door middel van deze literatuurstudie werd een inzicht verkregen van de actuele stand van zaken op het gebied van de noden en behoeften van vrouwelijke gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening. De bestaande binnenlandse en buitenlandse onderzoeken werden geanalyseerd en gesynthetiseerd. Daarnaast werd de bestaande wetgeving op internationaal, Federaal en Vlaams niveau bestudeerd en werd nagegaan in hoeverre hier aandacht werd besteed aan vrouwelijke gedetineerden.

Voor het ontsluiten van deze literatuur werd volgende methode gehanteerd. Voor de Engelstalige literatuur werd gebruik gemaakt van vier categorieën trefwoorden die gecombineerd werden. De eerste categorie betreft de verschillende vormen van het woord ‘vrouw’ en gender, met name: ‘woman’; ‘women’; ‘female’ en ‘gender’. De tweede categorie bevat termen gerelateerd aan de gevangenis en opsluiting: ‘prison’; ‘incarceration’; ‘incarcerated’; ‘detention’; ‘detainees’; ‘criminal justice’. Verder categorie drie met betrekking tot de noden en behoeften in het algemeen: ‘needs assessment’; ‘treatment’; ‘services’; ‘needs’. Tot slot categorie vier, hier bevinden zich de termen die specifieke noden en behoeften weerspiegelen zoals: ‘education’; ‘work’; ‘finance’; ‘sport’; ‘mental health (care)’; ‘healthcare’; ‘drug treatment’. Er werd vooral gezocht in de databank ‘Web Of Science’, ‘Elsevier Science Direct’, ‘Ebsco Academic Search Elite’, ‘Sociological Abstracts’ en ‘MeerCat’. Hier werden de termen uit categorie een tot vier gecombineerd op alle mogelijke manieren. Vervolgens werd van gevonden literatuur de bibliografie geraadpleegd om nieuw materiaal te ontsluiten, gerelateerd aan het onderwerp.

Wat de Nederlandstalige literatuur betreft diende het vakspecifieke tijdschrift Fatik en Panopticon als voornaamste ontsluitingsbron voor het vinden van noden- en behoefte gerelateerde onderzoeken in

Vlaanderen. Van de gevonden onderzoeken werd eveneens de betreffende bibliografie geraadpleegd om nieuw materiaal te bekomen.

5.4.2 *Semi-gestructureerde interviews*

Zoals eerder vermeld werd fungeren personen, meer bepaald informanten, als databron binnen dit onderzoek (§5.2 *supra*). Wanneer moet achterhaald worden wat mensen voelen of denken is een interview de manier bij uitstek om hierachter te komen. In dit kader werd dan ook geopteerd voor deze onderzoekstechniek. Er werd namelijk getracht te achterhalen wat de respondenten aanvoelen als noden en behoeften van vrouwelijke gedetineerden. Door het gebruik van interviews is er interactie aanwezig tussen de onderzoeker en haar/zijn respondenten. Deze interactie is belangrijk omdat het niet de bedoeling is dat de respondent er passief bij zit en de informatie aandraagt die de onderzoeker wil horen (Crow & Semmens, 2008; Mortelmans, 2009). Semi-gestructureerde interviews bieden de beste kansen op dialoog tussen interviewer en respondent.

Wanneer echter nog niet zo veel geweten is over het onderzoeksonderwerp, in dit geval vrouwelijke gedetineerden in de onderzochte gevangenissen A, B en C, wordt aangeraden om gebruik te maken van semi-gestructureerde interviews (Baarda, de Goede, & Teunissen, 2009). In dit onderzoek werden trajectbegeleiders en organisatieondersteuners van het justitiële welzijnswerk geïnterviewd, welke onafhankelijk zijn van justitie. De kans is hierdoor kleiner dat zij de situatie mooier zullen voorstellen dan ze is (Crow & Semmens, 2008). Volgens Crow & Semmens (2008) is het gebruik van semi-gestructureerde interviews aan te raden wanneer er complexe fenomenen moeten worden onderzocht die zich doorheen de tijd hebben ontwikkeld. Daarbinnen kan dit onderzoek gekaderd worden, aangezien de behoeften op het vlak van hulp- en dienstverlening van vrouwelijke gedetineerden zich hebben ontwikkeld doorheen tijd met de toenemende druk van de mannencultuur waarin zij verblijven. Zoals eerder aangehaald gaat het hier om een explorerend onderzoek, hierbinnen past deze manier van interviewen het beste (Arthur & Nazroo, 2003).

In dit soort interview liggen de belangrijkste vragen en de volgorde vooraf vast, al kan van deze laatste worden afgeweken (Baarda et al., 2009; Mortelmans, 2009). Er wordt gebruik gemaakt van een leidraad tijdens het interview, een topiclijst (King & Wincup, 2008) (*infra*. Bijlage 2). Bij het diepgaand doorvragen wordt bij dit type van interview niet gewerkt met een vooraf bepaalde lijst, wel wordt op de moment zelf ingespeeld op de situatie (Baarda, de Goede, & Teunissen, 2009).

Een van de belangrijkste voordelen van een kwalitatief interview is de flexibiliteit. Mortelmans (2009) maakt hier een onderscheid in de *interne* en de *externe flexibiliteit*. Wat betreft het eerste, doelt men op het feit dat de structuur kan worden aangepast op de moment van het interview door analyse op de moment van het interview. Met de externe flexibiliteit, doelt men op de mogelijkheid om de structuur van de vragen, tijdens het interview nog om te gooien (Mortelmans, 2009). Dit onderzoek werd opgedeeld in twee grote categorieën, namelijk hulpverlening en dienstverlening. Wanneer de respondent een onderwerp uit de andere categorie aanhaalde kon hier probleemloos op verder gegaan worden.

De interviewer moet zelf aanvoelen, wanneer, en in welke volgorde de vragen zullen gesteld worden gedurende het interview. Doorheen het interview kan het zijn dat sommige vragen al worden beantwoord door de geïnterviewde waardoor deze niet opnieuw gesteld dienen te worden (Flick, 2002).

Verder moet de sfeer van het interview ontspannen blijven, dit wordt niet gefaciliteerd als er te strikt volgens de vragenlijst wordt gewerkt. Hierbij kan tijdsdruk ook een rol spelen, enerzijds is de respondent in deze tijd beperkt, anderzijds wil de onderzoeker de informatie verkrijgen maar zal zich dus naar de beschikbare tijd moet schikken (Flick, 2002).

Voornoemde voordelen kunnen ook als nadeel optreden en vice versa. Dit hangt mede af van de kunde van de interviewer. Bij een semi-gestructureerd interview wordt veel aandacht en oplettendheid van de interviewer verwacht (Swanborn, 1982). Hier dient te worden opgemerkt dat deze interviews werden uitgevoerd in het kader van een masterproef. Hier was geen plaats voor voorafgaande opleiding of training tot interviewer. Tijdens het afnemen van de interviews werd getracht deze functie zo goed mogelijk uit te oefenen.

5.5 Validiteit en betrouwbaarheid

5.5.1 Validiteit

Externe validiteit of generalisering is geen doel van het kwalitatief onderzoek (Lewis & Ritchie, 2003). In dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van een klein aantal onderzoekseenheden. Dit zorgt ervoor dat het onmogelijk is om na te gaan in welke mate de resultaten van dit onderzoek generaliseerbaar zijn naar andere groepen binnen de populatie (Lewis & Ritchie, 2003; Maesschalck, 2010). Om aan deze lage externe validiteit enigszins tegemoet te komen werden de verwerkte interviews opnieuw overgemaakt aan de respondenten waarbij zij nog aanvullingen konden doen waar nodig. Bovendien is het doel van het onderzoek het in kaart brengen van de noden en behoeften van vrouwelijke gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening in de vooropgestelde gevangenissen.

Maesschalck (2010) beschrijft *interne validiteit* als de geloofwaardigheid van causale proposities. In dit onderzoek zal het niet de bedoeling zijn causale relaties te verklaren, maar vooral de actuele behoeftesituatie van vrouwelijke gedetineerden te beschrijven.

5.5.2 Betrouwbaarheid

Lewis en Ritchie (2003) omschrijven de *externe betrouwbaarheid* als het niveau van replicatie dat kan verwacht worden wanneer een soortgelijke studie wordt overgedaan. De externe betrouwbaarheid scoort in de meeste kwalitatieve studies laag. In dit geval hangt veel af van de ervaringen die de betrokkene reeds heeft met de vrouwelijke gedetineerden. Anciënniteit speelt hier zeker ook een rol, wanneer iemand al lang de beoogde functie waarneemt, zal deze over meer informatie beschikken dan wanneer men slechts een maand aan het werk is. Daarnaast speelt het geslacht van de trajectbegeleider van het JWW een rol, vrouwen zijn mogelijk opener tegen mensen van het zelfde geslacht. Als een soortgelijke studie wordt overgedaan, dient met deze aspecten rekening te houden.

Om de *interne betrouwbaarheid* ten goede te komen zal op een heldere manier een grondige uiteenzetting worden gegeven van alle stappen die ondernomen zijn in dit onderzoek (Leys, Zaitch & Decorte, 2010).

5.6 Ethiek van het onderzoek

De keuze voor kwalitatief onderzoek maakt het onontbeerlijk te voorzien in een ethisch raamwerk.

5.6.1 *Contact met de respondenten*

Om in contact te komen met de respondenten werd een e-mail verstuurd naar de beleidscoördinatoren van de onderzochte gevangenissen. Hierin werd het doel van het onderzoek uitgelegd en werd gevraagd naar de contactgegevens van de betreffende organisatieondersteuners en trajectbegeleiders (Lewis, 2003).

5.6.2 *Informed consent – geïnformeerde toestemming*

Bij het voeren van een kwalitatief onderzoek met semi-gestructureerde interviews is het noodzakelijk om gebruikt te maken van de 'Informed consent' of 'geïnformeerde toestemming'. Hier krijgt de geïnterviewde informatie over het onderzoek. Deze informatie houdt onder meer het doel van het onderzoek in; hoe het interview zal verlopen; wat er zal gebeuren met de gegenereerde data; implicaties met betrekking tot vertrouwelijkheid en anonimiteit (Lewis, 2003). Deze informatie verstrekken aan de respondent is nodig om deze te beschermen. Dit om schending van de privacy, en van het vertrouwen tegen te gaan (Gubrium & Holstein, 2001). In dit onderzoek werd een formulier opgesteld waarin de geïnterviewde al deze informatie meekreeg, welke mondeling werd overlopen. Het is van belang dat de respondent vrijwillig meewerkt en op elk moment kan beslissen haar of zijn deelname stop te zetten (O'Gorman & Vander Laenen, 2010). O'Gorman & Vander Laenen (2010) geven aan dat het schriftelijk verkrijgen van een handtekening op het formulier formeel kan overkomen, en bijgevolg de ontspannen sfeer die men tracht te creëren zal verstoren. Toch was het in dit onderzoek niet de bedoeling om kwetsbare groepen te interviewen. Het ging hier om professionelen, namelijk organisatieondersteuners en trajectbegeleiders van het JWW. Zij voelen zich door het ondertekenen van een formulier, niet geremd om te spreken over hun ervaringen met de populatie waarover uitspraak zal gedaan worden. (*infra*. Bijlage 1).

5.6.3 *Anonimiteit en vertrouwelijkheid*

In de literatuur wordt verwezen naar de 'Economic and Social Research Council' (ESRC) (Crow & Semmens, 2008; O'Gorman & Vander Laenen 2010). Deze raad heeft een aantal richtlijnen opgesteld waaraan ethisch onderzoek moet voldoen. Regel drie van deze richtlijn stelt dat bij onderzoek de vertrouwelijkheid moet gegarandeerd worden en dat de gegevens op een anonieme manier moeten worden verwerkt (ESRC, 2012). In dit onderzoek werd dit zo goed mogelijk toegepast door de onderzochte gevangenissen te voorzien van de letters A, B en C.

5.7 Omschrijving van de kernbegrippen

5.7.1 Exploratief en beschrijvend onderzoek

In verband met gedetineerden in de gevangenis werd reeds veel onderzoek verricht, maar er is slechts weinig geweten over de vrouwelijke populatie binnen de gevangenis (*supra*.§ 5.1). Swanborn (1982) geeft aan dat in dit opzicht, bij een beschrijvend onderzoek, dit op een exploratieve manier zal gebeuren. Ook Mortelmans (2010) stelt dat exploratief onderzoek bij uitstek gebruikt wordt bij domeinen waarover nog niet heel veel geweten is. Bij exploratie wordt toch ook al een aanzet gegeven tot eventuele verklaring al is dat niet noodzakelijk (Swanborn, 1982). Verklaren valt echter niet onder de doelstelling van deze masterproef. Het gaat hier voornamelijk over *beschrijven* en dit is tevens te merken aan de keuze van de onderzoeksvragen (*supra*. Inleiding). Mortelmans (2010) meent dat hiermee een bepaalde case, in dit geval de noden en behoeften van vrouwelijke gedetineerden, in de diepte wordt bestudeerd.

5.7.2 Hulpverlening

In deze masterproef wordt het begrip *hulpverlening* in de ruime zin geïnterpreteerd. Hieronder wordt de algemene gezondheidszorg, de geestelijke gezondheidszorg, drughulpverlening en hulpverlening met betrekking tot sociaal-administratieve zaken verstaan. Deze omschrijving is ruimer dan de bevoegdheid van de Vlaamse Overheid. De Vlaamse Overheid is uitsluitend bevoegd voor drughulpverlening en preventie van besmettelijke ziekten (Polfliet et al., 2012). Sinds 2008 valt hieronder ook de geestelijke gezondheidszorg voor gedetineerden met ernstige psychische problemen (Omszendbrief van 29 juli 2008). De algemene gezondheidszorg valt onder de bevoegdheid van de Federale Overheid.

5.7.3 Dienstverlening

Onder dienstverlening wordt in deze masterproef onder meer onderwijs, werkgelegenheid, cultuur, sport en bibliotheekwerking verstaan. Dit is ook de omschrijving die het Strategisch Plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (2000) hanteert. Deze lijst is echter niet exhaustief en kan in de praktijk van gevangenis tot gevangenis verschillen (Polfliet et al., 2012).

5.7.4 Trajectbegeleider

De trajectbegeleiders werken binnen het kader van het JWW, wat een onderdeel is van het Algemeen Welzijnswerk en valt onder de bevoegdheid van het departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin van de Vlaamse overheid. Dit is opgestart vanuit de idee dat ook verdachten, daders en hun directe omgeving of de naastbestaanden dienen ondersteund te worden. Het JWW wordt georganiseerd onafhankelijk van justitie. Hierdoor is het contact met de medewerkers gebaseerd op een vertrouwensband. De trajectbegeleiders van het JWW hebben namelijk beroepsgeheim, alle problemen van de betrokkene kunnen dus in vertrouwen worden besproken. De opdracht van de trajectbegeleider, op individueel gebied, bestaat erin de gedetineerde opnieuw te motiveren om banden met zichzelf en anderen aan te gaan. Ze moeten ertoe gebracht worden weer verantwoordelijkheid op te nemen voor hun situatie en te bouwen aan de toekomst. Veiligheid, discretie en vertrouwen zijn de uitgangspunten van het JWW (Nuyts, Patterson, Clark, & De Groof, 2012).

5.7.5 *Organisatieondersteuners*

De organisatieondersteuners vallen net zoals de trajectbegeleiders onder het JWW. Sinds de komst van het Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden (2000) is deze functie ontstaan. In elke gevangenis wordt een organisatieondersteuner voorzien die instaat voor de ondersteuning van hulp- en dienstverlening in de gevangenis. Zij zijn verantwoordelijk voor de coördinatie van het aanbod dat in elke gevangenis voorzien wordt (Strategisch Plan, 2000; Nuyts, Patterson, Clark, & De Groof, 2012).

5.7.6 *Vrouwelijke gedetineerden*

Vrouwelijke gedetineerden zijn de onderzoekspopulatie van deze masterproef, dit wil zeggen vrouwelijke gedetineerden in het algemeen, zowel beklaagden, veroordeelden als geïnterneerden. In het empirische gedeelte van deze masterproef behoren slechts de vrouwen die verblijven in de onderzochte gevangenissen A, B en C.

5.8 **Het onderzoek**

5.8.1 *Vragenlijst*

Alvorens de semi-gestructureerde interviews werden afgenomen werd een topiclijst opgesteld. De structuur van dit interview werd gebaseerd op een eerder behoefteonderzoek gevoerd in 2001 door Van Haegendoren, Lenaers, & Valgaeren (*infra*, bijlage 2).

5.8.2 *Interviewsetting*

Nadat de vragenlijst werd opgesteld werden de respondenten gecontacteerd, deze eerste contact-name vond dd. eind januari 2014 plaats. Er werd eerst contact opgenomen met de beleidscoördinatoren van de onderzochte gevangenissen. Via hen werden de contactgegevens van de betreffende organisatieondersteuners en trajectbegeleiders bemachtigd. Uiteindelijk werden per onderzochte gevangenis afspraken gemaakt via mail. De interviews hebben plaatsgevonden in de periode van half februari tot begin april 2014. In gevangenis C werden de eerste interviews georganiseerd, hier kon gebruik gemaakt worden van de geluidsopname. Deze interviews vond plaats in een aparte ruimte binnen het CAW. In gevangenis C werd gesproken met twee organisatieondersteuners en apart met de trajectbegeleider van de vrouwenafdeling. Voor gevangenis B was het voor het interview met de organisatieondersteuner niet mogelijk om gebruik te maken van opname apparatuur aangezien dit interview in de bibliotheek van de gevangenis plaatsvond. De onderzoeker werd een laptop ter beschikking gesteld waardoor efficiënter nota kon genomen worden. Het interview met de trajectbegeleider van gevangenis B vond plaats in een bureau van het CAW, waar opnieuw de mogelijkheid was tot opname. Het interview met de trajectbegeleider van gevangenis A vond eveneens plaats in het CAW waar ook opname mogelijk was. Voor wat gevangenis A betreft was er echter een speciale setting voor de interviews met de organisatieondersteuner. Gevangenis A kon niemand specifiek aanwijzen die op de hoogte is van het volledige aanbod voor vrouwen. Omwille van dit probleem werd de mogelijkheid geboden een overleg bij te wonen waar deze partners aanwezig waren zodat deze hun aanbod konden voorstellen. Dit overleg vond plaats in gevangenis A waardoor er geen mogelijkheid was om deze interviews op te nemen. Een per een werden de interviews rond het

betreffende domein afgenomen in een apart lokaal. Er werd hier gesproken met de organisatieondersteuner verantwoordelijk voor de afdeling moeder-kind, een medewerker van 'De Rode Antraciet' en een penitentiair beampte. De verantwoordelijke sport en onderwijs waren afwezig op dit overleg. Later is geprobeerd beide personen te contacteren via mail. Van de onderwijsverantwoordelijke werd geen antwoord meer verkregen. Via de beleidscoördinator was het via mail nog wel mogelijk een niet gedetailleerde weergave van het aanbod voor vrouwen te verkrijgen op het gebied van onderwijs.

De specifieke setting van gevangenis A is een beperking voor het onderzoek, dit moet dan ook in acht worden genomen bij het interpreteren van de resultaten. Bij de organisatieondersteuner van gevangenis B en de specifieke situatie in gevangenis A moet rekening gehouden worden met het feit dat hier geen opname kon verkregen worden van de interviews waardoor mogelijk niet alle belangrijke informatie kon genoteerd worden.

Vooraleer de interviews van start gingen werd samen met de respondenten de geïnformeerde toestemming overlopen. Hierbij werd het doel van het onderzoek duidelijk gemaakt en werd er aangegeven wat van de respondenten werd verwacht.

Gemiddeld nam elk interview een uur in beslag. De losse interviews in gevangenis A namen elk ongeveer vijftien à twintig minuten in beslag. Veel hing hier af van hoeveel informatie de informant in kwestie kon aandragen. De organisatieondersteuners waren erg gericht op het aanbod van de Vlaamse Gemeenschap, en konden los van het aanbod dat door hen voorzien werd weinig opnoemen. De trajectbegeleiders waren niet altijd uitgebreid op de hoogte van de noden en behoeften van de vrouwelijke gedetineerden, dit omdat zij niet alle gedetineerden op regelmatige basis kunnen zien. Bovendien vertellen de gedetineerden ook niet alles aan de trajectbegeleiders.

5.8.3 Data-analyse en rapportage

Het materiaal dat gebruikt werd voor dit onderzoek bestaat uit opgenomen gesprekken met de trajectbegeleiders en organisatieondersteuners van het JWW. Om analyse van deze gesprekken mogelijk te maken en om structuur te kunnen aanbrengen in de interviews werden deze volledig *getranscribeerd* (Wester, 1991). Vervolgens werden de transcripties *gecodeerd*, hiervoor werd geen speciale software gebruikt. De codes werden gekozen met het oog op het beantwoorden van de twee geformuleerde onderzoeksvragen. Er werd gebruik gemaakt van een *boom-diagram* waarbij de mogelijkheid bestaat om de codes nog onder te verdelen in sub codes (Mason, 2002) (*infra*. Bijlage 3). Door de verschillende tekstfragmenten te voorzien van codes werd het mogelijk om de data te ordenen per categorie en uitsluitend de essentiële informatie over te houden (Neuman, 2007). Zodoende werd van elk interview een samenvatting gemaakt per categorie. Op die manier konden de verschillende interviews naast elkaar worden gelegd en onderling vergeleken. Dit zorgde voor de mogelijkheid om snel relaties en verschillen te zien tussen de onderzochte gevangenis (Mason, 2002).

Na de analyse van de interviews vond er een terugkoppeling plaats aan de literatuur. Hierin werd nagegaan wat de gelijkenissen en/of verschillen zijn die kunnen vastgesteld worden.

In het volgend hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek uiteengezet. Hierbij wordt de structuur van het codeerschema gevolgd. In deel vier zullen de resultaten getoetst worden aan de literatuur, waarna de conclusies hieromtrent volgen.

HOOFDSTUK 6 RESULTATEN

In dit hoofdstuk zullen de resultaten worden besproken van het empirisch onderzoek dat werd verricht in de drie onderzochte gevangenissen. Het gaat hier om een opsomming van de resultaten. De toetsing van deze resultaten aan de literatuur en de conclusies komen aan bod in de volgende hoofdstukken.

De respondenten bij dit onderzoek zijn allen werkzaam bij het JWW, deze dienst valt onder de bevoegdheid van de Vlaamse Overheid. Zij werden als informanten geïnterviewd over de vrouwelijke gevangenispopulatie omdat van hen verwacht werd dat zij vanuit het beste zicht zouden hebben in de leefwereld van de vrouwelijke gedetineerden: hun noden, de aanwezigheid van hulp- en dienstverlening, dit over de grenzen van de diensten die de Vlaamse Overheid aanbied binnen de gevangenissen.

In dit opzicht kunnen we reeds de volgende vaststellingen maken. Ten eerste is bij aanvang van bijna elke interview duidelijk gemaakt dat alle hulp- en dienstverlening die aan vrouwen aangeboden wordt, ook voor mannen beschikbaar is. In de gevangenissen wordt dus vrijwel geen enkel onderscheid gemaakt tussen de vrouwelijke en de mannelijke gedetineerden. Vervolgens kan worden gesteld dat de organisatieondersteuners en bij uitbreiding ook de justitieel welzijnswerkers niet of onvoldoende op de hoogte zijn van het aanbod dat door justitie wordt voorzien. Ook waren de trajectbegeleiders niet altijd op de hoogte van wat bij vrouwen leeft. Daarnaast zijn er verschillen vast te stellen in aanpak van de organisatie van de hulp- en dienstverlening naargelang de hoedanigheid van de instelling, namelijk of de gevangenis een arresthuis of een strafinrichting is dan wel een combinatie van de twee. Tot slot kan het geslacht van de trajectbegeleider een invloed hebben op de resultaten. Omwille van de vertrouwensrelatie zijn vrouwelijke gedetineerden mogelijk meer open tegenover een trajectbegeleider van hetzelfde geslacht.

In dit hoofdstuk zal getracht worden een antwoord te formuleren op de eerder vermelde onderzoeksvragen, met name:

Onderzoeksvraag 1: Wat zijn de noden en behoeften voor vrouwelijke gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening?

- “Waar hebben vrouwen nood aan op het vlak van hulpverlening?”
- “Waar hebben vrouwen nood aan op het vlak van dienstverlening?”
- “Welke problemen ondervinden vrouwen binnen de mannelijke gevangenscultuur?”
- “Wat wordt door vrouwelijke gedetineerden als een gemis ervaren binnen de gevangenis op het vlak van hulp- en dienstverlening?”

Onderzoeksvraag 2: Welke initiatieven bestaan er reeds voor vrouwen op het vlak van hulp- en dienstverlening tijdens hun verblijf in de gevangenis?

Aangezien de antwoorden op de beide onderzoeksvragen grotendeels gelijklopend van structuur zijn, zullen zij in het overzicht van de resultaten samen worden besproken. Er wordt van start gegaan met de bespreking van de categorie hulpverlening.

6.1 Hulpverlening

6.1.1 Informatiebehoefte

6.1.1.1 Aanbod organisaties in de gevangenissen

In elke bevraagde gevangenis worden de nieuwkomers *onthaald* door de trajectbegeleiding van het JWW, hier kunnen zij terecht met al hun vragen. Gedetineerden worden daarnaast geïnformeerd door middel van affiches en flyers. Gevangenis C is een arresthuis waar door de voortdurende nieuwe instroom van gedetineerden een continue aanvoer aan informatie nodig is. Naast het verstrekken van affiches en flyers, gebeurt dit door hen actief aan te spreken over het aanbod. Ook in gevangenis B communiceert men op deze manier met de gedetineerden.

De overgang van buiten naar binnen gaat gepaard met een aantal *administratieve vragen* waarmee de gedetineerden tijdens het onthaalmoment terecht kunnen bij de trajectbegeleider van het JWW. In gevangenis C is er een *sociaal infopunt van de stad* aanwezig waar zij met vragen terecht kunnen betreffende adreswijzigingen, identiteitskaarten, facturen en papieren.

Hulp bij *huisvesting* werd alleen in gevangenissen A en B aangehaald als een nood bij vrouwen. Een mogelijke verklaring hier is dat dit strafhuizen zijn, waar de veroordeelden hun verblijfplaats sowieso voor lange tijd moeten verlaten. In het arresthuis (C) stelt deze problematiek zich mogelijks minder aangezien de gedetineerden hier nog maar weinig toekomstperspectief hebben.

Financiële hulpverlening kan mee worden opgenomen in de trajectbegeleiding van het JWW. Tot slot hebben de gedetineerden nood aan *rechtshulp*. De trajectbegeleiding kan hier uitsluitend een algemene uitleg over de procedure geven waarna zij hen doorverwijzen naar de advocaten. In gevangenis A is er, anders dan in de andere gevangenissen, nog een juridisch spreekuur door de commissie juridische bijstand waar zij met hun vragen terecht kunnen.

In gevangenis C werd aangehaald dat veel vrouwen het verschil niet kennen tussen de bevoegdheden van de Vlaamse Overheid en de Federale Overheidsdienst Justitie met betrekking tot het *beroepsgeheim*. De gedetineerden goed en duidelijk informeren over wie welke functie uitoefent is dus van belang om misverstanden te voorkomen. In de andere onderzochte gevangenissen werd dit probleem niet besproken. Een mogelijke reden kan zijn dat de gedetineerden hier reeds hun voorarrestprocedure hebben doorlopen en beter op de hoogte zijn van wie welke functie heeft.

*“Niet iedereen vertrouwt het ook als iemand zegt van “ik heb beroepsgeheim”...
Voor een gedetineerde is het vaak heel moeilijk, zij maken amper een onderscheid
tussen de Vlaamse Gemeenschap en Justitie.”*

(Organisatieondersteuner gevangenis C)

Noden aan andere diensten werden niet aangegeven vanuit de onderzochte gevangenissen. In gevangenis C, het arresthuis, werd erop gewezen dat dit komt omdat bij de beklaagde vrouwen de blik nog sterk naar buiten is gericht waardoor het aanbod van deze diensten in de gevangenis voor hen niet aan de orde is.

Vrouwen komen met een scala aan vragen de gevangenis binnen waarbij er in elke gevangenis moeite wordt gedaan om hierop een antwoord te bieden. Ze worden over het algemeen goed begeleid naar het aanbod dat aanwezig is in de gevangenissen. Een duidelijk overzicht van wie beroepsgeheim heeft en wie niet en wat dat juist inhoud zou echter geen overbodige luxe zijn.

6.1.1.2 *Aanbod organisaties buiten de gevangenis*

Om een goede *re-integratie* mogelijk te maken na detentie is het nodig dat gedetineerden goed worden geïnformeerd over de mogelijkheden en organisaties van zowel hulp- als dienstverlening waarop zij *buiten de gevangenis* beroep kunnen doen. Overal worden *informatieavonden* georganiseerd door de organisaties van buiten over het beschikbare aanbod en waar zij hiervoor terecht kunnen. Dit aanbod verschilt echter van gevangenis tot gevangenis. Het OCMW is de enige organisatie die bij alle drie de gevangenissen werd genoemd, al werd de frequentie van de aanwezigheid van de organisatie in de gevangenis door de respondenten genuanceerd. In gevangenis A zou er kortelings een samenwerking op poten staan en in gevangenis C zouden deze infoavonden zelden doorgaan. In gevangenis B werd verder nog de huurdersbond, de justitiehuisen en de dienst schuldbemiddeling genoemd. In de gevangenissen A en C kwamen geen andere organisaties ter sprake.

Hulp bij *huisvesting* is ook in de aanloop naar vrijlating een nood voor vrouwen. Sommigen kunnen bij familie terecht, anderen moeten op zoek naar een tussenoplossing zoals bijvoorbeeld een instelling alvorens zij zich opnieuw kunnen integreren. Wederom werd hier in gevangenis C geen aandacht aan besteed. Beklaagden zijn immers nog niet zeker van een permanent verblijf in de gevangenis.

De vrouwen zelf zijn volgens de trajectbegeleiding tevreden over het aanwezige aanbod. De gedetineerden hebben vaak geen weet van het bestaan van de verschillende organisaties en moeten dus vertrouwen op het aanbod in de gevangenissen. Zij grijpen dan ook de mogelijkheden aan wanneer deze zich bieden.

Ideaal gezien zou er een verbetering moeten plaatsvinden in de samenwerkingsverbanden met externe organisaties om de continuïteit van de hulpverlening beter te garanderen. Daarnaast moet rekening gehouden worden met de vaststelling dat de gedetineerden quasi volledig terugvallen op wat men hen aanbiedt aangezien zij zelf niet op de hoogte zijn van alle mogelijkheden qua aanbod.

6.1.2 *Gezondheid*

Op het gebied van *gezondheidszorg* beschikt elke bevraagde gevangenis over een dokter, psychiater, tandarts en gynaecoloog. Noch de trajectbegeleiding noch de organisatieondersteuners waren echter afdoende op de hoogte van het aanbod. Een mogelijke reden hiervoor is dat de algemene gezondheidszorg wordt georganiseerd door de FOD Justitie.

Verder is in de bevraagde gevangenissen een verschillend aanbod aan *preventieve gezondheidszorg* aanwezig. Gevangenissen B en C bieden in dit opzicht projecten rond *gezonde voeding* aan. In gevangenis B werkt men nog rond *slapeloosheid*. Ten slotte is er in gevangenis C preventieve en medische begeleiding voor en tijdens de *zwangerschap*. In gevangenis A kwamen deze preventieve projecten niet aan bod tijdens het interview.

Medische klachten, op migraine na in gevangenis B, werden niet specifiek benoemd door de respondenten. De vrouwen in gevangenis A klagen wel tegenover de trajectbegeleiding over hun gezondheid in het algemeen en ook over het medisch personeel. Ook andere problemen op het gebied van gezondheidszorg zoals bijvoorbeeld onvoldoende personeel of een gebrek aan gehoor voor gezondheidsproblemen werden door de respondenten niet geformuleerd.

Kortom, op het gebied van gezondheidszorg lijken weinig klachten te worden geformuleerd.

6.1.3 Drughulpverlening

In de drie bevraagde gevangenissen werkt men samen met het *Centraal Aanmeldingspunt Drugs* (CAP) op het gebied van *drughulpverlening*. Daarnaast verschaft de medische dienst van de gevangenissen *kalmeringspillen* en een *substitutiebehandeling* met methadon om de ontweningsverschijnselen van het middelenmisbruik te onderdrukken. Tot slot bestaat er in gevangenis A en B nog een mogelijkheid om deel te nemen aan gesprekken met de *Anonieme Alcoholisten* (AA).

“Het CAP komt langs, ook bij de vrouwen, en bekijkt in het kader van de reclassering wat eventueel voor een bepaalde persoon de mogelijkheden zijn. (...) Het wordt binnen niet opgelost. Sommige krijgen een methadon begeleiding onder medisch toezicht. Er zijn een aantal vrouwen die daar ook voor kiezen.”

(Trajectbegeleider gevangenis B)

Het CAP verwijst hier uitsluitend door en dient als tussenpersoon in het leggen van contacten met de hulpverlening met het oog op reclassering.

Nochtans werd in gevangenis C aangehaald dat de drugproblematiek bij de vrouwelijke gedetineerden groot is. Men meent hier echter dat vrouwen in dit arresthuis nog geen toekomstperspectief hebben, en de noden voor hulpverlening bijgevolg miniem zijn. In gevangenis A geeft men aan dat enkel gedetineerden met een uitgangsvergunning zich soms in een hulpverleningstraject bevinden. In gevangenis B is mogelijk dat gedetineerden reeds contacten hebben met de drughulpverlening in het kader van een pilootproject via de rechtbank. Hier dient de cliënt bij druggerelateerde feiten een traject te volgen bij de drughulpverlening, dit met het oog op opschorting of uitstel van de straf.

Een frappante vaststelling is dat in geen enkele onderzochte gevangenis drughulpverlening wordt aangeboden. De afwezigheid van drughulpverlening wordt door de vrouwen nochtans als een gemis ervaren in de gevangenis. De trajectbegeleider van gevangenis B merkte hier bovendien op dat sommige gedetineerden die zonder drugproblematiek de gevangenis binnen komen, deze met een drugproblematiek verlaten. Deze problematiek werd in de andere onderzochte gevangenissen niet besproken.

Als verklaring voor het gebrek aan hulpverlening in de gevangenis duiden alle bevraagde respondenten op het gebrek aan financiële middelen om hierin te voorzien.

Omwille van de nood aan drughulpverlening en het beperkt budget, zouden vrouwen meer moeten worden aangemoedigd om zich via het CAP aan te sluiten bij een hulpverleningstraject. De verdere

uitbouw van het pilootproject van gevangenis B naar andere arrondissementen zou hier eveneens hulp kunnen bieden naar de aanpak van de drugproblematiek in de gevangenissen.

6.1.4 Geestelijke gezondheidszorg

6.1.4.1 Gedetineerden met psychologische/psychiatrische problematiek

Algemeen wordt in de bevroagde gevangenissen overal samen gewerkt met een lokaal initiatief van het 'Centrum Geestelijke Gezondheidszorg' (CGG). Het aanbod in alle gevangenissen is gelijklopend. De therapie wordt gegeven door psychologen en maatschappelijk werkers door middel van ambulante gesprekken in de gevangenis met de gedetineerden.

Een eerste verschil dat in dit opzicht kan besproken worden is de toegankelijkheid tot een telefoon die in verbinding staat met 'Tele-Onthaal'. In gevangenis B bestaat de mogelijkheid om in geval van een crisissituatie een dergelijke telefoon op cel te krijgen zodat de gedetineerde haar problemen kan bespreken. In gevangenis A wil men eveneens evolueren naar een dergelijke aanbod, al is dit nu nog niet gratis toegankelijk voor gedetineerden (enkel via de betaaltelefoon in de gangen). In gevangenis C is dit aanbod niet ter sprake gekomen.

Naast deze telefoon wordt door de trajectbegeleiding van gevangenis A gewezen op het voordeel dat het instellen van een *crisisdienst* kan hebben. Op die manier kan men kort op de bal spelen bij bijvoorbeeld potentiële zelfdoding. Momenteel is er een wachttijd waardoor de gedetineerden niet onmiddellijk, wanneer daar een grote nood voor is, iemand kunnen zien.

Tot slot werd in gevangenis A nog gewezen op de nood aan hulpverlening voor vrouwen die hun eigen kind om het leven brachten. Er wordt hen niet toegestaan te rouwen aangezien zij zelf verantwoordelijk zijn voor de dood van hun kind. In de andere gevangenissen is hier niet naar verwezen. Mogelijks omdat er hier weinig of geen ervaring is met zulke problematiek. Specifiek voor gevangenis C is dat de verblijfsduur in deze gevangenis kort is waardoor dergelijke problemen in die tijdspanne niet naar boven komen.

Algemeen kan gesteld worden dat het aanbod aan geestelijke gezondheidszorg aanwezig is in elke gevangenis. De frequentie waarmee vrouwen hier met hun problemen terecht kunnen is niet geheel duidelijk. Crisissituaties worden momenteel opgelost door het verschaffen van een telefoon met 'Tele-Onthaal'. Het instellen van een crisisdienst in elke gevangenis, zoals aangehaald in gevangenis A, zou hier al grotendeels kunnen beantwoorden aan de nood van vrouwen.

6.1.4.2 Zelfdoding

Het thema *zelfdoding* werd uitsluitend op initiatief van de trajectbegeleiding van gevangenis A aangehaald. Men stelt dat er een grote nood is aan bespreekbaarheid van dit thema. Daarnaast wijst men op de nood aan preventiemiddelen zoals de telefoon, wat hierboven werd aangehaald. Penitentiair beampten zijn gelimiteerd in hun taken. Wanneer een gedetineerde geen gehoor meer geeft dienen zij eerst bijstand te vragen alvorens de deur van de cel mag geopend worden, waardoor er veel tijd verstrijkt en de hulp mogelijk te laat kan komen. Na een recent aantal zelfdodingen werd wel aangehaald dat er op dit gebied plannen zijn om samen met het CGG een *preventiebeleid* uit te werken. Voordien werd

vanuit justitie enkel gebruik gemaakt van situationele preventie, de omgeving van de cel werd aangepast zodat de mogelijkheid tot zelfdoding afnam.

Het bespreekbaar maken hé. Zeker omdat ik merk dat het met zoveel mensen echt niet goed gaat. En dan gaan ze die bar weghalen, ik kan daar echt niet bij dat dat de oplossing is. Want als iemand met die gedachte zit dan gaan ze wel een andere manier vinden.

(Organisatieondersteuner gevangenis A)

De situatie in gevangenis A is bij veel veroordeelde vrouwen wellicht uitzichtlozer dan bij de beklaagde vrouwen in een arresthuis. Dit kan een reden zijn waarom dit thema in gevangenis C niet aan bod kwam. In gevangenis B kwam dit thema eveneens niet aan bod, met als mogelijke reden dat men dit hier op dit moment niet aanziet als een acuut of vermeldenswaardig probleem.

Samengevat kan gesteld worden dat de problematiek van zelfdoding uitsluitend in gevangenis A scherp naar voren komt.

6.1.4.3 *Geïnterneerden*

De zorg voor geïnterneerden in de onderzochte gevangenissen verschilt. In gevangenis A en C is er een aparte afdeling voorzien waar geïnterneerde vrouwen kunnen deelnemen aan *aangepaste activiteiten*. In gevangenis B daarentegen wordt er voor vrouwelijke geïnterneerden geen aangepaste hulpverlening, noch een zinvolle dagbesteding voorzien. Dit geldt uitsluitend voor vrouwen aangezien dit voor mannen wel voorzien is.

De zinvolle dagbesteding garanderen is vooral in gevangenis B een probleem bij de geïnterneerde vrouwen die hier verblijven.

6.1.5 *Naastbestaanden*

Volledigheidshalve wordt hier kort ingegaan op het aanbod voor de *partner, ouder of kind* van de gedetineerde. In gevangenissen A en B is er een dienst aanwezig waar de naastbestaanden van de gedetineerde vrouw terecht kunnen. Dit is respectievelijk de *Buitendienst en de Directie Sociale Omgeving* (DSO). Bij deze diensten kan men terecht met informatieve vragen of hulp bij administratieve zaken.

Algemeen gezien uiten vrouwen in de bevroegde gevangenis veel bezorgdheid naar hun familie, partner en kinderen toe. In de meeste gevallen blijft de partner van de vrouwelijke gedetineerde deze bezoeken. Als de partner toch afhaakt, dan is dit omwille van de feiten die de vrouw heeft gepleegd.

6.1.6 *Bezoek*

De mogelijkheden tot het ontvangen van bezoek zijn in elke gevangenis hetzelfde. Ten eerste is er het *gewoon bezoek* in de algemene bezoekzaal, dit wordt gemiddeld drie keer per week toegelaten. Vervolgens is er het *bezoek achter glas*, dit wordt verplicht als er een gevaar bestaat voor incidenten of als tuchtmaatregel. Verder is er het *gezinsbezoek*, hier kan men maximum een keer per week gebruik van maken om samen met het gezin in een kamer apart door te brengen. Analooq met het gezinsbezoek

bestaat het *ongestoord bezoek* waar de gedetineerde eens per maand twee uur met haar partner alleen kan doorbrengen. Tot slot is er nog het *kinderbezoek*, hierop wordt verder ingegaan in § 6.1.7.

De respondenten geven algemeen aan dat het bezoek volgens de vrouwen langer zou mogen duren. In gevangenis A en C werden daarnaast nog twee specifieke vragen geformuleerd die vrouwen stellen in het kader van bezoek. Zo vinden vrouwen het in gevangenis A jammer dat ze geen bezoek mogen ontvangen van *ex-celgenoten*. Daarnaast is het *binnenhuisbezoek*, waar partners die samen zijn opgesloten bij elkaar op bezoek mogen komen, verstrengd. Alleen wanneer de gedetineerde een vaste relatie had voor de gevangenisstraf, of indien men gehuwd is, is deze vorm van bezoek toegelaten. Dit zorgt volgens de trajectbegeleiding voor een toenemend aantal huwelijken in de gevangenis, wat achteraf voor bijkomende problemen kan zorgen aangezien men vaak niet weet wat de (financiële) problemen zijn van de partner.

Momenteel wordt huisbezoek alleen nog toegestaan als je al voor de gevangenis een relatie had of als je trouwt. Dat zorgt er voor dat er nu enorm veel mensen trouwen natuurlijk, gewoon voor hun bezoek, wat we wel jammer vinden. Je hebt ook mensen die echt een serieuze relatie hebben, en elkaar maanden niet mogen zien, en die dan maar trouwen om elkaar te kunnen zien.

(Trajectbegeleider gevangenis A)

In gevangenis C werd gerapporteerd dat vrouwen tijdens het bezoek een *gebrek aan intimiteit* ervaren. Daarbij rust op het ongestoord bezoek een taboe omdat deze kamer in gevangenis C niet discreet toegankelijk is, iedereen kan zien waarvoor de gedetineerde in kwestie staat te wachten. De trajectbegeleiding van gevangenis B was niet op de hoogte van de noden met betrekking tot bezoek van de vrouwelijke gedetineerden.

Concluderend kan hier gesteld worden dat het ontvangen van bezoek voor vrouwen een belangrijke aangelegenheid is. Op die manier kan de gedetineerde namelijk de contacten met familie en vrienden onderhouden.

6.1.7 Moeders in de gevangenis

In elke bevraagde gevangenis wordt speciale aandacht besteed aan vrouwen met kinderen. Via het kinderbezoek kunnen vrouwen contacten onderhouden met hun kinderen. Dit kinderbezoek wordt begeleid door vrijwilligers (A) of door bevoegde organisaties (B en C). De *vrijwilligers* in gevangenis A zijn vooral ter ondersteuning aanwezig. In gevangenis B is dit de DSO die hiervoor instaat, zij zorgen voor animatie tijdens het kinderbezoek. In gevangenis C zijn er drie organisaties die afwisselend dit kinderbezoek organiseren, '*het centrum voor kinderopvang en gezinsondersteuning*', '*de Gezinsbond*' en het inloopteam van '*Kind en Gezin*'.

Daarnaast is gevangenis A de enige onderzochte gevangenis waar vrouwen samen met hun kind terecht kunnen tot deze de leeftijd van drie jaar bereikt hebben. Voor deze afdeling wordt dan ook een apart aanbod hulp- en dienstverlening voorzien. Op regelmatige tijdstippen komen *vroedvrouwen* langs op de afdeling om activiteiten te voorzien voor moeders en hun kind, bijvoorbeeld babymassage. Verder zorgt '*Kind en Gezin*' voor preventieve gezinsondersteuning, ondersteuning van moeders met hun

kinderen en zwangere vrouwen. ‘*Stichting Lezen*’ komt kinderboeken voorlezen in de gevangenis om de moeders te stimuleren met hun kind bezig te zijn. Dit aanbod bevat ook prentenboeken en anderstalige boeken. Het project ‘*Muziek op schoot*’ tracht de relatie tussen moeder en kind te verbeteren door muziek te maken op kleine instrumenten en liedjes op gitaar te spelen. Daarnaast is er nog de ‘*Opvoedingswinkel*’, deze komt met een aanbod positief opvoeden, grenzen stellen, stimuleren en prikkelen. Tot slot zijn er de *creanamiddagen* waar onder meer kalenders worden gemaakt of activiteiten worden georganiseerd rond de basiskleuren.

In de drie onderzochte gevangenissen kwam overal duidelijk naar voren dat de kinderen de *belangrijkste persoon* zijn in het leven van de vrouw. Vrouwen zijn vaker verantwoordelijk voor de opvoeding. De noden naar de kinderen toe verschillen van gevangenis tot gevangenis. Vrouwen in voorhechtenis hebben als grootste nood het gebrek aan controle over hun kinderen (C). Vrouwen die in gevangenis A samen met hun kind verblijven en beschikken over een uitgangsvergunning, formuleerden de nood aan kinderopvang buiten de gevangenis. In gevangenis B formuleerde men geen nood van de moeders zelf, maar wel van de kinderen. De kinderen kunnen zelf beslissen of ze nog contact willen met hun langgestrafte moeder, aangezien deze vrouwen vaak levensdelicten pleegden waarbij de zus/broer of andere ouder van het kind het slachtoffer was.

De kinderen zijn zodoende veruit het belangrijkste in het leven van de gedetineerde vrouw. De gevangenisstraf en de onmacht over de zorg van de kinderen die hierbij komt kijken wordt door velen onder hen als een probleem ervaren. Elke onderzochte gevangenis doet moeite om hieraan voor een deel tegemoet te komen door de kinderbezoeken te organiseren. In gevangenis A kan het kind zelfs tot de leeftijd van drie jaar bij de moeder verblijven.

6.1.8 Welzijn

6.1.8.1 Welbevinden

Het verblijf in de gevangenis zorgt er voor dat gedetineerden moeten leren omgaan met de situatie waarin ze zich bevinden. Om hierbij te helpen biedt ‘*De Rode Antraciet*’ *gestructureerde cursussen* aan in de drie bevraagde gevangenissen, zoals: ‘slachtoffer in beeld’; ‘vader of moeder zijn in de gevangenis’; ‘omgaan met lastige situaties’; ‘leven op cel’; ‘kom op voor jezelf’; ‘sta ik nu alleen?’. Gevangenis B is de enige gevangenis die deze cursussen *gemengd* met de mannenafdeling *aanbiedt*. In gevangenis C worden deze cursussen in mindere mate aangeboden op de vrouwenafdeling, ten voordele van het *creatieve aanbod* van ‘*Vormingplus*’. Dit werd aangepast na een door de gevangenis georganiseerd behoefteonderzoek. Een mogelijke reden hiervoor kan zijn dat omwille van hun status als beklaagde, zij nog geen interesse hebben in de bovenvermelde thema’s aangezien dat voor hen nog niet aan de orde is. Hun blik is zoals reeds vermeld nog sterk naar buiten gericht. Dit creatieve aanbod wordt behandeld in § 6.2.3.1 (*infra*).

Daarnaast worden nog ontspannende activiteiten aangeboden zoals *Mindfulness* (B) en *voetreflexologie* (C).

Specifieke noden op het gebied van welbevinden kwamen niet aan bod tijdens de interviews met de trajectbegeleiding.

In de bevraagde gevangenissen wordt hierbij moeite gedaan om de gedetineerden manieren aan te reiken hoe ze moeten omgaan met de situatie waarin ze zich bevinden.

6.1.8.2 *Inspraak*

In gevangenissen A en C probeert men het *aanbod* aan activiteiten *af te stemmen* op de vraag van de vrouwen. In gevangenis B is er het *gedetineerdenoverleg* waarbij ook vrouwen aanwezig zijn.

In elke bevraagde gevangenis is er dus door de gedetineerden inspraak mogelijk.

6.1.8.3 *Justitieel welzijnswerk*

In elke onderzochte gevangenis is minstens een *trajectbegeleider* van het JWW aanwezig voor de vrouwenafdeling.

In de gevangenissen B en C staan de trajectbegeleiders in voor het *onthaal* van elke nieuwe gedetineerde. Dit wil zeggen dat zij hen informeren over wat er te gebeuren staat. Aan de hand van het *nulnummer*, waarin alle organisaties van de Vlaamse Overheid op het vlak van hulp- en dienstverlening worden opgenomen, *informeert* men de gedetineerde over het aanbod.

In het algemeen bieden de trajectbegeleiders in de onderzochte gevangenissen *hulpverlening* en *ondersteuning* gedurende het hele detentietraject aan. Ook wordt ondersteuning geboden in de aanloop naar vrijlating bij het opstellen van het reclasseringsplan. Gedetineerden kunnen hier bovendien nog terecht met algemene vragen over de rechtsgang en sociaal-administratieve vragen met betrekking tot huisbazen, mutualiteiten en financiën.

In gevangenis A heeft men wegens tijdsgebrek een collega van de mannenafdeling ingezet voor het onthaal van de vrouwelijke gedetineerden. Zij voeren een selectie door, door de vrouwen algemeen te informeren en zij die nood hebben aan aanvullende gesprekken door te verwijzen naar de trajectbegeleiding van de vrouwenafdeling. De trajectbegeleider van gevangenis A gaf aan ook ervaring te hebben op de mannenafdeling waaruit zij concludeerde dat gesprekken met vrouwen van een andere aard zijn dan bij mannen. Vrouwen tonen meer emoties dan mannen.

“Sowieso als vrouwen bij ons komen, ga je meer emoties en drama hebben dan bij de mannen. Bij de vrouwen is dat prominenter aanwezig. Ook bij de mannen maar minder.”

(Trajectbegeleider gevangenis A)

Het JWW is dus in elke bevraagde gevangenis aanwezig waar zij de nieuwe gedetineerden onthalen, opvolgen en doorverwijzen gedurende het verblijf in de gevangenis.

6.1.8.4 *Psychosociale dienst*

Naast het JWW staat de *psychosociale dienst* (PSD), in de bevraagde gevangenissen, in voor advies met betrekking tot de strafuitvoeringsmodaliteiten. Zij *informeren* de gedetineerde over haar

strafuitvoering en planning van detentie alsook de voorwaarden waaraan zij dient te voldoen. Hier komt eveneens de uitwerking van de *reclassering* aan bod. Tevens zit de *doorverwijzing* naar externe hulpverleners in het takenpakket.

Daarnaast kunnen zij zorgen voor extra's voor de gedetineerden zoals telefoongesprekken tussen vrouw en man in verschillende gevangenissen of contacten leggen met de jeugdrechtbank zodat zij hun kinderen sneller kunnen zien. Deze instantie wordt algemeen als belangrijk ervaren door de vrouwen van de bevraagde gevangenissen.

In gevangenis A werd vanuit het JWW het probleem van *personeelstekort* aangehaald. Ook de vrouwen zelf ervaren dit als een probleem. Er dient meer personeel voorzien te worden zodat alles kan worden opgevolgd en er geen zaken vergeten worden.

Tot slot werd in gevangenis B aangehaald dat er overlegstructuren opgezet moeten worden waarbij de cliënt zelf aanwezig kan zijn. Zo is er meer duidelijkheid voor de gedetineerden over welke informatie met wie wordt gedeeld in het kader van het beroepsgeheim. Zo weet de gedetineerde wat er gezegd wordt over haar situatie en kunnen op die manier discussies worden vermeden.

De PSD zorgt dus naast de trajectbegeleiding van het JWW voor het informeren en het opvolgen van de gedetineerde. In gevangenis A werd het probleem van het personeelstekort aangehaald, of dit echter in de andere gevangenissen eveneens een probleem is kon niet worden geverifieerd omdat dit hier niet ter sprake kwam.

6.1.9 Slachtoffers

In elke bevraagde gevangenis wordt er samengewerkt met de herstelbemiddelingsorganisatie 'Suggnomè'. Deze organisatie leidt de bemiddeling tussen dader en slachtoffer in goede banen.

Daarnaast wordt in gevangenis A en B samengewerkt met twee organisaties die ook een aanbod hebben rond slachtoffers. Enerzijds het *herstelfonds* (A) dat een gelijkaardig aanbod als Suggnomè voorziet. Aanvullend wordt via vrijwilligerswerk door de gedetineerde getracht een gedeelte van de schadevergoeding te betalen aan het slachtoffer. Anderzijds bestaat een aanbod rond slachtoffers van het CAW (B). Dit betreft de vorming van gedetineerden over slachtofferschap en de beleving van slachtoffers van misdrijven. In gevangenis C is er geen extra dienst die zich toelegt op de relatie tussen dader en slachtoffer. Vanuit de trajectbegeleiding werd hier gewezen op het feit dat het vaak gaat om drugszaken, waar bijgevolg het *slachtoffer ontbreekt*. Daarenboven ligt in voorarrest de nadruk voor de gedetineerde niet op het herstellen van de band met het slachtoffer. In dit opzicht kwam in gevangenis B aan bod dat vrouwen vooral aandacht besteden aan het slachtoffer wanneer ze starten met hun reclassering.

Er werden geen speciale noden voor vrouwen geformuleerd door de respondenten.

Kortom, in voorarrest ligt de nadruk niet op het herstel van de band met de slachtoffers. In de strafhuizen wordt hier in de meeste gevallen pas naar reclassering toe aandacht aan besteed.

6.1.10 Reclassering

De *reclassering* wordt in de onderzochte gevangenissen begeleid door de *trajectbegeleiding* van het JWW en de PSD. De trajectbegeleiding in gevangenissen A en B rapporteerden dat de hulp- en dienstverlening te abrupt stopt bij vrijlating. Vooral de categorie van de langgestrafte gedetineerde vrouwen hebben het moeilijk om zich aan te passen wanneer ze opnieuw in de samenleving terecht komen. Om deze overgang gemakkelijker te maken zou het aangewezen zijn om de ex-gedetineerde verder van begeleiding te voorzien door dezelfde persoon als in de gevangenis.

“Ik heb wel al gehoord dat het goed zou zijn dat we ze zouden blijven begeleiden als ze vrij zijn. (...) Ik denk dat dat voor sommigen, niet voor iedereen, toch wel goed zou zijn dat ze een persoon hebben die blijft.”

(Trajectbegeleider gevangenis A)

In gevangenis C werd deze problematiek niet naar voren geschoven, wederom omdat hier slechts beklagden verblijven welke in eerste instantie voor een korte periode uit de samenleving worden gehaald. Voor jonge gedetineerden tussen de 18 en 25 zonder psychologische problematiek is er wel een project voorzien, waarin zij een integrale en intensieve begeleiding krijgen tijdens en na detentie.

De categorie gedetineerden die het meeste begeleiding vragen bij de reclassering zijn de langgestraften omwille van het feit dat zij het langste verwijderd waren uit de samenleving.

6.1.11 Spiritualiteit

In alle drie de bevraagde gevangenissen is het voor vrouwen mogelijk om hun geloof te beleven. De invulling van deze beleving wordt echter wel verschillend ingevuld. In de drie bevraagde gevangenissen zijn vertegenwoordigers van de officiële godsdiensten op geregelde tijdstippen aanwezig. De respondenten konden zich niet uitspreken over de speciale noden die vrouwen hebben met betrekking tot dit thema.

6.2 Dienstverlening

6.2.1 Onderwijs

Wat onderwijs betreft in de drie bevraagde gevangenissen zijn zowel een aantal gelijkenissen als verschillen op te merken.

Elke gevangenis heeft als centrale onderwijsorganisatie het *Centrum voor Volwassenenonderwijs* (CVO). In gevangenissen A en B is er daarnaast nog een *onderwijscoördinator* aanwezig die instaat voor het aanbod aan cursussen en opleidingen in de gevangenis.

In gevangenis C kan omwille van het feit dat dit een arresthuis is weinig georganiseerd worden op het gebied van onderwijs en vorming. De hoofdreden is hier, omwille van de korte verblijfsduur, het gebrek aan tijd om een gedegen aanbod te voorzien. Een bijkomend probleem is dat de groep vrouwelijke gedetineerden hier betrekkelijk klein is in vergelijking met de mannenafdeling. Bijgevolg zijn er voor de meeste cursussen niet genoeg cursisten om een leerkracht gesubsidieerd te krijgen.

“Tot hiertoe is het praktisch niet mogelijk om voor vrouwen ook zo’n volledig aanbod met scholen van buitenaf te organiseren.”

(organisatieondersteuner gevangenis C)

Men probeert aan dit probleem tegemoet te komen door ondersteuning te bieden bij *afstandsonderwijs* en *individueel zelfstandig studeren*, ook in gevangenis B wordt dit aangeboden. Daarnaast heeft men in gevangenis C een *e-learning* systeem ingesteld, georganiseerd door VDAB, waar vrouwen via de computer toegang krijgen tot offline cursussen. Een gelijkaardig e-learning aanbod is eveneens in gevangenis A voorhanden, hier wordt dit georganiseerd door het ‘Open Leercentrum’ van het ‘Centrum voor Basiseducatie’.

Verder bestaat nog een verschillend aanbod in de bevroegde gevangenissen. Gevangenis A biedt nog een mogelijkheid om via *Aanvullende Algemene Vakken* (AAV) het diploma middelbaar onderwijs te behalen. Vrouwen uit gevangenis B kunnen deelnemen aan verschillende lessenreeksen, met name: taallessen, rekenen, maatschappelijke oriëntatie en informatica. Na afloop van de lessenreeks kan een *certificaat* worden behaald, wat een meerwaarde biedt op de arbeidsmarkt. Bovendien worden de lessen in gevangenis B gemengd aan mannen en vrouwen gegeven. Dit is de enige bevroegde gevangenis waar dit gebeurt. Tot slot in gevangenis C wordt de mogelijkheid tot het volgen van een cursus *handverzorging aangeboden*, georganiseerd door het CVO. Na afloop verkrijgt men een certificaat dat aanvaard wordt op de arbeidsmarkt.

Wat betreft de vraag van de vrouwen zelf naar onderwijs, zijn wederom verschillen vast te stellen tussen de drie gevangenissen. Deze vraag is complementair met de afwezigheid van bepaalde mogelijkheden. In gevangenissen A en C is er vraag naar talen, zoals *gebarentaal* of *Chinees* (A) en *Nederlands* (B). In gevangenis C zou men daarnaast de mogelijkheid willen krijgen om het *middelbaar onderwijs* af te werken. Tot slot is er in gevangenis A vraag naar *beroepsopleidingen*, gelijkaardig met het aanbod dat voor mannen wel aanwezig is. In de andere onderzochte gevangenissen kwam dit aspect niet aan bod. Opnieuw speelt voor gevangenis C de duur van de detentie een rol in de afwezigheid van deze vraag. Voor gevangenis B konden geen specifieke noden worden opgetekend in verband met onderwijs.

Concluderend kan gesteld worden dat vrouwen in gevangenis B de grootste toegang hebben tot onderwijs. Het feit dat de lessen gemengd worden aangeboden is hiervoor waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak. In de andere gevangenissen moet men een minimaal aantal vrouwelijke cursisten hebben alvorens een lessenreeks van start kan gaan. In gevangenis C, waar een groot verloop is van gedetineerden, is dit zeer moeilijk te organiseren. Een duidelijke reden voor de geringe aanwezigheid van onderwijs in gevangenis A werd niet gegeven.

6.2.2 Arbeid

6.2.2.1 Arbeid tijdens detentie

Arbeid tijdens de detentie is in elke onderzochte gevangenis mogelijk, al moet overal rekening gehouden worden met *wachtlijsten*. Werken bij de *wasserij*, de *schoonmaakploeg* of als ‘*fatik*’ (= ondersteunende taak bij het gevangenispersoneel, bijvoorbeeld bedeling van eten) zijn in elke gevangenis standaard

aanwezig. Daarnaast is er nog een verschillend aanbod, een *retoucheafdeling* in gevangenis B en C en een werkhuis met stukwerk in gevangenis A en B.

Omwille van de *wachtlijsten* is er voor veel vrouwen die willen werken, geen werk. De respondenten haalden aan dat werk een nood is voor vrouwen in detentie. Behalve in gevangenis C leek men dit te nuanceren aangezien men hier stelt dat veel vrouwen voor ze in detentie terecht kwamen ook geen werk hadden, bijgevolg is dit tijdens detentie geen prioriteit. Er werd nergens ingegaan over het feit of de vrouwen tevreden zijn van het werk dat ze mogen/moeten doen, dan wel of zij ander werk zouden verkiezen dan het huidige aanbod.

Hierbij kan vastgesteld worden dat het werk dat wordt aangeboden in de gevangenis, op het stukwerk na, vooral van huishoudelijke aard is. Daarnaast worden de wachtlijsten door de vrouwen als een probleem aanzien.

6.2.2.2 *Arbeid na detentie*

In elke bevraagde gevangenis is de 'VDAB' de belangrijkste dienst die instaat voor de hulp bij het vinden van werk. De consulent die in elke gevangenis aanwezig is begeleidt de gedetineerde bij het vinden van werk en informeert hen over de mogelijkheden. Daarnaast is in gevangenis A en B de organisatie *Vormings- en Opleidingskansen* (VOKANS) aanwezig. Zij verzorgen een assessment waarbij de gedetineerden worden geobserveerd tijdens tien groepslessen (rekenen, taal, fijne motoriek, grove motoriek). Na afloop wordt samen met de gedetineerde gekeken naar een geschikte baan.

In het arresthuis is het niet evident om sterk in te zetten op werk na detentie, de consulent start in dit opzicht wel een dossier op en volgt de status van de gedetineerde op. Vrouwen worden hier ook geïnformeerd over de mogelijkheden zoals de '*Werkwinkel*' waar zij na detentie terecht kunnen. Bovendien werd er door de trajectbegeleiding geduid op het feit dat er geen werkcultuur heerst in gevangenis C, waardoor vrouwen niet prioritair op zoek gaan naar werk voor buiten detentie.

In gevangenis A wordt de nood aan een extra VDAB medewerker aangehaald, niet enkel voor vrouwen, maar ook voor mannelijke gedetineerden. Momenteel is er slechts één persoon ter beschikking voor de hele gevangenis. Hierdoor worden ook de trajectbegeleiders van het JWW aangesproken in de zoektocht naar werk in het kader van het reclasseringsplan.

In gevangenis B wees men in dit opzicht opnieuw op het probleem van arbeid bij vrouwelijke geïnterneerden. De organisatie die voor geïnterneerden instaat, werkt uitsluitend met de mannelijke populatie.

Er kan hier dus gesteld worden dat over het algemeen de begeleiding naar arbeid na detentie efficiënter zou moeten worden aangewend.

6.2.3 *Sociaal-cultureel werk*

In elke bevraagde gevangenis worden er *creatief ontspannende activiteiten* aangeboden. De invulling en het aanbod van deze activiteiten vertonen zowel gelijkenissen als verschillen tussen de gevangenissen. De bevraagde gevangenissen organiseren zelf activiteiten of werken hiervoor samen

met verschillende organisaties. Dit zijn *'De Rode Antraciet'* voor gevangenis A, *'Vormingplus'* voor gevangenis A en C, de *organisatieondersteuners* zelf in gevangenis B.

6.2.3.1 Artistieke en creatieve projecten

In elke bevraagde gevangenis wordt het creatieve gestimuleerd bij vrouwelijke gedetineerden. In gevangenis A worden *kortdurende creatieve projecten* georganiseerd zoals *zangworkshops* om de groepsdynamiek te stimuleren. *Frontière* is een project rond Wereld Oorlog I, hier wordt de gevangenis vergeleken met oorlog, conflict en grenzen, vaak doordat mensen elkaar niet kennen. Ook *'women on stage'* is een project dat wordt aangeboden. Hierbij wordt de link gelegd tussen vrijheid en leven in de gevangenis. Tien vrouwen van buiten werken samen met tien vrouwen van binnen de gevangenis onder begeleiding van een muzikant. Dit is bovendien ontstaan na een vraag van de vrouwelijke gedetineerden zelf naar meer muziek en dans. Er werd hier echter een paar *problemen* vastgesteld, namelijk: er was veel tijd nodig voor de ondersteuning van het proces, de taalbarrière en het blijven motiveren van de gedetineerde vrouwen om deel te nemen. De confrontatie met vrouwen van buiten de gevangenis had een impact op hun zelfbeeld en deed hen hun sociale vaardigheden in vraag stellen.

In gevangenis B is een gelijkaardig aanbod voorhanden, de gedetineerden kunnen hier deelnemen aan *acteecursussen*. Nog in gevangenis B is er wekelijks een aanbod *keramiek* en zijn er kortstondige activiteiten zoals *tekenateliers*, *sociaal artistieke projecten* en *poëziegroepen*. Verder is er nog een culinair project *'cell's kitchen'* waarbij koken op cel, met ingrediënten die beschikbaar zijn via de kantine, centraal staat. Alle activiteiten die in gevangenis B worden aangeboden, worden aan mannen en vrouwen *gemengd* aangeboden. Tot slot worden er in gevangenis C uitsluitend tweewekelijks creasessies aangeboden. Hier is het de bedoeling om in een sessie tot een resultaat te komen. Ook wordt themagericht gewerkt rond bijvoorbeeld *Gedichtendag* of het schrijven van een kinderboek.

Voor wat de *geïnterneerden* betreft is in gevangenis C een specifiek aanbod voorzien met onder meer *koken*, *breien*, *muziek maken* en *yoga*. *'De Rode Antraciet'* heeft hier bovendien een aanbod teken- en schilderssessies. Ook organisatie *Openluchtopvoeding* met het project *'Otwee'* heeft een aanbod voor geïnterneerden en personen met een mentale achterstand. In gevangenis A worden activiteiten georganiseerd begeleid door het *zorgteam* van de annex waarop de geïnterneerden verblijven. In gevangenis B is geen aanbod voorzien voor geïnterneerden.

In gevangenis C is, in tegenstelling tot in de andere gevangenissen, het aanbod voor vrouwen beperkt. In de andere gevangenissen verblijven vrouwen voor een langere periode waardoor het voor hen essentieel is dat zij de dag kunnen vullen met activiteiten. In de bevraagde gevangenissen lijkt men tevreden met het bestaande aanbod, al zouden de vrouwen in gevangenis B graag een wekelijks aanbod rond koken en andere huishoudtechnieken willen. In gevangenis C wil men meer contact met de medegedetineerden door bijvoorbeeld samen op cel te mogen komen en samen films te mogen bekijken.

Hieruit blijkt dat vooral in de straffuizen moeite wordt gedaan om de gedetineerden te voorzien van een zinvolle dagbesteding. Opvallend hier is dat dit grotendeels activiteiten zijn van creatieve aard, zij die niet creatief zijn aangelegd halen hieruit weinig voldoening. De tevredenheid met het aanbod zou

kunnen te maken hebben met onwetendheid. Enerzijds vanwege de respondenten aangezien de vrouwen mogelijk niet alles vertellen aan de trajectbegeleiding. Anderzijds vanwege de vrouwen zelf die geen idee hebben van wat de mogelijkheden zouden kunnen zijn.

6.2.3.2 *Optredens en film*

Een andere manier van ontspannen voor vrouwen is door middel van *film* en *optredens*. In elke bevraagde gevangenis is een zaal aanwezig waar zij films of optredens kunnen bekijken. In gevangenis A is er het *MOOOV-project*, dit betreft een filmfestival in verschillende gevangenissen over heel Vlaanderen. Na afloop worden de films beoordeeld waarna de film met de meeste stemmen het festival wint. Ook in gevangenis B kunnen gedetineerden films bekijken waarna een discussiemoment wordt georganiseerd. In gevangenis A is het bovendien mogelijk dat er voor de vrouwenafdeling een *fuif* wordt georganiseerd. Daarnaast worden in beide gevangenissen *optredens* georganiseerd. Gevangenis C beschikt eveneens over een zaal maar deze mag niet (meer) gebruikt worden als gevolg van de overbevolking in gevangenis C. Zulke activiteiten zijn hier dus niet mogelijk. In de meeste gevallen hebben de gedetineerde geen weet van het bestaan van de zaal waardoor er geen vraag naar is. In de andere bevraagde gevangenissen werden geen noden geformuleerd met betrekking tot dit thema.

Wederom worden er meer activiteiten voorzien voor de gedetineerden in de strafhuizen dan voor zij die in het arresthuis verblijven. Gezien de korte periode dat vrouwen hier verblijven is dit aanbod niet echt noodzakelijk maar wel wenselijk aangezien de gevangenis wel over een zaal beschikt.

6.2.3.3 *Cursussen*

Op dit onderdeel werd reeds ingegaan bij § 6.1.8.1 (*supra.*). De cursussen die worden georganiseerd die handelen over het omgaan met de dagelijkse problemen die in de gevangenis voorkomen, worden georganiseerd door 'De Rode Antraciet'. In gevangenis A worden deze gemengd aangeboden. In gevangenis C is dit aanbod teruggedroefd ten voordele van een meer creatief aanbod zoals in § 6.2.3.1 beschreven (*supra.*). De vrouwen waren hiervoor zelf vragende partij. In gevangenis A biedt 'De Rode Antraciet' een cursus *communicatieve en sociale vaardigheden* en *agressietraining* aan. Deze cursus is gemengd, zoals dit bij de onderwijsactiviteiten het geval is in gevangenis B, men stelt dat dit voor een meerwaarde zorgt.

6.2.3.4 *Lectuurvoorziening*

De onderzochte gevangenissen beschikken over een *bibliotheek*. De bibliotheek bevat een grote collectie *boeken*, *Dvd's*, *Cd's* en *tijdschriften* die de gedetineerden kunnen ontlenen. *Anderstalige literatuur* is beschikbaar of kan worden aangevraagd. Een medewerker van de openbare bibliotheek van de stad waarin de gevangenis gevestigd is, werkt deeltijds in de gevangenis om de organisatie in goede banen te leiden.

Op het gebied van literatuur werden door de respondenten weinig problemen aangebracht. Behalve in gevangenis A werd gemeld dat het lang duurt vooraleer een aangevraagd boek, dat zich niet in het assortiment bevindt, bij de gedetineerde terecht komt. Daarnaast is er overal vraag naar anderstalige literatuur.

6.2.4 Sport

Voor wat het aanbod aan sport betreft werken de bevraagde gevangenen samen met verschillende organisaties. *'De Rode Antraciet'* is hierin actief in gevangenis B en C. Gevangenis C werkt ook nog samen met *'buurtsport'*, deze organisatie begeleidt of ondersteunt gedetineerden bij het sporten buiten de gevangenis. Dit wordt vooral door mannen gebruikt maar is ook toegankelijk voor vrouwen. Dit zorgt voor de gedetineerden uit het arresthuis voor een positieve stimulatie wanneer ze vrij komen. Op die manier kunnen ze een nuttige tijdsbesteding uitoefenen. In gevangenis A werkt men met andere organisaties samen, met name: *'Vlabus'*, *'Blosso'*, *de provincie* en *de sportdienst van de stad*.

Het aanbod aan sporten verschilt eveneens van gevangenis tot gevangenis. Gevangenis A en B geven vrouwen de kans om te fietsen door enerzijds *spinning* aan te bieden en anderzijds hen de mogelijkheid te geven deel te nemen aan *De Ronde van Vlaanderen op rollen*. Gevangenis A is daarnaast de enige gevangenis die een *afwisselend aanbod* heeft wat sport betreft, dit aanbod wordt bovendien afgestemd op de vraag van de vrouwen. Sporten die worden aangeboden zijn bijvoorbeeld: *Zumba* en *BBB*, *basketbal*, *volleybal*, en andere. In gevangenis C zijn er ook mogelijkheden tot *Zumba*, *fitness* en *volleybal*. Dit is eerder een beperkt aanbod, wederom door de overbevolking en het feit dat vrouwen slechts een beperkte groep vormen in de gevangenis. Tot slot in gevangenis B wordt *ping-pong*, *tennis*, *darts* en *petanque* georganiseerd.

In gevangenenissen A en C is er naast het bestaande aanbod weinig vraag naar andere sporten. In gevangenis A komt dit vermoedelijk omdat er al een ruime keuze voorhanden is. In gevangenis C komt dit mogelijk omdat vrouwen hier slechts een beperkte periode verblijven waardoor het aanbod als afdoende wordt beschouwd. Wel vinden vrouwen hier dat de frequentie hoger mag, zodat zij bijvoorbeeld ook op 'de wandeling' mogen sporten. Tot slot wil men ook in gevangenis B meer de gelegenheid krijgen te sporten.

Over het algemeen is het aanbod sport voor mannen in de onderzochte gevangenenissen groter dan voor vrouwen. Dit komt volgens de respondenten omdat de vraag naar sport bij vrouwen niet al te groot is. De taalbarrière zorgt er bovendien voor dat het moeilijk is om bepaalde sporten aan te bieden omdat er vaak spelregels gelden die moeten worden uitgelegd.

6.2.5 Kantine

Via de kantine kan men in elke bevraagde gevangenis extra voedings- en/of verzorgingsproducten bestellen. Omwille van het lage loon dat gedetineerden krijgen voor gevangenisarbeid is het niet evident om deze extra's te betalen. Familie of vrienden van gedetineerden kunnen wel geld storten of bij bezoek van de gedetineerde producten aankopen.

In de verschillende gevangenenissen werden verschillende problemen en noden gemeld. Zo werd in gevangenis A de hoge prijs van groenten en fruit aangekaart. Gedetineerden kunnen zich geen gezonde levensstijl aanmeten als de prijzen van gezonde voeding te hoog zijn. Daarnaast is er vraag naar een kantine voor *breiwaren*, deze waren vroeger aanwezig maar men is gestopt met dit aan te bieden. In gevangenis B is er vooral vraag door Zuid-Afrikaanse vrouwen naar *specifieke verzorgingsproducten* voor hun huidtype. Algemeen gezien wordt het aanbod verzorgingsproducten door vrouwen als te

beperkt ervaren. In gevangenis C stelt men bovendien dat vrouwen die over voldoende geld beschikken zich beter kunnen verzorgen, de minder begoeden dienen men met vijf euro per week toe te komen.

“Heb je geen geld, dan ben je van alles afhankelijk. De gevangenis zelf, gevangenis kledij en ondergoed dragen, gevangenis maandverband gebruiken en niet je eigen producten of tampons die je kunt hebben.”

(Trajectbegeleider gevangenis C)

Over het algemeen lijkt het er op dat vrouwen het aanbod in de kantine te beperkt vinden. Daarnaast zouden de prijzen democratischer mogen in verhouding met het uurloon van de arbeid die er verricht wordt. Zodanig dat ook zij die geen steun krijgen van familie en/of vrienden zich extra materiële zaken kunnen veroorloven.

6.3 Problemen in de gevangenis

6.3.1 Medegedetineerden

De respondenten van de drie bevroegde gevangenissen wijzen allen op het feit dat op de vrouwenafdeling vooral *psychologisch geweld* voorkomt, dat bovendien lange tijd kan aanslepen.

“Bij de vrouwen heb je er veel meer die echt een wrok koesteren en die een paar mensen tegen elkaar opzetten. Vooral zo die psychologische spelletjes. Dat fysiek ga je ook hebben, maar dat gebeurt gewoon veel minder.”

(Trajectbegeleider gevangenis A)

In de onderzochte gevangenissen werd met een andere dynamiek gesproken over de problemen met medegedetineerden. In gevangenis A wees men erop dat meestal *zwakke vrouwen* buiten de groep staan. Een aantal vrouwen kiezen bewust om zichzelf niet te identificeren met de rol als gedetineerde en bijgevolg het contact met de groep vermijden. In gevangenis C werd het verschil aangehaald tussen vrouwen die voor de eerste keer in de gevangenis terecht komen en zij die hier al ervaring mee hebben. Nog in gevangenis C zorgt de *leeftijd* voor een andere dynamiek, jonge gedetineerde vrouwen zijn ofwel heel gelaten en nonchalant ofwel vechten zij tegen het systeem. Jonge gedetineerden hebben bovendien vaak *problemen met autoriteit*. *Uitbuiting* door medegedetineerden is een probleem dat vooral nieuwelingen ervaren, de andere groep heeft reeds copingstrategieën ontwikkeld. Eveneens in gevangenis B wordt uitbuiting aangehaald als een voorkomend probleem.

Vrouwen zijn dus over het algemeen fysiek minder gewelddadig maar niet op psychologisch vlak. Uitsluiting en uitbuiting zijn vaak voorkomende problemen bij deze groep gedetineerden.

6.3.2 Overbevolking

Door de overbevolking is privacy een van de grootste issues bij vrouwen in de bevroegde gevangenissen. Hierdoor is het niet vanzelfsprekend om van cel te veranderen als de band met de celgenoot slecht is.

“Ik denk dat de belangrijkste behoefte, zeker ook van alle gedetineerden in ‘gevangenis C’ de overbevolking is. Ze zitten heel dicht op elkaar. Dat geldt zeker ook voor vrouwen, een cel alleen te hebben, wat privacy te hebben.”

(Organisatieondersteuner gevangenis C)

In gevangenis A werd het probleem van de impact op de ‘workload’ van de trajectbegeleiders aangehaald, zowel binnen Justitie als binnen de Vlaamse Overheid. Hierdoor moeten gedetineerden soms heel lang wachten alvorens ze een afspraak kunnen maken met de trajectbegeleider. In de andere bevraagde gevangenissen kwam de ‘workload’ van de trajectbegeleiding niet in dit opzicht ter sprake.

In gevangenis C zorgt overbevolking dat er maar weinig zinvolle dagbestedingen kunnen worden aangeboden aan de vrouwelijke gedetineerden. Dit blijkt minder een probleem in de andere onderzochte gevangenissen.

6.3.3 Organisatie

De manier waarop een gevangenis wordt georganiseerd heeft een impact op hoe de gedetineerde vrouwen dit ervaren. In de bevraagde gevangenissen kwamen verschillende problemen of consequenties aan bod.

Ten eerste werd er een positief punt aangekaart in gevangenissen A en B. Hier blijkt namelijk dat men op de vrouwenafdeling soms *soepeler* kan omspringen met de geldende regels dan op de mannenafdeling. Dit komt omdat er op de vrouwenafdeling minder gedetineerden verblijven dan op de mannenafdeling. Hiervan was in gevangenis C geen sprake omdat men net hier kampt met een hoge graad van overbevolking waardoor bepaalde activiteiten in veel gevallen zelfs moeten ontzegd worden aan de gedetineerden.

Een volgend punt dat werd aangehaald in gevangenis A is de manier waarop met de vrouwen zelf en hun medegedetineerden wordt omgegaan door de penitentiair beambten. Volgens de trajectbegeleiding verkiezen sommige vrouwen een meer *humanere benadering* dan nu het geval is.

In dit opzicht werd door de trajectbegeleiding van gevangenis C aangehaald dat vooral vrouwen problemen blijken te hebben met de *naaktfouilleringen* die worden uitgevoerd, ondanks deze door hetzelfde geslacht gebeuren.

Nog in gevangenis C werd aangehaald dat de *complexiteit* van het systeem voor problemen zorgt. De gedetineerden zijn niet geneigd alles te vertellen tegen personen die claimen beroepsgeheim te hebben.

Concluderend kan hier gesteld worden dat de organisatie van elke gevangenis bepaalde problemen of gunsten in de hand werk. Afhankelijk van de gevangenissen verschillen deze problemen.

6.3.4 Overplaatsing

In gevangenissen B en C kwam naar voren dat overplaatsing naar een andere gevangenis voor vrouwen een probleem vormt aangezien ze hierbij minder contact hebben met familie omwille van de afstand. Toch spreekt men dit in gevangenis A tegen, alleszins voor wat de zwangere vrouwen en de moeders

met kind betreft. Dit blijkt voor deze vrouwen een aangename afdeling om te verblijven waardoor zij dit niet als een probleem zien.

In het hierop volgend hoofdstuk worden de belangrijkste bevindingen van dit onderzoek getoetst aan de bestaande literatuur met betrekking tot dit thema.

HOOFDSTUK 7 TOETSING AAN DE LITERATUUR

Wanneer de resultaten van dit onderzoek naast de bestaande internationale literatuur gelegd wordt, kunnen een aantal gelijkenissen en verschillen worden vastgesteld. Algemeen moet in het achterhoofd gehouden worden dat de verschillen kunnen te maken hebben met inter- of intra-persoonlijke verschillen, verschillen in rechtssystemen, de omgeving en de organisatie van de gevangenis. Bij deze uiteenzetting wordt, in de mate van het mogelijke, de structuur van voorgaande hoofdstukken gevolgd.

7.1 Hulpverlening

7.1.1 Gezondheidszorg

Op het vlak van gezondheidszorg konden de respondenten weinig ervaringen aanbrengen van de vrouwelijke gedetineerden. Zoals in de uiteenzetting van de resultaten besproken werd is vooral justitie zelf verantwoordelijk voor het aanbod gezondheidszorg. De Vlaamse Overheid biedt preventieve gezondheidsprojecten aan, zoals bijvoorbeeld werd aangegeven rond gezonde voeding en slaapproblemen. Naar analogie meent men in de internationale literatuur eveneens dat de periode in detentie het moment bij uitstek is om gedetineerden preventieve projecten aan te bieden (Zoia, 2005). De standaarden met betrekking tot de persoonlijke hygiëne worden in de bevroagde gevangenissen voorzien (CPT, 2006). Vrouwen die voldoende geld hebben kunnen wat verzorgingsproducten betreft hun gading vinden in de kantine. Voor de anderen worden basis-verzorgingsproducten van de gevangenis ter beschikking gesteld.

7.1.2 Drughulpverlening

Na dit onderzoek is duidelijk geworden dat er voor gedetineerden een klaarblijkelijke nood is aan *drughulpverlening*. In de gevangenis zelf is echter geen drughulpverlening aanwezig, dit blijkt ook uit internationaal onderzoek (Belenko & Houser, 2012; Mumola & Karberg, 2006). Gedetineerden worden pas met het oog op hun *reclassering* doorverwezen naar de hulpverlening. Schrijnend is bovendien dat sommige gedetineerden die zonder drugsprobleem de gevangenis binnenkwamen deze met een drugsprobleem verlaten. Vanherk & Paterson, (2011) wijzen hierbij op de beperktheid van de financiële middelen. Deze middelen moeten dus op een efficiënte manier worden ingezet, in dit geval door netwerkvorming. De gedetineerden worden in contact gebracht met de hulpverleningsorganisaties van buiten de gevangenis. Dat dit net voor drughulpverlening op deze manier wordt aangepakt is echter een aparte vaststelling aangezien het hebben van een drugsverslaving net de kansen buiten de gevangenis minimaliseert. Het risico om opnieuw banden aan te gaan met vrienden van voor de detentieperiode wordt hierdoor groter (Fuentes, 2014).

7.1.3 Geestelijke gezondheid

7.1.3.1 Zelfbeschadiging en zelfdoding

Zelfdoding werd in dit onderzoek als een van de grootste issues gezien in gevangenis A. Een mogelijke verklaring hiervoor wordt teruggevonden in de literatuur. Gevangenis A betreft een strafinrichting waar langgestrafte vrouwen verblijven. Levenslange veroordeling wordt als een van de oorzaken beschouwd waarom vrouwen overgaan tot zelfdoding (Hawton, Linsell, Adeniji, Sariaslan, & Fazel, 2014). Er moet

hier wel in acht genomen worden dat voor gevangenis B, eveneens strafinrichting, in dit onderzoek geen gegevens zijn met betrekking tot de problematiek van de zelfdoding. Er liggen dus naar alle waarschijnlijkheid nog andere oorzaken aan de basis van deze zelfdodingen.

7.1.4 *Naastbestaanden*

Vrouwen hebben het tijdens hun verblijf in detentie moeilijk met het verlies van frequente contacten met hun naastbestaanden, vooral hun kinderen. Zowel in dit onderzoek als in de internationale literatuur komt dat probleem naar voren. Daarbij komt dat omwille van het beperkt aantal vrouwen in de gevangenissen, zij geregeld ver van huis worden ondergebracht waardoor de kost van de verplaatsing te hoog is voor familie om geregeld op bezoek te komen (Slotboom, Kruttschnitt, Bijleveld, & Menting, 2011). Soms worden zij ook plots overgeplaatst naar een gevangenis die ver van huis is. Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt echter dat uiteindelijk de zwangere vrouwen of vrouwen met kind in deze overplaatsing wel een verbetering zien.

7.1.5 *Slachtoffers*

Wat betreft de slachtoffers van vrouwelijke daders werd weinig onderzoek gevonden. Ook door de respondenten werd niets waardevol verteld over de slachtoffers die deze vrouwen maakten of over de rol die deze vrouwen voor de slachtoffers nog kunnen spelen. In dit opzicht is dit thema een hiaat in de literatuur waarnaar eventueel in de toekomst verder onderzoek kan gebeuren.

7.1.6 *Spiritualiteit*

Het onderwerp spiritualiteit en godsdienst werd niet uitvoerig besproken in dit onderzoek. Er werd door de respondenten niet ingegaan op de rol die spiritualiteit en godsdienstbeleving speelt voor de vrouwelijke gedetineerden. In de literatuur wordt er gewezen op de steun die vrouwen hieruit halen om hun eerdere trauma's te verwerken (Fuentes, 2014). Dit kan hier dus niet geverifieerd worden.

7.1.7 *Moeder zijn in de gevangenis*

In dit onderzoek werd steun gevonden voor wat er in de literatuur geschreven wordt in verband met moeders in de gevangenis. Vrouwen schijnen over het algemeen de belangrijkste persoon te zijn in het leven van hun kind als het op verzorging en opvoeding aan komt (Taylor, 2004; Chesney-Lind & Pasko, 2004; UNODC, 2009; van den Bergh, Møller, & Hayton, 2010). Deze informatie kwam in elke bevraagde gevangenis naar voren. Vooral vrouwen in voorarrest hebben het grootste probleem als plots de controle over de kinderen verdwijnt (Fawcett Society, 2009). De respondent van gevangenis C gaf dit eveneens aan als grote nood voor vrouwelijke gedetineerden, het plotse verlies van controle over de kinderen.

7.1.8 *Reclassering*

Opsluiting brengt met zich mee dat men voor een lange tijd uit de samenleving wordt verwijderd. Dit heeft gevolgen voor de gedetineerde, zij moet zich na vrijlating *opnieuw aanpassen* aan het leven in de maatschappij. Deze maatschappij heeft tijdens haar verblijf in de gevangenis evenwel niet stilgestaan. Zo werd in gevangenis A en B gewezen op het feit dat wanneer men lange tijd in detentie vertoeft, het na vrijlating moeilijk is om zich opnieuw aan te passen en dat de ex-gedetineerden zich in een soort van cultuurschock bevinden. Hiervoor werd steun gevonden in het onderzoek van Schram, Koons-Witt,

Williams, & McShane, (2006). Vooral de technologische vooruitgang speelt velen parten wanneer ze vrijkomen. Logischerwijze werd hier in het arresthuis niet op ingegaan aangezien men hier voor slechts een korte periode verblijft.

Begeleiding bij het vinden van *huisvesting* na detentie wordt door vrouwen als een grote hulp beschouwd. Uit de internationale literatuur kwam naar voren dat voor gedetineerden maar weinig zulke programma's worden georganiseerd (Richie, 2001). Uit dit onderzoek blijkt echter dat vrouwen actief worden begeleid bij het vinden van een verblijfplaats door de trajectbegeleiding van het JWW en de PSD.

De respondenten in dit onderzoek haalden aan dat goede opvolging na vrijlating door een begeleider, die optreedt als *casemanager*, essentieel is om voor sommigen een succesvolle re-integratie te bewerkstelligen. Onderzoek hieromtrent sluit zich daar bij aan, vrouwen geven zelf aan dat deze opvolging de sleutel is tot een succesvolle re-integratie (Fuentes, 2014). In die zin zou elk dossier individueel kunnen bekeken worden om vervolgens te oordelen of deze begeleiding noodzakelijk is.

7.2 Dienstverlening

7.2.1 Onderwijs

In de bevroagde gevangenissen werd duidelijk dat op het gebied van onderwijs in twee van de drie gevangenissen vrouwen vaak uit de boot vallen. Ze zijn met een te kleine groep en er zijn te weinig middelen om leerkrachten betaald te krijgen, vooral in gevangenis C is dit probleem het grootst. Belknap, (2001) noemt dit *geinstitutionaliseerd seksisme* waarbij de grootte van de groep vrouwen als verantwoording gebruikt wordt om voor hen geen gedegen opleidingen en programma's te voorzien. Uit de interviews werd namelijk duidelijk dat deze voorziening voor mannen wel uitgebreid aanwezig was.

Bovendien was er in gevangenis A vraag van vrouwen naar beroepsopleidingen. Volgens Owen & Bloom, (1995) zou het openstellen van deze opleidingen voor vrouwen, hen kunnen helpen hun gevoel van *eigenwaarde* en *onafhankelijkheid* te vergroten.

7.2.2 Arbeid

De situatie op gebied van arbeid in de bevroagde gevangenissen is gelijklopend met de situatie die wordt omschreven in de literatuur. Vrouwen krijgen de mogelijkheid te werken in de gevangenis maar het werk dat zij kunnen uitoefenen zijn meestal huishoudelijke taken zoals wassen, strijken en schoonmaken. Voor de persoonlijke ontwikkeling van vrouwen zou het wenselijk zijn dat de mogelijkheid wordt aangeboden om uitdagender werk uit te oefenen, ook werk dat door mannen wordt verricht helpt hen hun zelfvertrouwen een boost te geven. Dit analoog met de beroepsopleidingen die door mannen kunnen gevolgd worden, zoals in §7.2.1 (*supra.*) besproken.

7.2.3 Sociaal-cultureel werk

7.2.3.1 Lectuurvoorziening

Betreffende het aanbod in de bibliotheek blijkt er een verbetering in de maak. Uit minder recent onderzoek blijkt dat er vaak nood is aan een vernieuwd modern aanbod. Hiervoor hebben alle

bibliotheken in de bevroagde gevangenissen reeds inspanningen verricht. Dit door samenwerking met de stadsbibliotheek van de betreffende stad waarin zij zich bevinden. Het voordeel van de bibliotheek dat in de internationale literatuur nog wordt aangehaald is de aanwezigheid van studeermateriaal (Lehmann, 2000). Uit de interviews met de respondenten van de verschillende gevangenissen kon echter geconcludeerd worden dat de bibliotheek vrijwel uitsluitend ontspannend materiaal aanbiedt.

7.2.3.2 *Cultureel en creatief aanbod*

Wat cultuur en kunstactiviteiten betreft is, in tegenstelling tot wat Clements (2004) concludeert, een ruimer aanbod dan enkel cognitieve opleidingen. De gevangenissen die in dit onderzoek werden betrokken zorgen allen voor een uitgebreid cultureel aanbod voor vrouwelijke gedetineerden. Dit aanbod neemt integendeel zelfs vaak de overhand op cognitieve opleidingen. Vooral in het arresthuis is dit het geval, men zet hier vooral in op creatief tijdverdrijf.

In gevangenissen A en B worden er geregeld activiteiten georganiseerd waaraan mannen en vrouwen gemengd kunnen deelnemen. Volgens de respondenten zorgt dit voor een meerwaarde van bepaalde activiteiten. Nochtans moet hier volgens internationaal onderzoek omzichtig mee worden omgesprongen aangezien sommige vrouwen een verleden van geweld en intimidatie door mannen kennen. Activiteiten gemengd aanbieden kan voor sommigen een opslaaing van deze trauma's betekenen (Carlen, 2002). De vraag is echter in hoeverre vrouwen in de Vlaamse (bevroagde) gevangenissen hetzelfde traumatische verleden achter de rug hebben zoals dit klaarblijkelijk in het buitenland het geval is. Wat dit aspect betreft werd in de Vlaamse literatuur niets teruggevonden, dit kan dus onderwerp uitmaken van toekomstige studies.

7.2.4 *Sport*

Uit onderzoek blijkt dat sport zeer gunstig is voor zowel de geestelijke als de fysieke gezondheid (Elger, 2009), een ruim aanbod aan mogelijkheden kan zo zorgen dat iedere gedetineerde een sport kan beoefenen die haar ligt. In de twee strafhuizen zijn er voor vrouwen veel mogelijkheden. In het arresthuis daarentegen is het aanbod minder groot, de hoofdreden hiervoor is overbevolking. Nochtans heeft Home Office, (2000) gewezen op de positieve effecten van sport in de aanloop naar een proces zoals het contact met anderen en de mogelijkheid om de zorgen aan de kant te schuiven.

7.3 **Problemen in de gevangenis**

Wat de sfeer op de vrouwenafdeling betreft is de internationale literatuur tegenstrijdig met de situatie in de onderzochte gevangenissen. Volgens Carlen & Tchaikovsky (1985) is discipline sterk aanwezig op de vrouwenafdeling en worden vrouwen hier hard aangepakt. Uit dit onderzoek bleek echter dat er op de vrouwenafdeling juist los en open kan worden omgegaan met de gedetineerden. Dit omdat zij slechts een beperkte populatie vormen binnen de gevangenis en doorgaans voor minder problemen zorgen.

In gevangenis C kwam naar voren dat jonge gedetineerde vrouwen vaak rebelleren tegen het systeem en tegen autoriteit. In de literatuur geeft men hier een verband aan tussen vroeger misbruik en dit wangedrag (Salisbury, Van Voorhis, & Spiropoulos, 2009; Wright, Salisbury, & Van Voorhis, 2007). Zoals in §7.2.3.2 (*supra.*) ook werd aangehaald kon op basis van dit onderzoek niet worden achterhaald of de vrouwen in de bevroagde gevangenis evenzeer een verleden hebben van slachtofferschap.

Een onderzoek van Davila Figueroa, (2011) duidt op het feit dat vrouwen het moeilijk hebben met de manier waarop zij behandeld worden door de penitentiair beambten. Dit is ook iets wat naar voren kwam in gevangenis A. Vrouwen willen op een meer humane manier behandeld worden.

Bij vrouwelijke gedetineerden is onder andere de leeftijd van belang wanneer er gekeken wordt naar wangedrag in de gevangenis (Jiang & Winfree, 2006). Zoals ook in gevangenis C werd aangehaald kunnen jonge vrouwen vaker minder goed om met autoriteit en gaan zij dus rebelleren.

Tot slot wijst het handboek van de Verenigde Naties voor gevangenisdirecteurs en beleidsmakers (2008) erop dat de naaktfoullering voor vrouwen een beschamende aangelegenheid is. Vrouwen moeten hier met de nodige zorg behandeld worden. Voor zij die in het verleden seksueel misbruikt zijn, is dit opnieuw een traumatische ervaring. Dit is consistent met de resultaten van dit onderzoek, aangezien vrouwen meer problemen lijken te hebben met de naaktfoullering dan mannen ook al gebeurt dit door hetzelfde geslacht. In het 'Corston rapport' wordt dit beaamd (Home Office, 2007).

HOOFDSTUK 8 CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

Vlaanderen heeft op het gebied van de rechtspositie van gedetineerden sinds 2000 concrete stappen ondernomen om de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden op een goede manier te organiseren. Het strategisch plan hulp- en dienstverlening (2000) heeft hiervoor de krijtlijnen getrokken. Onder Europese druk werd uiteindelijk op federaal niveau in 2005 de Basiswet betreffende het gevangeniswezen ingevoerd (Basiswet, 12 januari 2005).

Vrouwen vormen een kleine subgroep in de gevangenis, zowel in België als in de rest van de wereld. Deze subgroep mag echter niet uit het oog verloren worden bij de bepaling van het aanbod aan hulp- en dienstverlening in de gevangenis. Aangezien de financiële middelen in de sociale sector reeds beperkt zijn, kan een overzicht van de noden dus helpen bij het op maat aanbieden van hulp- en dienstverlening. Op die manier kan onnodige hulp- en dienstverlening vermeden worden, en worden onnodige kosten uitgespaard. Omwille van deze reden is het centrale thema van deze masterproef, de noden en behoeften van de vrouwelijke gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening. Met deze masterproef werd gepoogd om een bescheiden bijdrage te leveren aan het kleine hiaat op het gebied van Vlaams onderzoek naar de noden en behoeften van vrouwelijke gedetineerden.

Het doel van dit onderzoek was tweevoudig, enerzijds was het de bedoeling om van de bevroagde gevangenis een overzicht te krijgen van de noden en behoeften van vrouwen, anderzijds het in kaart brengen van de verschillende organisaties waarmee momenteel op de verschillende domeinen van de hulp- en dienstverlening wordt samengewerkt om het aanbod te verwezenlijken. Dit onderzoek is zodoende beschrijvend van aard.

Omdat de onderzoeker geen stage-ervaring heeft in de gevangenis was het niet mogelijk om interviews af te nemen van de gedetineerde vrouwen zelf. Dit kan gezien worden als een beperking van het onderzoek. In functie van het bereiken van het vooropgestelde doel werden respectievelijk de organisatieondersteuners en de trajectbegeleiders van het JWW geïnterviewd. De organisatieondersteuners omdat zij op de hoogte zijn van het aanbod en de trajectbegeleiders omdat zij dagelijks in contact komen met deze vrouwen. Deze interviews waren van semi-gestructureerde aard. Er werd gewerkt met een topiclijst gebaseerd op onderzoek door Van Haegendoren, Lenaers, & Valgaeren, (2001).

De initiatieven voor gedetineerde vrouwen op het vlak van hulp- en dienstverlening

In elke bevroagde gevangenis wordt op het gebied van hulp- en dienstverlening voor zowel mannen als vrouwen met dezelfde organisaties samengewerkt. Meer specifiek heeft dit als gevolg dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen mannen en vrouwen. Hierop is een uitzondering, gevangenis A, waar een afdeling moeder met kind is. In deze gevangenis komen bijgevolg aparte, meer specifieke, organisaties langs om de vinger aan de pols te houden met de aanwezigheid van de kinderen. De organisaties voorzien echter soms wel in aangepaste activiteiten voor vrouwen zoals borduren en breien, knutselactiviteiten, en andere. Vanwege het feit dat vrouwen op het punt van hun verleden verschillen van mannen, kwam in de interviews niet duidelijk naar voren dat hiermee in het aanbod rekening wordt gehouden. Door de trajectbegeleiding werd slechts één heikel punt van verschil geformuleerd tussen

mannen en vrouwen. Zo zijn vrouwen veel emotioneler en dramatischer dan mannen en bovendien zijn zij minder fysiek gewelddadig. Dit is gedeeltelijk een bevestiging van wat in de literatuur reeds verschenen is. Meermaals wordt gewezen op de noden en behoeften die vrouwen hebben, in het licht van hun verleden. Toch komen slechts weinige organisaties of gevangenissen tegemoet aan deze noden in de zin dat zij geen activiteiten organiseren of hun aanbod aanpassen in het licht van dit verleden.

Wat het aanbod tussen de verschillende gevangenissen betreft kan worden opgemerkt dat elke gevangenis samenwerkt met een aantal grote organisaties zoals: 'De Rode Antraciet' voor het aanbieden van cursussen van sociaal-culturele aard; het 'OCMW' als koppelingsorganisatie voor gedetineerden die weldra vrijkomen; het 'CVO' voor het onderwijsaanbod; 'Kind en Gezin' voor opvoedkundig advies en ondersteuning; het 'CAP' voor toeleiding naar drughulpverlening; het 'CGG' met een aanbod psychologische hulpverlening in de gevangenis; 'Suggnomè' als bemiddelingsorganisatie tussen dader en slachtoffer en tot slot de 'VDAB' naar arbeidstoeleiding buiten detentie. De bevraagde gevangenissen werken allen samen met een lokale tak van deze organisaties. Daarnaast zijn er nog enkele kleine(re) lokale organisaties of projecten die het aanbod van de grote organisaties ondersteunen of aanvullen.

Uit de interviews met zowel de organisatieondersteuners als met de trajectbegeleiders bleek dat zij op de hoogte waren van het aanbod hulp- en dienstverlening georganiseerd door de Vlaamse Overheid. Het aanbod georganiseerd door justitie, zoals gezondheidszorg, was daarentegen minder bekend bij hen.

In vergelijking met de twee strafhuizen (A en B) ligt de nadruk bij het arresthuis (C) vooral op het aanbieden van informatie en algemeen gezien 'eerste hulp bij aanhouding'. Dit gaat dus ten nadele van hulpverlening in de gevangenis en onderwijsactiviteiten. Veelvuldig werd geduid op het feit dat omwille van het relatief korte verblijf in het arresthuis, weinig activiteiten constructief op lange termijn kunnen worden opgestart. Daarenboven zijn vrouwen in tegenstelling tot mannen benadeeld. Zo is het moeilijk om een gesubsidieerde leerkracht in te zetten voor een aantal lesactiviteiten aangezien hiervoor een minimum aantal cursisten nodig zijn. Vrouwen zijn met minder in de gevangenis waardoor er vaak niet voldoende cursisten worden gevonden voor de start van een lessenreeks. Voor dit probleem kan een potentiële oplossing gevonden worden door te kijken naar gevangenis B, waar onderwijs gemengd met de mannenafdeling wordt aangeboden. Op die manier worden vrouwen hier niet langer gediscrimineerd. Ook in gevangenis A, waar sociaal-culturele activiteiten wel gemengd worden aangeboden, kan dit eveneens voor de onderwijsactiviteit in overweging genomen worden. Het sociaal-culturele aspect in gevangenis C bestaat voornamelijk uit creatieve knutselactiviteiten waarbij in ongeveer een à twee sessies een resultaat wordt bekomen. Er wordt een aanbod voorzien waarbij de vrouwen die er verblijven zich weinig vragen stellen, omwille van het korte verblijf. In de meeste gevallen zijn zij tevreden met het aanbod, alleen al omdat dit hen de mogelijkheid biedt om niet 24/7 op hun cel te moeten verblijven.

In de strafhuizen is het aanbod voor vrouwen uitgebreider omdat hier meer op lange termijn kan gewerkt worden.

Door het opzet van dit onderzoek is het niet mogelijk om na te gaan in hoeverre het aanbod dat aanwezig is, voor iedereen toegankelijk is. Dit kan eventueel wel onderwerp uitmaken van toekomstig onderzoek.

De noden en behoeften voor vrouwelijke gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening

Uit de literatuur is gebleken dat het grootste punt waarop vrouwen verschillen van mannen hun ervaringen uit het verleden zijn. Gedetineerde vrouwen zijn zelf vaak slachtoffers geweest van misbruik (door mannen). Bovendien rapporteren zij meer dan mannen een drugsproblematiek en geestelijke gezondheidsproblemen. Het doel van deze masterproef was echter niet om de verschillen tussen mannen en vrouwen te bespreken, maar om algemeen de noden en behoeften van vrouwen op het vlak van hulp- en dienstverlening te beschrijven.

Na het uitvoeren van de interviews met de trajectbegeleiders zijn er enkele algemene vaststellingen die kunnen worden gemaakt. Zo is er ten eerste grote nood aan gedegen *drughulpverlening* in de gevangenis. Momenteel wordt er uitsluitend toeleiding gedaan naar instellingen buiten de gevangenis waar de gedetineerden in de meeste gevallen pas in aanloop van de reclassering gebruik van maken. Uit de literatuurstudie bleek bovendien dat de afwezigheid van drughulpverlening een algemeen probleem is in de gevangenissen. Aangezien de 'war on drugs' als reden wordt opgegeven voor het stijgend aantal vrouwen in de gevangenis is het frappant dat zij gedurende hun verblijf in de gevangenis niet op drughulpverlening kunnen terugvallen. De focus van deze hulpverlening dient bovendien ruimer te zijn dan louter de drugproblematiek, met andere woorden op alle levensdomeinen van de gedetineerde vrouw.

Op het gebied van *gevangenisarbeid* zijn in de drie gevangenissen wachtlijsten voor vrouwen. Werk wordt aanzien als een behoefte om te voorzien in een loon zodat zij zich extra's kunnen veroorloven en kunnen sparen voor de vergoeding van eventuele slachtoffers. Uit eerder onderzoek blijkt dat vrouwen vaak werk van huishoudelijke aard moeten verrichten, dit is eveneens in de bevraagde gevangenissen het geval. Meer intellectueel uitdagend werk zou hen echter kunnen helpen om beroepsvaardigheden te ontwikkelen die op de arbeidsmarkt na vrijlating kunnen worden gebruikt. Werk vinden buiten de gevangenis is tevens een probleem waar men op stoot. Bij het arresthuis kan dit te wijten zijn aan de onzekere situatie waarin men zich bevindt, dit is inherent aan een arresthuis. Bij gevangenis A daarentegen dient er voornamelijk een oplossing gevonden te worden voor het personeelstekort bij de VDAB-dienst in de gevangenis. Hier is een betere organisatie van deze arbeidstoeleiding aan de orde.

Daarnaast is het gebrek of tekort aan *contacten* met familieleden en in het bijzonder de kinderen van de gedetineerde vrouwen een nood die de respondenten formuleren. De sociale steun die vrouwen hierdoor ervaren is van groot belang om zich goed te kunnen aanpassen aan de situatie in de gevangenis en bovendien deze tijd door te komen. Het contact met de kinderen is eveneens van cruciaal belang aangezien dit de enige manier is waarop de vrouw haar *moederrol* kan opnemen als het kind niet (meer) bij haar verblijft op de moeder-kind afdeling.

Naast deze algemene vaststellingen zijn er ook een aantal specifieke vaststellingen per gevangenis.

Zo is toereikend *onderwijs* een nood, vooral in gevangenissen A en C. In gevangenis B is dit wel voldoende aanwezig aangezien men hiervoor de lessen samen met mannen organiseert. Om aan dit probleem tegemoet te komen zou het eventueel aangewezen zijn dit in gevangenis A en C ook te overwegen. Zo kan steeds een aanbod worden voorzien dat ingaat op de vraag van de gedetineerden.

Zelfmoordpreventie is vooral een nood voor vrouwen in gevangenis A. Uit de literatuurstudie blijkt namelijk dat een verblijf in de gevangenis een grote impact heeft op iemands' leven waardoor preventieve programma's op het gebied van zelfdoding in elke gevangenis essentieel zijn.

Verder werd in de twee strafhuizen benadrukt dat sommige vrouwen bij vrijlating baat zouden hebben bij opvolging door een *casemanager* die zij reeds kennen vanuit de gevangenis. Dit probleem stelt zich niet in het arresthuis aangezien vrouwen hier slechts voor een korte periode uit de samenleving zijn gehaald. Deze opvolging is dus vooral van belang bij langgestraften.

Als deelvraag bij de onderzoeksvraag werden ook de problemen opgenomen die vrouwen ervaren tijdens hun verblijf in de gevangenis. Onzes inziens leken vrouwen volgens de respondenten meer problemen te hebben met de organisatie van de gevangenis dan dat zij nood hebben aan bepaalde hulp- en/of dienstverlening. Zo ervaren zij overal de nood aan meer privacy. Daarnaast worden er problemen gerapporteerd met betrekking tot de omgang door de penitentiair beambten met vrouwen alsook de naaktfoullering. De nieuwe gedetineerden beter informeren omtrent wie beroepsgeheim heeft en wie niet en wat de inhoud van de taken is, wordt als een behoefte gezien van de vrouwelijke gedetineerden.

Algemeen kan worden opgemerkt dat de noden of problemen die gemeld worden veranderlijk zijn naargelang het publiek dat in de gevangenissen verblijft. Vooral wat het onderdeel dienstverlening betreft kunnen deze noden of problemen variëren, of een georganiseerde activiteit iemand bevalt, is namelijk subjectief. Omwille van dit feit is het nodig om op regelmatige basis peilingen te doen bij de vrouwelijke gedetineerden (en de andere subgroepen).

Tijdens de literatuurstudie werd duidelijk dat gedetineerden in de gevangenis vaak kansen zien om bij de hulpverlening terecht te komen, een onderwijstraject te volgen of het leven over een andere boeg te gooien. Een kritische bedenking hierbij is dat deze problemen zich reeds voordoen vooraleer de personen in de gevangenis terecht komen en dat het preventief ter beschikking stellen van het aanbod een mogelijke oplossing kan bieden. Hiervoor is een structurele aanpak nodig. Het aanpakken van deze problemen in de samenleving en in extremis in de gevangenis kan leiden tot een voordeel voor elke partij. Voor de gemeenschap omdat hierdoor verdere bijkomende *financiële kosten* (in de gevangenis en naar verdere opvolging na vrijlating) met betrekking tot hulp- en dienstverlening kunnen worden vermeden omdat vrouwen voor zichzelf kunnen zorgen. Naast de financiële kost wordt ook de *sociale kost* vermeden, er zijn geen slachtoffers meer betrokken bij het wangedrag dat zich stelt. Verder is er het voordeel voor de gedetineerde of de persoon die het risico loopt in detentie terecht te komen. Voor velen is de situatie dusdanig uitzichtloos dat er geen andere mogelijkheid lijkt. Door deze problemen op voorhand aan te pakken, heeft de vrouw hier zelf voordeel bij. Om dit te bewerkstelligen is het nodig om

de vrouwen zelf actief te benaderen aangezien zij zelf vaak niet de stap zetten naar de hulpverlening. Dit kon ook worden afgeleid uit de literatuurstudie.

De hulp- en dienstverlening die beschreven werd is fysiek aanwezig in de bevroagde gevangenissen. Het beeld dat hier wordt geschetst kan echter gekleurd zijn door de visie van de justitieel welzijnswerkers. In hoeverre de vrouwelijke gedetineerden dus zelf echt tevreden zijn over dit aanbod, en welke problemen zij ervaren, kan maar te weten worden gekomen door hen zelf te bevragen. Bovendien zou het interessant zijn om de bevindingen van dit onderzoek met behulp van informanten te vergelijken met het onderzoek bij de vrouwen zelf, vooral om te toetsen of het beeld dat de informanten hebben overeenkomt met de realiteit van de vrouwen zelf. Aanvullend kan in overweging genomen worden om ook andere subgroepen te betrekken bij een gelijkaardig behoefteonderzoek, met name: mannen, ouderen, allochtonen, kortgestraften of langgestraften.

BIBLIOGRAFIE

Wetenschappelijke literatuur

- Aebi, M. F., & Delgrande, N. (2010). Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE I (pp. 157). Lausanne Université de Lausanne, Institut de criminologie et de droit penal.
- Andrews, D. A., Guzzo, L., Raynor, P., Rowe, R. C., Rettinger, L. J., Brews, A., & Wormith, J. S. (2012). Are the Major Risk/Need Factors Predictive of Both Female and Male Reoffending?: A Test With the Eight Domains of the Level of Service/Case Management Inventory. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56(1), 113-133.
- Anti-Discrimination Commission Queensland. (2006). Women in Prison. (pp. 155).
- Arthur, S., & Nazroo, J. (2003). Designing Fieldwork Strategies and Materials. In J. Ritchie & J. Lewis (Eds.), *Qualitative Research Practice. A Guide for Social Science Students and Researchers* (pp. 77-137). London, Thousand Oaks: Sage.
- Baarda, D. B., de Goede, M. P. M., & Teunissen, J. (2009). *Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Houten: Stenfert Kroese.
- Bastick, M., & Townhead, L. (2008). Women in prison. A commentary on the UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (pp. 122). Genève: Quaker United Nations Office.
- Batchelder, J. S., & Pippert, J. M. (2002). Hard Time or Idle Time: Factors Affecting Inmate Choices between Participation in Prison Work and Education Programs. *The Prison Journal*, 82(2), 269-280.
- Battaglia, C., di Cagno, A., Fiorilli, G., Giombini, A., Fagnani, F., Borriore, P., . . . Pigozzi, F. (2013). Benefits of Selected Physical Exercise Programs in Detention: A Randomized Controlled Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 10(11), 5683-5696.
- Belenko, S., & Houser, K. A. (2012). Gender Differences in Prison-Based Drug Treatment Participation. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(5), 790-810.
- Belknap, J. (2000). *The invisible woman*. Belmont: Wadsworth/Thomson Learning.
- Bennett, S., Farrington, D. P., & Huesmann, L. R. (2005). Explaining gender differences in crime and violence: The importance of social cognitive skills. *Aggression and Violent Behavior*, 10(3), 263-288.
- Bijleveld, C. C. J. H. (2013). *Methoden en Technieken van Onderzoek in de criminologie*. Den Haag: Boom Lemma.
- Blaauw, E., & van Marle, H. J. C. (2007). Mental health in prisons. In Lars Møller, Heino Stöver, Ralf Jürgens, Alex Gatherer, & H. Nikogosian (Eds.), *Health in prisons. A WHO guide to the essentials in prison health* (pp. 133-146). Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Blitz, C. L., Wolff, N., & Paap, K. (2006). Availability of Behavioral Health Treatment for Women in Prison. *Psychiatric Services*, 57(3), 356-360.
- Bloom, B., Owen, B. A., & Covington, S. (2003). *Gender-responsive strategies: Research, practice, and guiding principles for women offenders*: National Institute of Corrections Washington, DC.
- Bogdanic, A. (2007). *Strip-searching of women in Queensland prisons*. Monash University.
- Borrill, J., Maden, A., Martin, A., Weaver, T., Stimson, G., Farrell, M., & Barnes, T. (2003). Differential substance misuse treatment needs of women, ethnic minorities and young offenders in prison: prevalence of substance misuse and treatment needs (pp. 75): Home Office,.

- Bowe, C. (2011). Recent Trends in UK Prison Libraries. *Library Trends*, 59(3), 427-445.
- Brosens, D., Donder, L. D., & Verté, D. (2013). Hulp- en dienstverlening gevangenis Antwerpen: een onderzoek naar de behoeften van gedetineerden (pp. 156). Antwerpen: Vlaamse Gemeenschap.
- Buck, M. (2004). Women in Prison and Work. *Feminist Studies*, 30(2), 451-455.
- Calhoun, S., Messina, N., Cartier, J., & Torres, S. (2010). Implementing Gender-Responsive Treatment for Women in Prison. *FEDERAL PROBATION*, 74(3), 27-33.
- Carlen, P. (2002). Women's imprisonment: cross-national lessons. In P. Carlen (Ed.), *Women and punishment* (pp. 97-109). Portland: Willan Publishing.
- Carlen, P., & Tchaikovsky, C. (1985). Women in Prison. In P. Carlen (Ed.), *Criminal Women* (pp. 182-186). Cambridge: Polity Press.
- Case, P., & Fassenfest, D. (2004). Expectations for Opportunities Following Prison Education: A Discussion of Race and Gender. *Journal of Correctional Education*, 55(1), 24-39.
- Celinska, K., & Siegel, J. A. (2010). Mothers in Trouble: Coping With Actual or Pending Separation From Children due to Incarceration. *The Prison Journal*, 90(4), 447-474.
- Chesney-Lind, M., & Pasko, L. (2004). *The Female Offender. Girls, Women, and crime*. Thousand Oaks, London: Sage.
- Christiaensen, S. (2002). Historische ontwikkelingen in de strafrechtsbedeling beschouwd vanuit het perspectief van humanisering en menselijke waardigheid. In M. Bouverne - De Bie (Ed.), *Handboek forensisch welzijnswerk* (pp. 245-274). Gent: Academia Press.
- Clements, P. (2004). The Rehabilitative Role of Arts Education in Prison: Accommodation or Enlightenment? *International Journal of Art & Design Education*, 23(2), 169-178.
- Covington, S. S. (2000). Helping Women to Recover: Creating Gender-Specific Treatment for Substance-Abusing Women and Girls in Community Correctional Settings. In M. McMahon (Ed.), *Assessment to Assistance: Programs for Women in Community Corrections* (pp. 171-233): American Correctional Association.
- Covington, S. S. (2003). *Woman's Journey Home: Challenges for Female Offenders (From Prisoners Once Removed: The Impact of Incarceration and Reentry on Children, Families, and Communities, P 67-103, 2003, Jeremy Travis and Michelle Waul, eds. -- See NCJ-205850)*. United States.
- CPT. (2006). The CPT standards Substantive" sections of the CPT's General Reports (pp. 92). Strasbourg: Counsel of Europe.
- Crow, I., & Semmens, N. (2008). *Researching criminology*. England: Open University Press.
- Daems, T. (2010a). Toeters noch bellen: 5 jaar basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden. *Fatik*, 125, 23-25.
- Daems, T. (2010b). Twintig jaar CPT: een terugblik. *Panopticon*, 31(2), 79-83.
- Daems, T., Eechaudt, V., Maes, E., & Vander Beken, T. (2014). De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden: een status quaestionis *Tijdschrift voor Strafrecht*, 1(1), 2-46.
- Davila Figueroa, M. S. (2011). *Using leisure as a coping tool: A feminist study of the recreational experiences of incarcerated women in a Puerto Rican prison*. University of Illinois at Urbana-Champaign.
- De Cou, K. (2002). A gender-wise prison? Opportunities dor, and limits to, reform. In P. Carlen (Ed.), *Women and punishment* (pp. 97-109). Portland: Willan Publishing.

- Decorte, T., Tieberghien, J., & Petintseva, O. (2012). *Methoden van onderzoek: ontwerp en dataverzameling. Een handleiding*. Gent: Academia Press.
- Douglas, N., Plugge, E., & Fitzpatrick, R. (2009). The impact of imprisonment on health: what do women prisoners say? *J Epidemiol Community Health*, 63(9), 749-754.
- Dye, M. H., & Aday, R. H. (2013). "I Just Wanted to Die": Preprison and Current Suicide Ideation Among Women Serving Life Sentences. *Criminal Justice and Behavior*, 40(8), 832-849.
- Economic and Social Research Council. (2012). Framework for Research Ethics. Retrieved 9/06, 2014, from http://www.esrc.ac.uk/images/framework-for-research-ethics-09-12_tcm8-4586.pdf
- Eikeland, O.-J. (2009). Differences and similarities in the Nordic region. In O.-J. Eikeland, T. Manger, & A. Asbjørnsen (Eds.), *Prisoners' Educational Backgrounds, Preferences and Motivation* (pp. 177-198). Copenhagen: TemaNord.
- Elger, B. S. (2009). Prison life: Television, sports, work, stress and insomnia in a remand prison. *International Journal of Law and Psychiatry*, 32(2), 74-83.
- Fawcett Society. (2009). Engendering Justice – from Policy to Practice. Final report of the Commission on Women and the Criminal Justice System. (pp. 112). London.
- Flick, U. (2002). *An introduction to qualitative research*. London: Sage.
- FOD Economie. (2014). Statistics Belgium. *Gevangenisbevolking*. Retrieved 28/04/2014, from <http://statbel.fgov.be/nl/statistiek/cijfers/bevolking/andere/gevangenen/>
- FOD Justitie. (2012). *Jaarverslag Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen*.
- Foster, H. (2012). The strains of maternal imprisonment: Importation and deprivation stressors for women and children. *Journal of Criminal Justice*, 40(3), 221-229.
- Fuentes, C. M. (2014). Nobody's Child: The Role of Trauma and Interpersonal Violence in Women's Pathways to Incarceration and Resultant Service Needs. *Medical Anthropology Quarterly*, 28(1), 85-104.
- Goffman, E. (1975). *Totale instituties* Rotterdam: Universitaire Pers.
- Grayson, C. E., & Nolen-Hoeksema, S. (2005). Motives to drink as mediators between childhood sexual assault and alcohol problems in adult women. *Journal of Traumatic Stress*, 18(2), 137-145.
- Gubrium, J. F., & Holstein, J. A. (2001). *Handbook of interview research: context and method*. Thousand Oaks: Sage.
- Hairston, C. F. (1991). Mothers in Jail: Parent-Child Separation and Jail Visitation. *Affilia*, 6(2), 9.
- Hawton, K., Linsell, L., Adeniji, T., Sariaslan, A., & Fazel, S. (2014). Self-harm in prisons in England and Wales: an epidemiological study of prevalence, risk factors, clustering, and subsequent suicide. *The Lancet*, 383(9923), 1147-1154.
- Hedderman, C., Gunby, C., & Shelton, N. (2011). What women want: The importance of qualitative approaches in evaluating work with women offenders. *Criminology and Criminal Justice*, 11(1), 3-19.
- Hellemans, A., Aertsen, I., & Goethals, J. (2008). Externe evaluatie strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (pp. 187). Leuven: K.U. Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid.
- Hermans, C. (2010). Nihil sub sole novum. Bedenkingen bij het 5de rapport van het CPT. *Fatik*, 128(4), 3-4.

- Holtfreter, K., & Cupp, R. (2007). Gender and Risk Assessment: The Empirical Status of the LSI-R for Women. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(4), 363-382.
- Holtfreter, K., Reisig, M. D., & Morash, M. (2004). Poverty, State Capital, and Recidivism among Women Offenders. *Criminology & Public Policy*, 3(2), 185-208.
- Home Office. (2000). *Unjust Deserts: a Thematic Review By Hm Chief Inspector of Prisons of the Treatment and Conditions for Unsented Prisoners in England and Wales*: Home Office.
- Home Office. (2007). A report by Baroness Jean Corston of a review of women with particular vulnerabilities in the criminal justice system (pp. 110).
- Houck, K. D. F., & Loper, A. B. (2002). The relationship of parenting stress to adjustment among mothers in prison. *American journal of orthopsychiatry*, 72(4), 548-558.
- Human Rights Watch. (2002). Collateral Casualties. Children of Incarcerated Drug Offenders in New York. (Vol. 14, pp. 15). New York.
- Interdepartementale Commissie Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. (2000). Strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap. Missie, krachtlijnen, ambities, strategieën en kritische succesfactoren. Retrieved 18/11/2013, from <http://www4wvg.vlaanderen.be/wvg/welzijnensamenleving/hulpaangedetineerden/documentatie/Documents/strategischplanhulpdienstverleningaangedetineerden.pdf>
- Islam-Zwart, K. A., Vik, P. W., & Rawlins, K. S. (2007). Short-Term Psychological Adjustment of Female Prison Inmates on a Minimum Security Unit. *Women's Health Issues*, 17(4), 237-243.
- Jiang, S., & Winfree, L. T. (2006). Social Support, Gender, and Inmate Adjustment to Prison Life: Insights From a National Sample. *The Prison Journal*, 86(1), 32-55.
- Johnson, K. A., & Lynch, S. M. (2012). Predictors of Maladaptive Coping in Incarcerated Women Who are Survivors of Childhood Sexual Abuse. *Journal of Family Violence*, 28(1), 43-52.
- King, R. D., & Wincup, E. (2008). The Process Of Criminological Research. In R. D. King & E. Wincup (Eds.), *Doing Research on Crime and Justice* (pp. 13-72). New York: Oxford.
- Koudahl, P. (2009). Denmark. In O.-J. Eikeland, T. Manger, & A. Asbjørnsen (Eds.), *Prisoners' Educational Backgrounds, Preferences and Motivation* (pp. 41-66). Copenhagen: TemaNord.
- Kruttschnitt, C., & Gartner, R. (2003). Women's Imprisonment. *Crime and justice*, 30.
- Langan, N. P., & Pelissier, B. M. M. (2001). Gender differences among prisoners in drug treatment. *Journal of Substance Abuse*, 13(3), 291-301.
- Lehmann, V. (2000). The Prison Library: a Vital Link to Education, Rehabilitation, and Recreation. *Education Libraries*, 24(1), 5-10.
- Leigey, M. E., & Reed, K. L. (2010). A Woman's Life Before Serving Life: Examining the Negative Pre-Incarceration Life Events of Female Life-Sentenced Inmates. *Women & Criminal Justice*, 20(4), 302-322.
- Lewis, J. (2003). Design Issues. In J. Ritchie & J. Lewis (Eds.), *Qualitative Research Practice. A Guide for Social Science Students and Researchers* (pp. 47-76). London, New Delhi: Sage.
- Lewis, J., & Ritchie, J. (2003). Generalising from Qualitative Research. In J. Ritchie & J. Lewis (Eds.), *Qualitative Research Practice* (pp. 263-286). London: Sage.
- Leys, M., Zaitch, D., & Decorte, T. (2010). De gevalstudie. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 174-197). Leuven: Acco.
- Lippens, V., Nuytiens, A., & Scheirs, V. (2009). Different profiles, different pains! In T. Daems, P. Pletincx, L. Robert, V. Scheirs, A. van de Wiel, & K. Verpoest (Eds.), *Achter Tralies In België* (pp. 113-144). Gent: Academia Press.

- Lippke, R. L. (2003). Prisoner access to recreation, entertainment and diversion. *Punishment & Society*, 5(1), 33-52.
- Loper, A. B. (2002). Adjustment to Prison of Women Convicted of Possession, Trafficking, and Nondrug Offenses. *Journal of Drug Issues*, 32(4), 1033-1050.
- Lowenkamp, C. T., Holsinger, A. M., & Latessa, E. J. (2001). Risk/Need Assessment, Offender Classification, and the Role of Childhood Abuse. *Criminal Justice and Behavior*, 28(5), 543-563.
- Lynch, S. M., Fritch, A., & Heath, N. M. (2012). Looking Beneath the Surface: The Nature of Incarcerated Women's Experiences of Interpersonal Violence, Treatment Needs, and Mental Health. *Criminology & Penology*, 7(4), 381-400.
- MacDonald, M. (2013). Women prisoners, mental health, violence and abuse. *International Journal of Law and Psychiatry*, 36(3-4), 293-303.
- Maesschalck, J. (2010). Methodologische kwaliteit in het kwalitatief criminologisch onderzoek. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 120-145). Leuven: Acco.
- Manger, T., Ole-Johan, E., Asbjørnsen, A., & Langelid, T. (2006). Educational Intentions Among Prison Inmates. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 12(1), 35-48.
- Marshall, T., Simpson, S., & Stevens, A. (2000). Health care in prisons: a health care needs assessment. Birmingham: University of Birmingham.
- Mason, J. (2002). *Qualitative Research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Messina, N., Burdon, W., Hagopian, G., & Prendergast, M. (2006). Predictors of Prison-Based Treatment Outcomes: A Comparison of Men and Women Participants. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 32(1), 7-28.
- Moloney, K. P., van den Bergh, B. J., & Moller, L. F. (2009). Women in prison: The central issues of gender characteristics and trauma history. *Public Health*, 123(6), 426-430.
- Mortelmans, D. (2009). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco.
- Mortelmans, D. (2010). Het kwalitatief onderzoeksdesign. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 77-118). Leuven/Den Haag: Acco.
- Mumola, C. J., & Karberg, J. C. (2006). *Drug Use and Dependence, State and Federal Prisoners, 2004*. Washington Bureau of Justice Statistics.
- Neuman, W. L. (2007). *Basics of social research. Qualitative and Quantitative approaches*. United States of America: Pearson Education.
- Nuytiens, A. (2008). He profiel van vrouwen in de gevangenis. *Panopticon*, 4.
- Nuyts, K., Patterson, N., Clark, C., & De Groof, K. (2012). *Forensische werkvormen binnen het Algemeen Welzijnswerk* R. Roose, F. Vander Laenen, I. Aertsen, & L. van Garsse (Eds.), *Handboek forensisch welzijnswerk* (pp. 414).
- O'Brien, P. (2001). "Just Like Baking a Cake": Women Describe the Necessary Ingredients for Successful Reentry After Incarceration. *Families in Society*, 82(3), 287-295.
- O'Gorman, A., & Vander Laenen, F. (2010). Ethische aspecten van het kwalitatief onderzoek. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 532-557). Leuven: Acco.

- O'Keeffe, C., Otter, J., Roberts, A., & Wicks, L. (2003). *Moving Mountains: Identifying and Addressing Barriers to Employment, Training and Education from the Voices of Women (ex) Offenders*: Sheffield Hallam University, Research Centre for Community Justice.
- Opsal, T. (2012). 'Livin' on the Straights': Identity, Desistance, and Work among Women Post-Incarceration. *Sociological Inquiry*, 82(3), 378-403.
- Owen, B., & Bloom, B. (1995). Profiling the Needs of California's Female Prisoners. A Needs' Assessment. (pp. 54): NIC Information Center.
- Ozano, K. A. (2008). *The role of physical education, sport and exercise in a female prison*. University of Chester. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10034/84838>
- Palmer, J. (2007). Special health requirements for female prisoners In Lars Møller, Heino Stöver, Ralf Jürgens, Alex Gatherer, & H. Nikogosian (Eds.), *Health in prisons. A WHO guide to the essentials in prison health* (pp. 157-170). Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Pelissier, B., & Jones, N. (2006). Differences in motivation, coping style, and self-efficacy among incarcerated male and female drug users. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 30(2), 113-120.
- Peters, R. H., Strozier, A. L., Murrin, M. R., & Kearns, W. D. (1997). Treatment of substance-abusing jail inmates examination of gender differences. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 14(4), 339-349.
- Plugge, E., Douglas, N., & Fitzpatrick, R. (2008). Patients, prisoners, or people? Women prisoners' experiences of primary care in prison: a qualitative study. *British Journal of General Practice*, 58(554), e1-e8.
- Polfliet, K. (2009). De Vlaamse hulp-en dienstverlening aan gedetineerden of hoe de nieuwe wegen vaste vorm krijgen... In T. Daems, P. Pletincx, L. Robert, V. Scheirs, A. van de Wiel, & K. Verpoest (Eds.), *Achter Tralies In België* (pp. 205-220). Gent: Academia Press.
- Polfliet, K., Vander Laenen, F., & Roose, R. (2012). Het beleid van de Vlaamse Gemeenschap inzake forensisch welzijnswerk. In R. Roose, F. Vander Laenen, I. Aertsen, & L. Van Garsse (Eds.), *Handboek forensisch welzijnswerk. Ontwikkeling, beleid, organisatie & praktijk* (pp. 105-119). Gent: Academia Press.
- Pollock, J. M. (1998). *Counseling Women in Prison*. Southwest Texas State University: SAGE.
- Raad van Europa. (1994). Rapport au Gouvernement de la Belgique relatif à la visite effectuée par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) en Belgique du 14 au 23 novembre 1993 (pp. 106). Strasbourg/Bruxelles.
- Raad van Europa. (2006a). Commentary to Recommendation Rec (2006) 2 of the Committee of Ministers to Member States on the European Prison Rules. Retrieved 7/05/2014, from <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/E%20commentary%20to%20the%20EPR.pdf>
- Raad van Europa. (2006b). European Prison Rules. from [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2006\)2&Language=lanEnglish&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2006)2&Language=lanEnglish&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864)
- Richie, B. E. (2001). Challenges Incarcerated Women Face as They Return to Their Communities: Findings from Life History Interviews. *Crime & Delinquency*, 47(3), 368-389.
- Rose, C. (2004). Women's Participation in Prison Education: What We Know and What We Don't Know. *Journal of Correctional Education*, 55(1), 78.
- Rumgay, J. (2004). Scripts for Safer Survival: Pathways Out of Female Crime. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 43(4), 405-419.
- Salisbury, E. J., Van Voorhis, P., & Spiropoulos, G. V. (2009). The Predictive Validity of a Gender-Responsive Needs Assessment: An Exploratory Study. *Crime & Delinquency*, 55(4), 550-585.

- Schram, P. J., Koons-Witt, B. A., Williams, F. P., & McShane, M. D. (2006). Supervision Strategies and Approaches for Female Parolees: Examining the Link Between Unmet Needs and Parolee Outcome. *Crime & Delinquency*, 52(3), 450-471.
- Severson, M., Berry, M., & Postmus, J. L. (2007). Risks and needs: Factors that predict women's incarceration and inform service planning. In R. Sheehan, G. McIvor, & C. Trotter (Eds.), *What Works with Women Offenders* (pp. 61-90). Cullompton: Willian.
- Slotboom, A.-M., Kruttschnitt, C., Bijleveld, C., & Menting, B. (2011). Psychological well-being of incarcerated women in the Netherlands: Importation or deprivation? *Punishment & Society*, 13(2), 176-197.
- Slotboom, A. M., & Bijleveld, C. (2007). Wat er in je hoofd en je hart zit weet niemand: Gedetineerde vrouwen in Nederland. *Justitiële verkenningen*, 04.
- Snacken, S., De Ron, A., & Tournel, H. (2009). Aanbevelingen voor het optimaliseren van vorming, opleiding en arbeidstoeleiding binnen de gevangenen in Vlaanderen. Eindrapport 2009. 38. http://www.kbs-frb.be/uploadedfiles/kbs-frb/05_pictures_documents_and_external_sites/09_publications/pub2009_1962_beleidsaanbevelingengevangenen.pdf
- Snacken, S., & Tournel, H. (2009). Vorming, opleiding en arbeidstoeleiding in zeven Vlaamse gevangenen. 141. http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/KBS-FRB/05_Pictures_documents_and_external_sites/09_Publications/PUB2009_1883_VormingGevangenis.pdf
- Stake, R. E. (2000). Case Studies. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative Research. Second edition* (pp. 435-454).
- Staton-Tindall, M., Duvall, J. L., Leukefeld, C., & Oser, C. B. (2007). Health, Mental Health, Substance use, and Service Utilization among Rural and Urban Incarcerated Women. *Women's Health Issues*, 17(4), 183-192.
- Staton, M., Leukefeld, C., & Webster, J. M. (2003). Substance Use, Health, and Mental Health: Problems and Service Utilization Among Incarcerated Women. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47(2), 224-239.
- Strimelle, V., & Frigon, S. (2007). Femmes au-delà des murs : Le sens de la quête d'emploi chez les femmes judiciairisées et les intervenants au Québec. *Criminologie*, 40(2), 167-189.
- Swanborn, P. G. (1982). *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Inleiding in ontwerpstrategieën*. Meppel: Boom.
- Taylor, R. (2004). Women in Prison and Children of Imprisoned Mothers: Preliminary Research Paper. (pp. 90). Geneva; New York: Quaker United Nations Office
- The Quaker Council for European Affairs. (2007). Women in Prison: A review of the Conditions in Member States of the Council of Europe. (pp. 112).
- Torre, M. E., & Fine, M. (2005). Bar None: Extending Affirmative Action to Higher Education in Prison. *Journal of Social Issues*, 61(3), 569-594.
- United Nations. (2008). *Handbook for prison managers and policymakers on women and imprisonment*. New York: United Nations.
- UNODC. (2009). Women's health in prison. Correcting gender inequity in prison health. (pp. 67). Copenhagen: World Health Organization.
- Vander Laenen, F., Colman, C., De Keulenaer, S., & Thomaes, S. (2012). Drugbehandelingskamer, de Gentse ervaringen. *Panopticon*, 33(1), 80-84.

- Van de Weygaert, J., & Vander Laenen, F. (2011). Wij komen hier veel tekort: een kwalitatief onderzoek naar de behoeften van gedetineerden in de gevangenis van Oudenaarde. *Fatik*, 132, 4-10.
- van den Bergh, B. J., Gatherer, A., Fraser, A., & Moller, L. (2011). Imprisonment and women's health: concerns about gender sensitivity, human rights and public health. *Bulletin of the World Health Organization*, 89(9), 689-694.
- van den Bergh, B. J., Møller, L. F., & Hayton, P. (2010). Women's health in prisons: It is time to correct gender insensitivity and social injustice. *Public Health*, 124(11), 632-634.
- Van Haegendoren, M., Lenaers, S., & Valgaeren, E. (2001). De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening (pp. 221). Diepenbeek: Sein.
- Van Voorhis, P., Salisbury, E., Emily Wright, Ashley Bauman, & Holsinger, K. (2003). A Gender Responsive Risk Assessment for Women Offenders: Results for the Missouri Department of Corrections. Probation, Prison, and Pre-release Samples (pp. 146): NIC.
- van Wormer, K. (2010). *Working With Female Offenders A Gender-Sensitive Approach*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Vanherk, G., & Paterson, N. (2011). Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden strategisch plannen. Wat valt er te vieren, maar vooral wat ligt er voor ons? *Fatik*, 132, 20-26.
- Vermeulen, G. (2009). *Europese en Internationale Instellingen en Organisaties*. Antwerpen - Apeldoorn: Maklu.
- Vlaamse Overheid, & FOD justitie. (2007). *Gezamenlijk bijkomend implementatieplan Vlaamse gemeenschap-justitie betreffende het Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*.
- Vogelvang, B., van Burik, A., van der Knaap, L. M., & Wartna, B. S. J. (2003). *Prevalentie van criminogene factoren bij mannelijke gedetineerden in Nederland*. Den Haag: Adviesbureau Van Montfoort/WODC.
- Watson, R., Stimpson, A., & Hostick, T. (2004). Prison health care: a review of the literature. *International Journal of Nursing Studies*, 41(2), 119-128.
- Wester, F. (1991). *Strategieën voor kwalitatief onderzoek*. Muiderberg: Coutinho.
- Western Australian Department of Justice Community and Juvenile Division. (2002). Profile of Women in Prison. Main findings of the Prisoner characteristics and Needs Survey of adult female prisoners in Western Australia
- Wright, E. M., Salisbury, E. J., & Van Voorhis, P. (2007). Predicting the Prison Misconducts of Women Offenders: The Importance of Gender-Responsive Needs. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(4), 310-340.
- Wright, E. M., Van Voorhis, P., Bauman, A., & Salisbury, E. (2007). Gender-Responsive Risk/Needs Assessment, Final Report (pp. 117): Minnesota Department of Corrections.
- Zoia, D. (2005). Women and healthcare in prison: An overview of the experiences of imprisoned women in Italy. *International Journal of Prisoner Health*, 1(2), 117-126.
- Zybert, E. B. (2011). Prison Libraries in Poland: Partners in Rehabilitation, Culture, and Education. *Library Trends*, 59(3), 409-426.

Wetgeving

Bijzondere wet tot hervorming der instellingen van 8 augustus 1980, *BS* 15 augustus 1980. (Art. 5, §1, II, 7° van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, gewijzigd bij de wet van 8 augustus 1988.).

Samenwerkingsakkoord tussen de Staat en de Vlaamse Gemeenschap van 28 februari 1994 inzake de sociale hulpverlening aan gedetineerden met het oog op hun sociale re-integratie, *BS* 18 maart 1994.

Basiswet 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, *BS* 1 februari 2005.

Decreet van 8 maart 2013 betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, *BS* 11 april 2013.

Besluit van de Vlaamse Regering tot uitvoering van hoofdstuk 3 van het decreet van 8 maart 2013 betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden.

Media

De Vos, S. (2013). *Traliemama's*. Antwerpen: Linkeroever.

Alloo, L. (presentator). (2012) *Alloo in de gevangenis*. [tv-uitzending]. Vilvoorde: VTM.

De Standaard.(2013, 17 oktober) Wat vindt u van de langverwachte nieuwe Belgische gevangenis?. [Facebook status update] Gevonden op: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10151880645559463&set=a.10150594125719463.394627.7133374462&type=1>

Verstraete, L. (presentator). (2013, 6 november). Bereidt de gevangenis voldoende voor op re-integratie? In *Terzake*. [tv-uitzending]. Brussel: één.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1 – GEÏNFORMEERDE TOESTEMMING

Naar aanleiding van mijn masterproef Criminologische Wetenschappen aan de Universiteit Gent over de noden en behoeften van vrouwelijke gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening, onder promoterschap van prof. F. Vander Laenen, werd een praktijkgericht onderzoek opgezet in drie gevangenissen (Brugge, Gent en Antwerpen).

Het doel van dit onderzoek betreft het in kaart brengen van de noden en behoeften van vrouwelijke gedetineerden. Daarnaast is het de bedoeling te inventariseren wat er georganiseerd wordt op het vlak van hulp- en dienstverlening voor deze groep.

Naast een literatuurstudie zullen semi- gestructureerde interviews worden afgenomen van enerzijds justitieel welzijnswerkers en anderzijds organisatieondersteuners. Dit interview zal ongeveer een uur in beslag nemen.

Deelname aan dit onderzoek zorgt er voor dat er een vollediger overzicht wordt gecreëerd van de noden en behoeften van vrouwelijke gedetineerden. Zeker in België is dit domein nog vrij onontgonnen terrein. Na afloop van de interviews zal er een vergelijking worden gemaakt tussen de gevangenissen van Brugge, Gent en Antwerpen. De resultaten van dit onderzoek zullen op een *anonieme* en *vertrouwelijke* manier worden verwerkt.

Na de verwerking van alle interviews zal de mogelijkheid geboden worden om dit na te lezen. Hierbij kan u oordelen of het interview voldoende geanonimiseerd is. Het geeft u ook de mogelijkheid om bijkomende aanvullingen te doen.

Na afloop van het onderzoek zal een kopie van de masterproef worden bezorgd aan de beleidscoördinatoren van de gevangenissen van Brugge, Gent en Antwerpen.

Om de nauwkeurigheid van de resultaten te garanderen en het gebruik van citaten mogelijk te maken wordt het interview bij voorkeur opgenomen. Gelieve dit onderaan de pagina aan te duiden indien u hiermee instemt.

U kan alsnog beslissen om niet deel te nemen aan dit onderzoek. Bovendien kan u op elk moment gedurende het interview beslissen uw deelname stop te zetten.

Hierbij verklaart u alles begrepen te hebben en deel te nemen aan dit onderzoek.

U geeft *toestemming/geen toestemming** tot opname van het interview. (*schrappen wat niet past)

Datum

Naam respondent

Veerle Spelters

Handtekening respondent

Handtekening onderzoeker

BIJLAGE 2 – VRAGENLIJST

Topiclijst interview trajectbegeleiders JWW

Dienstverlening

Sociaal cultureel werk

Cursussen; informatieavonden; films, toneel en optredens; gespreksgroepen

Sport

Aanbod voor vrouwen

Lectuurvoorziening

Onderwijs

Begeleid individueel studeren

Basiseducatie

Onderwijs voor sociale promotie

Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap

Open universiteit

Arbeidstoeleiding

Beroepsopleidingen

Mogelijkheden

Hulpverlening

Zorgen & problemen

Zorgen buiten de gevangenis (materieel, financieel)

Noden binnen de gevangenis (materieel, financieel)

Rechtshulp

Psychologische problemen en het uiten van gevoelens

Gezondheidsproblemen

Klagen en stoom afdalen over het systeem

Problemen met medegevangenen

Vraag naar of problemen met overplaatsing

Vragen en problemen in verband met voorlopige vrijheid en vrijlating

Informatiebehoefte

Justitieel welzijnswerk – psychosociale dienst

Naastbestaanden en slachtoffers

Speciale activiteiten met moeders in de gevangenis

partner

Bezoek

slachtoffers

* Welke problemen ondervinden vrouwelijke gedetineerden in de gevangeniscontext.

* Zijn er nog andere zaken waar vrouwen bij aangeven hier nood aan te hebben welke niet worden voorzien in de gevangenis?

Topiclijst interview organisatieondersteuners JWW

* In welke mate wordt er in het aanbod van hulp- en dienstverlening rekening gehouden met de behoefte van de gedetineerden?

* Welke hulp- en dienstverlening is aanwezig in de gevangenis? Welke organisaties zijn hier betrokken?

Dienstverlening

Sociaal cultureel werk

Cursussen; informatieavonden; films, toneel en optredens; gespreksgroepen

Sport

Aanbod voor vrouwen

Lectuurvoorziening

Onderwijs

Begeleid individueel studeren

Basiseducatie

Onderwijs voor sociale promotie

Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap

Open universiteit

Arbeidstoeleiding

Beroepsopleidingen

Mogelijkheden

Hulpverlening

Zorgen & problemen

Zorgen buiten de gevangenis

Noden binnen de gevangenis

Rechtshulp

Psychologische hulp

Gezondheidsproblemen

medegedetineerden

overplaatsing

Vragen en problemen in verband met voorlopige vrijheid en vrijlating

Informatiebehoefte

Justitieel welzijnswerk – psychosociale dienst

Naastbestaanden en slachtoffers

Speciale activiteiten met moeders in de gevangenis

Partner

Bezoek

Slachtoffers

* Wordt er hulp- en dienstverlening voorzien die zich specifiek richt op vrouwen (geestelijke gezondheidszorg, kinderen binnen en buiten de gevangenis, ...)?

* Zijn er nog andere zaken waar vrouwen bij aangeven hier nood aan te hebben welke niet worden voorzien in de gevangenis?

BIJLAGE 3 – CODE BOOMDIAGRAM

